N. ...52
GAUH...

দুন্দুৱা দ্ৰোহ

(কামৰূপৰ হৰদত্ত আৰু বীৰদত্তৰ বিষয়ে)

বুৰঞ্জীমূলক উপন্যাস

শ্ৰীৰজনীকান্ত বৰদলৈ ৰচিত

বিহাবাৰি, ডিব্ৰুগড়

প্ৰথম তাঙ্গৰণ

১৯২৮

বেচ ॥০ আনা মাথোন

৺ৼুয় প[redacted]কান্ত বৰদলৈৰ উদ্দেশ্যে

বাবু[redacted]

[redacted] কুৰি বছৰ হল তই তোৰ মৰমৰ দেউতাৰক [redacted]কুণ্ঠি হলি। তই জীয়াই থকা কাললৈকে তোৰ হতভগীয়া পিতৃৰ সৰ্ব্বপ্ৰকাৰ উন্নতি হৈছিল। তই বৈকুণ্ঠি হবৰে পৰা এই হতভগীয়াই আৰু সুখ সন্তোষৰ মুখ দেখা নাই। তই যোৱাৰ দুবছৰৰ পিছতে তোৰ বৰ ককায়েৰ ৺গোলোক কান্তও গল। কান্দোতে কান্দোতে দুৰ্ভগীয়াৰ চকু কণা হব লগীয়া হৈছিল। তাৰ মাৰে এদিন শপোন দেখিছিল তই হেনো জীয়াই থকা কালত যেনেকুৱা ১৫ বছৰীয়া লৰা আছিলি সিপুৰিত হেনো তই তাতোকৈ ধুনীয়া হৈ, কপালত বগা চন্দনৰ ফোট পিন্ধি তই যেন জগন্নাথৰ পাণ্ডা হৈ জগন্নাথলৈ যাত্ৰী লৈ লৈ যাওৱ। তই নিশ্চয় সেই জগন্নাথ, অনাথৰ নাথ, প্ৰাণবন্ধু, দীনদয়াল কৃষ্ণৰ পাৰিষদ হৈছগৈ। আৰু কৃষ্ণক ভাল পোৱা জীৱ সকলক কৃষ্ণৰ ওচৰলৈ আগবঢ়াই নিয়! তোৰ এই হতভগীয়া দেউতাৰকো এই নশ্বৰ দেহা এৰিলে, কৃষ্ণৰ ওচৰলৈ লই যাবিনে?

CURZON HALL LIBRARY
. MAY. 1952
GAUHATI—ASSAM.

পাতনি ।

আমি সৰু কালত স্কুলত পঢ়োঁতে মাজে সময়ে কামৰূপীয়া মানুহৰ মুখে উত্তৰ কামৰূপৰ ৺হৰদত্ত আৰু ৺বীৰদত্তৰ বিষয়ে কেতখিনি গীত শুনিছিলোঁ। এই গীত বিলাকত শোক আৰু ব্যঙ্গৰ ভাব মিহলি। কামৰূপীয়া দুই চাৰিজন বুঢ়াৰ মুখে সাধুকথা শুনাদি শুনিছিলো হৰদত্ত আৰু বীৰদত্ত নামে কামৰূপৰ জিকেৰি গাঁৱৰ দুজন কলিতা ভাতৃ বৰ পৰাক্ৰমী হৈ বৰফুকনৰ অত্যাচাৰ সহিব নোৱাৰি তেওৰ শাসন উত্তৰ কামৰূপত এক প্ৰকাৰে উঠাই দি প্ৰায় সাত বছৰ কাল নিজে ৰাজত্ব কৰিছিল। পিচত হেনো নিজৰ জ্ঞাতি বৈৰীতাত বৰফুকনৰ লগত ১৭৯৫ সনৰ যুজত হাৰে। বীৰদত্ত সেই যুঁজতে চেচামুখৰ ৰণত মৰে। হৰদত্তক ধৰাই নি বৰফুকনে শগুণঠুটিৰ বালিত বধ কৰে। পিতৃ মাতৃ হীনা হৈ হৰদত্তৰ পৰম ৰূপ লাবন্যবতী দুহিতা পদ্মকুমাৰীয়েও এক প্ৰকাৰে আত্মহত্যা কৰে।

কলিকতাৰ পৰা পঢ়ি শুনি আহি ছৰকাৰী কামত সোমাওঁ। ভাগ্যগুণে কামৰূপত বৰপেটা আৰু সদৰ উভয় ঠাইতেই আমি চাৰি পাঁচ বছৰ কাল চবডিপুটী কলে কুটৰি কাম কৰিবলৈ পাওঁ। এদিন আমি বঙ্গিয়াত মাটি

পৰ্য্যটন কৰি ফুৰোঁতে পূবপাৰ মৌজাৰ পুঠীমাৰি নামেৰে নৈৰ পাৰত, বৰ্ত্তমান বাইহাটা ৰেল ষ্টেষনৰ উত্তৰে প্ৰায় ছমাইল আঁতৰত, ৰঙ্গিয়া আৰু পূবপাৰ মৌজাৰ সীমাত এডোখৰ বৰ মনোৰম ঠাই পাই তাতে দুপৰীয়া অলপ পৰ জিৰাইছিলোঁ।।

ঠাই ডোখৰ নৈৰ দাতিৰ পৰা প্ৰায় পঞ্চাচ টাৰ বহল, আধামাইল দীঘল। ই, এখন মুকলি পথাৰ। এই পথাৰৰ পশ্চিমে প্ৰায় ইমান আয়তনৰে আৰু এডোখৰ ঠাই আছিল। ইয়াত মাজে মাজে দুই এডাল শিমলু গছ আৰু তল উলুৱণি হাবিৰে ভৰা আছিল। ইয়াৰ পচিমে এখন ঝাৰণি হাবি।

ফাগুন মাহ। সুন্দৰ ফট্‌ফটীয়া পানিৰে পুঠীমাৰি নৈ বৈছিল। দুপৰীয়া আকাশো নিৰ্ম্মল আছিল। সিফালে দূৰত হিমালয়ৰ ভুটিয়া পাহাড় শ্ৰেণীও দেখা গৈছিল। মনত কি যে এটা নিস্তব্ধতা আৰু অনুপম সৌন্দৰ্য্যৰ ভাব খেলাইছিল তাক কই এটাব নোৱাৰোঁ।। কলেজত থাকোঁতে চাৰ ওয়ালটাৰ স্কটৰ নভেল শ্ৰেণী, ৺বঙ্কিম চাটুৰ্য্যিৰ উপন্যাস শ্ৰেণী পঢ়িছিলো। এই ঠাইৰ, সিফালে পাহাড় দেখি আৰু আৰু আমাৰ অসমৰ সকলো ঠাইতে নদী নলা, নিঝৰা, বিল, পুখুৰী পাহাড় ঝাৰণি এই বিলা কৰে মনত পৰি চাৰ ওয়াল্‌টাৰ স্কটৰ সেই High Land, (ওখ ঠাই,) Lowland (নামনি ঠাই) ইত্যাদি

বিলাকলৈ মনত পৰিছিল। ভাব হৈছিল ঃ—"হায়! মোৰ অসম জননী! তুমি কেনে প্ৰকৃতিৰ কাম্য-কানন! তোমাৰ কোলাত স্কটলেণ্ডৰ দৰে Highland, Lowland, Hills Dales, Lakes. সকলোবিলাক আছে। তোমাৰ অতীত কালৰ বুৰঞ্জী নানা ঘটনাৰে পৰিপূৰ্ণ; কিন্তু তোমাৰ এই সমস্ত স্বাভাৱিক সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণাবলৈ, অতীতৰ বুৰঞ্জীৰে উপন্যাস লেখিবলৈ, চাৰ ওৱাল্‌টাৰ্ স্কটৰ নিচিনা বা ৺বঙ্কিম চাটুৰ্য্যৰ দৰে উপন্যাস কাৰক প্ৰতিভাশালী সাহিত্যিক কত?" ইত্যাদি ভাবি চিন্তি দুপৰীয়া ৰদত জিৰাই সতাই লগত যোৱা মণ্ডল, গাওঁবুঢ়া আৰু গাঁৱৰ দুজন নে তিনি-জনমান ভদ্ৰ লোকক সেই ঠাই ডোখৰৰ, নাম কি, কথা কি, বতৰা কি ইত্যাদি সোধোতে আমাক বুঢ়াভগীয়া ভাল মানুহ এজনে কলেঃ—"বাপ! সেই যে ঝাৰণিখান দেখিছে, সেইখানেই আগৰ জিকেৰীয়া বৰুৱা হৰদত বীৰদতৰ গাঁও আছিল। নৈৰ সিপাৰে যে সৌ আলিৰ দৰে সেইটো দেখিছে সেইটোৱেই জিকেৰীয়া বৰুৱাৰ আলি। ইয়াৰে পৰা বাইহাটাৰ মাজেদি এই আলি গৈ চিলাৰ চকিত ওলাইছে।" বৃদ্ধ জনৰ এই কথাত আমি লগত মানুহ-দুনুহ লই ঝাৰণিখানত সোমালোঁ গৈ। তাত সোমাই ঠায়ে ঠায়ে ঘৰৰ ভেটি, ধাপ, আলি, খাৱৈ ইত্যাদিৰ চিন পালোঁ। মাজতে মজলীয়া বিধৰ পুখুৰী এযোৰো পালোঁ। সেই পুখুৰীত নল আৰু পিতনি। এই বিলাক চাই চিন্তি লই

জিৰাই সতাই সেই বুঢ়া লোকজন; মণ্ডল, গাঁওবুঢ়া, এই সকলে সৈতে কেম্পলৈ উলটিলোঁ। কেম্পত ছুৰক্মাৰ্‌ৰী কাম এফেৰা কৰি উঠি বুঢ়াৰ মুখে হৰদত, বীৰদত, পদ্মকুমাৰী কুমেদান সিং শিখ, বৰফুকন, এই সকলৰ ইতিবৃত্ত সাধুকথা শুনাদি শুনিলোঁ। শুনি শুনি দীঘলকৈ হুম্নিয়া এটাও কাঢ়িলোঁ; আৰু বুঢ়াৰ মুখে শুনা প্ৰধান প্ৰধান ঘটনাবিলাক টুকি থলোঁ। এতিয়া কৰ্ম্মৰ পৰা অবসৰ পোৱাত আৰু অসমীয়া ৰাইজে আমাৰ পৰা আৰু উপন্যাস পাব খোজাত এই হৰদত আৰু বীৰদতৰ কাহিনী আমি বুৰঞ্জীমতে "দন্দুৱা দ্ৰোহ" নাম দি ৰাইজৰ আগলৈ উলিয়ালোঁ। বুৰঞ্জীমতে হৰদত্তৰ বিদ্ৰোহ আৰম্ভ হয়ৰ ইংৰাজী ১৭৮৮ সনত আৰু দমন হয় ১৭৯৬ সনত। এই আঠ বছৰ কাল হৰদত্তে বৰফুকনক যুজত ঘটুৱাই ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিছিল; আৰু উত্তৰ কামৰূপত নিজেই এক প্ৰকাৰ ৰজা হৈ ৰাজত্ব কৰিছিল। আমাৰ বন্ধুবৰ শ্ৰীযুত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ডাঙ্গৰীয়াই আগেয়ে পদ্মকুমাৰী নাম দি এই বিষয়ৰ এখান উপন্যাস ছপাই থৈছে। সেই উপন্যাস শুৱলাও হৈছে। কিন্তু তাত আমি হৰদত বীৰদতৰ বিষয়ে বুৰঞ্জী মতে যি জানোঁ আৰু কামৰূপীয়া মানুহৰ মুখে মুখে যেনেকৈ শুনিছোঁ সেই উপন্যাসত সেইদৰে নাই। সেই দেখি আমিও হৰদত বীৰদতৰ দ্ৰোহটো উপন্যাস আকাৰে লেখি ৰাইজৰ আগত

এওঁলোকে বৰফুকনক মানিব লগা থাকিলেও এওঁলোকৰ ওপৰত বৰফুকনৰ বিশেষ একতিয়াৰ একো নাছিল। এওঁলোকে আহোম ৰজালৈ নিজে নিজে অলপ অচৰপ কৰ-কাটল পঠাইছিল। যুদ্ধ-বিগ্ৰহত আহোম ৰজা আৰু বৰফুকনক সহায় কৰিবলৈ বাধ্য আছিল।

দ্বিতীয় অধ্যায়।

পুৰণি গুৱাহাটী।

আমি যি সময়ৰ কথা লেখিবলৈ ওলাইছো সেই সময়ত গুৱাহাটী নগৰ আজি কালিৰ দৰে নাছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰটো প্ৰায় হাবিৰেই পৰিপূৰ্ণ আছিল। নৈৰ পাৰত ঠায়ে ঠায়ে কেবল নদীয়াল সকলৰহে বাস আছিল। বৰ্ত্তমান কালত নইৰ পাৰত ইউৰোপীয়ান সকলৰ সুন্দৰ সুন্দৰ বঙলা বিলাক জিলিকিছে। নইৰ পাৰত গুদাম, কাৰখানা, ৰেলৰ ষ্টেছন হৈছে।

বৰফুকনৰ টোল বৰ্ত্তমানৰ পানবজাৰত আছিল। তেওঁৰ লগত অহা আহোম আৰু হিন্দু বিষয়া সকলৰ ঘৰ, পাণ বজাৰ, উজান বজাৰ, ভৰলুমুখ, টকৌবাৰি ইত্যাদি ঠাইত

আছিল। তেতিয়া আজি কালিৰ দৰে পকি দালান নাছিল। গুৱাহাটীৰ ভিতৰত থকা মঠ মন্দিৰ বিলাকত বাজে সকলোৰে ঘৰ বিলাক খেৰৰ আছিল। আলি পদুলিও ইমান নাছিল। বৰ্ত্তমান উজান বজাৰৰ পথাৰৰে পৰা ভৰলুমুখলৈকে এই ঠাই ডোখৰ, যত আজি কালি বৰকছাৰি, গিৰ্জ্জা, স্কুলঘৰ আছে এই সমস্ত মুকলি আছিল। গুৱাহাটী নগৰৰ উত্তৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ। এই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উঁত্তৰ পাৰে তিনি খেল অহমীয়া হিন্দু বিষয়াৰ বসতি আছিল। ৰুদ্ৰেশ্বৰ আৰু ৰংমহলতো আহোম আৰু অহমীয়া হিন্দুৰ বসতি আছিল। গুৱাহাটী নগৰৰ চাৰি দিশে চাৰিখান চকি আছিল। পূবে জযদুৱাৰৰ চকি—বৰ্ত্তমানে যে মাটিত থকা সেই ৰাইফল ৰেঞ্জৰ গড়েই চকিৰ গড়। পচিমে পাঁড়ুৰ চকি—যত আজিকালি কামাখ্যা ষ্টেচন হৈছে। উত্তৰে চিলাৰ চকি অৰ্থাৎ মোমাই-কটা গড় আৰু চিলা পাহাড়ৰ সঙ্গমস্থল। দক্ষিণে বেলতলাৰ চকি। এই চকি বিলাকত অলপ সৈন্য সামন্তেৰে সৈতে একোজন আহোম চকীয়াল আছিল। এই চাৰি চকি ৰখাৰ উদ্দেশ্য আছিল যাতে গুৱাহাটী নগৰ হঠাতে বাহিৰৰ কোনো শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে। ৺বদনচন্দ্ৰ বৰফুকন হবৰ দিনৰে পৰা নিয়ম কৰিছিল যে গধূলি হলেই কোনো কামৰূপীয়া বা বিদেশী মানুহ নগৰৰ ভিতৰত থাকিব নোৱাৰে। ৰাজকাৰ্য্যত নগৰলৈ আহিলেও গধূলি হোৱাৰ

আগেয়ে চাৰি চকিৰ বাহিৰ হৈ যাব লাগিব। ইয়াৰ কাৰণ আছিল এয়ে, যে বৰফুকনে নিজৰ আহোম আৰু অহমীয়া বিষয়া কেইজনত বাজে কামৰূপীয়া বা আন কোনো মানুহক বিশ্বাস নকৰিছিল। তেওঁ কামৰূপীয়া মানুহক ঘিণ কৰিছিল; আৰু সদায় লঘু-লাঞ্চনা কৰাতো ত্ৰুটি নকৰিছিল। ইয়াৰ কাৰণ, তেওঁ নিজে দোষী আছিল। কামৰূপীয়া মানুহক তেওঁ সদায় লুটি-পুটি খাইছিল। কামৰূপীয়া মানুহেও যে মাজে সময়ে গুপুততে মানুহ পঠাই ৰজাঘৰত তেওঁৰ অন্যায় অত্যাচাৰৰ সম্বাদ দিছিল, এই কথা তেওঁ জানিছিল। এই বিলাক কাৰণতে বিশেষকৈ বক্তমল বুজৰ বৰুৱা হবৰ দিনৰে পৰা তেওঁ কামৰূপীয়া মানুহৰ ওপৰত বেছিকৈ অন্যায় উৎপীড়ন কৰিছিল।

তৃতীয় অধ্যায়।

গুৱাহাটী নগৰত।

আজি বহাগৰ ছয়বিহু। কামৰূপৰ দুয়োজন বুজৰ বৰুৱা, আৰু চৌধুৰী সকল ভাবে ভেটীয়ে আহি বৰফুকনত কৰ সোধাইছে। একো একোজন বুজৰ বৰুৱাৰ তলত আঠ দহ জনলৈকে বৰুৱা। প্ৰত্যেকজন বৰুৱায়ে প্ৰায় এশ ছকুৰি

খানকৈ ভাৰ অনাইছে। বৰুৱা সকলৰ লগত চৌধুৰী সকল, আৰু তেওঁলোকৰ লগত পিচদিনা সাতবিহুৰ ৰং ধেমালি চাবলৈ অনেক লৰা তিৰোতা আৰু ছোৱালীও আহিছে। বৰুৱা সকলে বৰফুকনৰ আগত ভাৰ থলে, ৰূপ-বান থলে। বুজৰ বৰুৱা দুজনে সাচিপাতৰ হিচাপ উলিয়াই বৰফুকনক কৰ-কাটল বুজাই দিলে। বৰফুকনে মাজে সময়ে সেই হিচাপত খুত ধৰি বৰুৱা সক-লক "কটা ঢেকেৰি" বুলি আপ্যায়িত কৰিলে। দুই এজনক চকু পকাই তাতোকৈ প্ৰীতিসূচক বাক্যেৰ সম্ভাষণ কৰিলে। হৃদয়ত যাতনা অনুভব হলেও বৰুৱা সকলে কোনো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে। সমস্ত হিচাপ-কিতাপ দাখিল কৰি বৰুৱা সকল, বুজৰ বৰুৱা দুজনে সৈতে গপলি হলত বৰফুকনত বিদায় মাগিলে। বৰফুকনে কলেঃ—হেৰ ঢেকেৰিহঁত! কাইলৈ তহঁত এটাইবিলাকেই মোৰ সাতবিহুৰ উৎসৱ চাবলৈ আহিবি। যেয়ে গপ কৰি নাহে তাৰে দণ্ড হব ধুৰুপ জানিবি"। বৰুৱা সকলে "ভাল দেউতা ঈশ্বৰ! অহা হব" বুলি শলাগি গল। নিশা সকলোটী গই পাণ্ডুৰ বাহৰত ৰল।

আজি বহাগৰ সাত বিহু। বতৰ সুন্দৰ ফৰকাল! ক্ৰতো একেৰাও মেঘৰ চিন নাই। বসন্তকাল এতিয়াও সম্পূৰ্ণে আছে। সংসাৰ জুৰি আজি আনন্দ। সমস্ত তৰু। লতা ফুলিছে। ফুলৰ গোন্ধত বতাহ আনন্দিত হৈছে। পশু পক্ষীসকলে নানা ৰাৱ কাঢ়িছে। বিৰহী কুলিয়ে ৰই ৰই

গছৰ আগত পৰি কু-উ, কু-উ কৰিছে। দুটা এটা লৰাই সেই কুলিক যেতেক চিঞৰিছে কুলিটোৰ মাতো সেই অনুক্ৰমে বেছিহে হৈছে।

উজনি আহোম ৰজাৰ আৰ্হিৰেই আজি আমাৰ নামনিৰ বৰফুকনেও সাতবিহুৰ উৎসৱ পাতিছে। এটা মুকলি ঘৰৰ তলত এখান ওখ চালপিৰাত, বনাত কেপ্‌ কৰা কিংখাপৰ গালিচা পাৰি তাৰ ওপৰত বৰফুকনে সোণোৱালী গারু এটাত আওজি দীঘল সোণাৰ নলেৰে সৈতে গুৰগুৰি, ৰূপৰ শৰাইত তামোল পান, পিক পেলাবলৈ পিক দান লই বহিছে। তেওঁৰ দুয়ো কাষে আহোম আৰু অসমীয়া বিষয়াসকলক বহুৱাইছে। কামৰূপীয়া বুঢ়াবৰুৱা দুজনকো তেওঁৰ অহমীয়া বিষয়াসকলৰ লগত বহুৱাইছে। কিন্তু কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলক বেলেগে হীনভাবে বহুৱাইছে। চাৰিওফালে অসংখ্য মানুহ। আহোমনী আৰু অহমিয়ানী তিৰোতাসকলকো সুন্দৰকৈ আৰ-বেৰ দি বহুৱাইছে। কিন্তু কামৰূপীয়া লৰা তিৰোতা ছোৱালী আৰু আন ইতৰ মানুহৰ নিমিত্তে কোনো বন্দোৱস্ত নাই। সেই সকলে পচিমফালে বাঁহৰ বাহিৰত থিয় দি দি আছে। নহা হলেও বৰুৱা চৌধাৰীসকলৰ ওপৰত জগৰ লাগিছেহেতেন আৰু এতিয়া অহাতো এই লাঞ্চনা। আমোদ প্ৰমোদৰ ভিতৰত বিহু নাচ, শেন মেলি ৰং চোৱা, মহযুঁজ, মুৰগীৰ যুঁজ, ঘোড়া দৌড়, হাতী দৌড় ইত্যাদি। কামৰূপত

২

কামৰূপীয়াৰো চেৰ অপৰ বিধৰ আমোদ প্ৰমোদ আছিল, যেনে ঢুলিয়াৰ নাচ, ওঝা পালিৰ পদ গোৱা, কচাৰীহঁতৰ মাদোল নাচ ইত্যাদি। আগেয়ে সাতবিহুত আগৰ বৰফুকনসকলে এইবিলাক আমোদো কৰাইছিল; কিন্তু বদন বৰফুকন হবৰে পৰা কামৰূপীয়াৰ আমোদ প্ৰমোদ সমস্তকে উঠাই দি কেৱল নিজৰ উজনিৰ যি আমোদ প্ৰমোদ তাকেহে কৰাইছিল।

বৰফুকণৰ আগত প্ৰথমেই বিহু নাচ হল। নাচনী আহোমনী ছোৱালী আৰু দুই এযোৰা নদীয়ালনী। বৰফুকন আৰু অহমীয়া সকলে বৰ আমোদ লভিলে। কাম ৰূপীয়া সকলে লাজত তললৈ মূৰ কৰিলে। বৰফুকন আৰু অহমীযা বিষয়াসকলে নাচনীসকলক শলাগি বটা দিলে। ইয়াৰ পিছত শেনমেলি ৰং চোৱা হল। যি কেজন শেনচোৱাৰ শেনে কনোৱা মাৰিব পাৰিলে সেই কেজনে বটা পালে। যাৰ শেনে কনোৱা মাৰিব নোৱাৰিলে সেই সকলক পাঁচোটা পাঁচোটা চমটাৰ কোব মৰালে। মহযুজো হল। দুটা গলধন ধৰা মহে লেল্‌পেল্‌কৈ যুজি এটা মৰিল; এটা ঘুণীয়া হল। ঘোড়াৰ দৌড়ো সুকলমে হল।

সৰশেহত হাতী দৌড়ৰ পাল পৰিল। তিনটা হাতী 'আনিলে। এটা হাতীৰ ওপৰত মাউতত বাজেও বৰফুকনৰ প্ৰথম পুত্ৰজন উঠিছিল। আনটোৰ ওপৰত তেওঁৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ "উঠিছিল। তৃতীয়টোত আন এজনা আহোম বিষয়া

উঠিছিল। তিনিওটা হাতীকে ভাঙ খুৱাই বলীয়া কৰিলই উঠানি কৰাই মেলাই দিলে। হাতী পূব পিনৰ পৰা পঁচিম ফাললৈ অৰ্থাৎ যি পিনে কামৰূপীয়া প্ৰজা আছিল সেই ফাললৈ মেলালে। বাঁহৰ গড় পাওঁ পাওঁ হওঁতেই বিষয়া জন উঠা হাতীটো থমোৱালে; কিন্তু বৰফুকনৰ পুত্ৰদ্বয়ে বাঁহৰ হেঙাৰ ভঙাই হাতী চলোৱালে। কামৰূপীয়া লৰা তিৰোতাৰ মাজত গৈ হাতী সোমাল। কামৰূপীয়া প্ৰজা ফৰিং ওফৰাদি যি সকলে পাৰিলে পলাল; যি সকলে নোৱাৰিলে হাতীৰ খুন্দাত কেৱে আহত, কেৱে মৃত হল। প্ৰায় দহ বাৰটা লৰা ছোৱালী মৰিল। দহ বাৰজনীমান তিৰোতা ঘাইল হল। বৰফুকনৰ পুত্ৰদ্বয়ে অনুতাপ কৰক চাৰি খেল খেলকৈ হাঁহিব ধৰিলে। কামৰূপীয়া সকলৰ মুৰত বজ্ৰ পৰাদি পৰিল। সকলোৱে হাঁয় হাঁয় কৰিব ধৰিলে। বৰুৱা চৌধাৰী সকলে হাতী থমোৱাবলৈ বৰফুকনক বৰকৈ কাবৌ-কোঁকালি কৰি চিঞৰিব ধৰিলো। বৰফুকনে যদিও দহ বাৰ জন চাওদাঙ দৌৰাই পঠালে তথাপি তেওঁৰ পুত্ৰদ্বয়ে পৈশাচিক কাণ্ডটো কৰি এটাইহে হাতী ওলটাই আনিলে। কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ভিতৰত আৰ্ত্তৰাৱ উঠিল। আহত হৈ মৰা লৰা ছোৱালী-বিলাকৰ ইষ্ট কুটুম্বে বৰফুকনৰ আগত প্ৰতিকাৰৰ অৰ্থে মাঠ লই জনালে যে ইয়াৰ যি হয় বিহিত কৰিব লাগে। আন নহলেও, যি সকলৰ লৰাছোৱালী হত হৈছে সেই সকলৰ

কৰ কাটলকে মাফ দিব লাগে। 'বৰফুকনে প্ৰজা সকলৰ কোনো কথালৈকে কাণ নাপাতি হুকুম দিলে যে মৰা শ কেইটা অঁতৰাই নিব লাগে। কামৰূপীয়া মানুহক তেওঁ কোনো প্ৰতিকাৰ দিব নোৱাঁৰে, কিয়নো দোষ সিহঁতৰেই। সিহঁত কেলেই মেলোৱা হাতীৰ আগত আছিল। বৰফুকনৰ এনেখন বিচাৰত কামৰূপীয়া অনেক বৰুৱা চৌধাৰীৰ খঙত চকু ৰঙা হৈ উঠিল। হৰদত চৌধাৰীয়ে একো একোবাৰ মৰেঁা জীওঁ সোঁ আধিকৈ গৰ্জ্জিউঠিব বিচাৰিছিল; কিন্তু কাষৰ বুঢা ভগীয়া তুজনমানে তেওঁক কোনোমতে থমাই ৰাখিছিল। এনেতে মাউতে হাতী তুটা বৰফুকনৰ আগলৈ আনিলে। বৰফুকনে দেখিলে হাতী তুয়োটাৰ শুঁড় ঘা লাগি তেজেৰে ৰাঙলী হৈছে। ঘাৰ পৰা বৰফুকনে অনুমান কৰিলে যে বাঁহৰ হেঙাৰ ভাঙোতে খোচ খালে। মাউতে কলে ঃ—দেউতা ঈশ্বৰ, এটা কামৰূপীয়া বৰ বাহুবলী ঢেকেৰিয়ে দীঘল বাঁহ এডাল টানি লৈ হাতী তুয়োটাকে কপালত খোচাত হে হাতী থামিছে; নহলে হাতীয়ে আজি আৰু মানুহ মাৰিলেহেতেন"। বৰফুকনে এই কথা শুনি খঙেৰে কলে ঃ—কি! কামৰূপীয়া ঢেকেৰিৰ ইমান সাহ! সেইটো কোন ঢেকেৰিয়ে মোৰ হাতীৰ কপালত খুঁচিবলৈ সাহ কৰিলে। তাক ধৰি মোৰ আগলৈ আনিব লাগে। আহোম চাওডাঙ বিলাকে পিনাপিনি দি সেইজনক বিচাৰিলে; কিন্তু নাপালে, শৰ্ব্ব কঢ়িওৱা।

মানুহৰ লগতে এই অচিনাকি বীৰ জনে নগৰ এৰি পাঁড়ুৰ চকি পাৰ হৈ গইছিল।

বৰফুকনৰ সভা ভাঙিল। কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলেএনেকুৱা মহৎ অন্যায়ৰো সুবিচাৰ নোহোৱা দেখি মনৰ দুখে, খঙে বেজাৰে পাড়ুঁৰ বাহৰলৈ আহিল।

চতুৰ্থ অধ্যায়।

পাঁড়ুৰ বাহৰ।

এই অসম যে অকল সুসভ্য আছিল এনে নহয়, অসম স্বৰ্গ পুৰীও আছিল। আৰ্য্যৰ এটা শাখা অসমৰ পূব উত্তৰ কোণেদি মধ্য আচিয়াৰ পৰা আহিছিল। অসমৰ অন্তৰ্গত কাছাৰ হিড়িম্বৰ দেশ আছিল,—যি হিড়িম্বৰ ৰাজ কন্যাক ভীমে বিবাহ কৰাইছিল। এতিয়াও অসমৰ আৰু কাছাড় দেশৰ কছাৰী সকলে নিজক ভীমৰ বংশ বুলি কয়। মনিপুৰীয়া সকলে নিজক অৰ্জ্জুনৰ বংশ বুলি কয়। পাণ্ডব সকলে মহাপ্ৰস্থান এই অসম স্বৰ্গপুৰীয়ে দিয়েই কৰা অনুমান হয়। কামাখ্যা মাতৃৰ পাহাড়ৰ পচিমৰ নামনি ঠাইতে পাণ্ডুনাথ মহাদেৱৰ মন্দিৰ। প্ৰবাদ আছে যে

পাণ্ডৱ সকলে মহাপ্ৰস্থানৰ সময়ত এই স্বৰ্গপুৰলৈ আহি পাণ্ডুনাথ বোলা ঠাই ডোখৰত জিৰাই সতাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ উত্তৰ কামৰূপেদি ভোটান পাহাড়ৰ মাজেদি হিমালয়লৈ যাত্ৰা কৰিছিল। পাণ্ডুনাথৰ মন্দিৰ থকা ঠাই ডোখৰ অতি মনোৰম! সমুখত গাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ। পূবে কামাখ্যাৰ পাহাড়, পশ্চিমে দক্ষিণে মুকলি। নইৰ পাৰত শিলৰ ওপৰত বহি একমনে একধ্যানে ব্ৰহ্মপুত্ৰলৈ চাই থাকা—কত যে ভাব খেলিব।

পাঠক! আপোনাসকলৰ অনেকেই ৰেলেৰে কামাখ্যা মাতৃৰ পাহাড়ৰ কাষেদি অহা যোৱা কৰিছে, কিন্তু হয়তো আপোনাসকলৰ অনেকেই নাজানে পাণ্ডৱ চকিনো ক'ত আছিল; পাঠক! মনত কৰক, এতিয়াও পশ্চিমৰ ফাললৈ গলে সোঁহাতে ভুবনেশ্বৰী আৰু কামাক্ষ্যালৈ যোৱা খটখটি। ৰেল আলিৰ বাওঁহাতে সেই খিনিতেই এডোখৰ গড়ৰ দৰে ওখ ঠাই আছে। ইফালে পাহাড় আৰু সিফালে গড় এই দুই ঠাইৰ মাজ ডোখৰেই আহোম সকলৰ পাণ্ডুৰ চকি আছিল। এই ওখ ঠাই ডোখৰতেই আহোম চকীয়ালৰ ঘৰ-দুৱাৰ আছিল। গড়ৰ দুয়ো পাৰদ পিতনি।

•এই গড় পাৰ হৈ নীলাচল বা কামাখ্যা পাহাড়ৰ দাতিয়ে দাতিয়ে উত্তৰ মুখে প্ৰায় এমাইলমান গই থাকিলেই সম্মুখে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত সোঁহাতে কামাখ্যা পাহাড়ৰ নামনিত্তে

পাণ্ডুনাথৰ মন্দিৰ পাব। কামৰূপীয়াসকলে সেই কালত এই মন্দিৰৰ কাষতেই নইৰ পাৰত নিজ নিজ বাহৰ একো-ডোখৰ সাজি ৰাখিছিল। আৰু এই পাণ্ডুনাথৰ ঘ টেদিয়েই পাৰ হৈ কেৱে চিলাৰ চকিৰে, কেৱে চেচামুখেৰে নিজ নিজ ঠাইৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। কামৰূপৰ বৰুৱা চোধাৰী সকলে এই বাহৰৰ কাষতে নিজ নিজ নাও ৰাখিছিল।

দিনত গুৱাহাটী নগৰত এই ঘটনা হোৱাৰ পিছত গধূলি নৌ হওঁতেই কামৰূপীয়া চৌধাৰী বৰুৱা সকলোটিয়েই বুজৰ বৰুৱা দুজনক আগত লই এই পাণ্ডুৰ বাহৰলৈকে আহিল সেই বাহৰলৈকে আহত হোৱা সকলোকে নিছিল। মৃত দেহ বাৰটা চকি পাৰ হৈ কামাখ্যাৰ দাতিৰ নামনিত আগেয়ে পুতি ছিল। গধূলি কামৰূপীয়া সকলো জনেই ভাত-পানী একো নাখাই চকুৰলো টুকি টুকি হা হুমুনিয়াহ কাঢ়ি পৰি থাকিল। পিছদিনা সকলোৱে ঘৰাঘৰি যোৱাৰ আগেয়ে খাই বই উঠি আলচ যুকুতি কৰিছিল।

পঞ্চম অধ্যায়।

অপ্ৰকাশিত বুৰঞ্জী।

কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলৰ আলচ যুকুতিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰাৰ আগেয়ে কামৰূপীয়া মানুহেনো কি বাবে নিশা গুৱাহাটী নগৰৰ ভিতৰত থাকিব নেৱাৰিছিল। তাৰ বিষয় কওঁ। আমি সাজি নকওঁ। তাহানিখন চব্‌ডি-ডিপুটি কালেকটৰি কাম কৰোঁতে ৰঙ্গিয়া চাৰকলৰ মণ্ডল এজনৰ হাতত এখন সাচিপাতত লেখি থোৱা বুৰঞ্জী পাইছিলো। সেই বুৰঞ্জীখানত আছিল যে কামৰূপীয়া প্ৰজাক বৰফুকনে বৰ উপদ্ৰব কৰি পাৰেমানে ধন-সোণ খাইছিল। বৰফুকনে যে খাইছিলেই, বৰফুকনৰ তলতীয়া বিষয়া সকলেও, অহমীয়া সকলেও, কামৰূপীয়া প্ৰজাক পাৰেমানে লুটি-পুটি খাইছিল। আন কি, কামৰূপীয়া মানুহে এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ কোনো বস্তু এটা ভাৰ, বা টোপোলা নিলেও বাটত বৰফুকনৰ টেকেলাই পালে সেই বস্তু কাঢ়ি নিছিল। বৰফুকনৰ ভাৰভেটী খোৱাৰ কোব ইমান চৰিছিল, যে প্ৰজাই বেঙেনা, কেৰোলা,লাও কোমোৰা কচু, ঢেকীয়া পৰ্য্যন্ত আনি দিলেও বৰফুকনে গ্ৰহন কৰিছিল। ধন-সোনৰ তো কথাই নাই। কামৰূপীয়া গৰখীয়া লৰাৰ মুখত এনেকুৱা গীত আছিল।

লৰাহঁত ! লৰাহঁত ! বাপেৰ শয়েকীয়া হল ;
বেঙেনা এযুকি, কেবেলা এজুকি ফুকন ভেটিবলৈ গল ।

বৰফুকনে এই দৰে ভেটী খোৱা দেখিয়েই কামৰূপীয়া চৌধাৰী সকলে পাটোৱাৰী পাতোঁতে, বৰুৱা সকলে চৌধাৰী পাতোঁতে ধন-সোণ ভাৰ ভেটী খাই হে সেই বাব বিলাকত মানুহ নিযুক্ত কৰিছিল। সেই ধন-সোণৰ এভাগ বৰফুকন আৰু তেওঁৰ বিষয়া সকলেও পাইছিল। ৰজাঘৰীয়া কৰ অতি সামান্য আছিল। কিন্তু ভাৰ-ভেটীৰ কোব ইমান প্ৰবল আছিল যে ৰাইজে কৰৰ দহগুণ বেচি ভাৰ-ভেটী দিব লগাত পৰি সদাই বিৰক্ত আৰু অসন্তুষ্ট হৈ উঠিছিল।

বৰফুকনৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ওপৰত বিশেষ অত্যাচাৰৰ কাৰণ হৈছিল যে তেওঁ কৰা উপদ্ৰব বিলাকৰ বাতৰি কামৰূপীয়া মানুহে তলে তলে ৰজা ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়াই জনাই আছিল। বৰফুকনক বুঢ়াগোঁহায়ে প্ৰজাক পীড়ন নকৰিবলৈ মাজে মাজে উপদেশ দিছিল। কিন্তু এনেকুৱা উপদেশে হিতে বিপৰীতহে কৰিছিল।

৺বক্ৰমল বুজৰ বৰুৱাৰ পিতৃ বুজৰ বৰুৱাৰ মৃত্যুৰ বছেৰেকমান আগৰে পৰা শৰীৰ অসুস্থ আছিল। তেওঁ জানিছিল যে তেওঁৰ অভাল-ভালে বৰফুকনে সৰ্ব্বহকৈ ধনবিত খাই আনকহে বুজৰ বৰুৱা পতাব। এই কথা জানি তেওঁ দিনমণি পাটোৱাৰী নামে এজন বুদ্ধিমান আৰু চাবতীয়াল মানুহ লগত দি বক্ৰমলক ৰংপুৰলৈ পঠাই

দিছিল। বক্তমলে দীনমণি পাটোৱাৰীয়ে সৈতে ৰংপুৰলৈ আহি ৰজা, বুঢ়াগোঁহাই, বৰপাত্ৰগোঁহাই, বৰবৰুৱা ইত্যাদি সকলক মাজে মাজে সেৱা শুশ্ৰূষা কৰি ছমাহ কাল কটাইছিল। এনেতে খবৰ পালে যে তেওঁৰ পিতৃ বৈকুণ্ঠি হল। বাতৰি পাই ডেকা বৰুৱাই ৰংপুৰতে পিতৃৰ মাহেকীয়া অশৌচ খাটি ক্ৰিয়া কৰ্ম্ম কৰি উঠিল মাথোন, এনেতে আকৌ খবৰ পালে যে বৰফুকন ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ পিতৃৰ বিষয়খান আন এঘৰ বৰুৱাৰ লৰাকহে সৰহকৈ ধন-সোণ খাই দিবলৈ লেখিছে। এই বাতৰি পাই ডেকা বৰুৱা ম্ৰিয়মান হল। মনটো আমন্‌জিমন্‌ কৰি ভাত পানী একোকে নোখোৱা হল। দিনমণি পটোৱাৰীয়ে কাৰণ সুধিলে। তেওঁ নকয়। শেহত এৰাব নোৱাৰি কলে "কাকা! কলে কি হব, চিৰকলীয়া বিষয়খান গ'ল। বৰফুকনে ধন-সোণ খাই অমুক বৰুৱাক আমৰ বুজৰ বৰুৱালৌ বিষয়খান দিবলৈ লেখিছে।" দিনমণি—"ৰজাই কিবা আদেশ কৰিলে নে?' বক্তমল—"এতিয়াও ৰজাই কোনো আজ্ঞা কৰা নাই। আৰু ছয় সাত দিনৰ ভিতৰতে হেনো কৰিব।" দিনমণি—"বাপা! তই এই কথাৰ নিমিত্তেহে ভাত পানী নোখোৱা হৈছ? একো ভয় নাই। মই দিনমণি জীয়াই থাকোঁতে তোৰ বিষয়খান কোনে নিয়ে মই চাম। তই উঠ, ভাত খাই মহাসুখে শুই থাক গৈ!"

দিনমণিৰ এই আশ্বাসত ডেকা বৰুৱাই ভাত-পানী খাই

শুলে। দিনমণিয়ে ভাবিব ধৰিলে ৰজাৰনো বেচি লগা ভগা কোন। তেওঁ দকৈ ভাবি-চিন্তি পালে যে বৰবকৰুৱ বা বৰবৰুৱানীয়েহে ৰজাক ভিতৰি কোনো কথা শুনাব পাৰে কিয়নো বৰ-বৰুৱানী ৰজাৰ নিজা ভণীয়েক। দিনমণিয়ে নিশাৰ ভিতৰতে তেওঁৰ কিংকৰ্ত্তব্য স্থিৰ কৰি ললে।

পুৱা শুই উঠি ডেকা বৰুৱাই পূৰ্ব্বাপৰ নিয়ম মতে স্নান আহাৰ কৰিলে। বেলি অলপ ভাটী দিয়াত দিনমণিয়ে ডেকা বৰুৱাক কলে—"বাপা! মোক ৰূপ দুশ পচিশ টকা দে।" ডেকা বৰুৱাই শুধিলে:—"কাকা তই নো ইমান ৰূপেদি কি কৰিবি? দিনমণি:—"বাপা তই মোক এতিয়া একো নুসুধিবি। মই এই ৰূপেৰে তোক তোৰ পিতৃলীয়া বিষয়খান ইয়াতে কিনি দিম। বৰফুকনে হাজাৰ বাৰ শৰ কমে নকৰে। মই কিন্তু দিনমণিয়ে ত্ৰই দুশ পচিশ টাকাৰে সেই কাম সাধিম।" ডেকা বৰুৱাই দিনমণিৰ কথা শুনি তৎক্ষণাৎ পেৰাৰ পৰা দুশ পচিশটা চিকা ৰূপ উলিয়াই দিলে। দিনমণিয়ে সেই ৰূপ লই বিদায় হল। ডেকা বৰুৱাই সেই দিনৰ দিনটোৱে উৎকণ্ঠীত হৈ ৰল।

দিনমনিয়ে ৰূপ লই পোনেই বৰবৰুৱাৰ হাউলি পালেগৈ। হাউলিৰ দুৱাৰ মুখতে এটা চকিদাৰ থিয়। সি মাত লগালে:—"কোন তই, কলৈ আহিছ।" দিনমণিয়ে হাতযোৰ কৰি কলে:—"দেউতা! মই কামৰূপৰ ডেকেৰি মানুহ। মই দেউতাৰ ওঁচৰলৈকে আহিছোঁ।" চকিদাৰ:—

"কেলেই মোৰ ওচৰলৈ আহিছ?" চকিদাৰে এই কথা সোধাত দিনমণিয়ে তেওঁৰ জোলোঙাৰ পৰা ৰূপ পাঁচ টকা উলিয়াই চকিদাৰৰ আগত থই কলেঃ—"দেউতা! মই আই মাতৃৰ ঘাই লিগিৰী জনীক লগ পাব খোজো। মোক যদি লগ ধৰাই দিয়ে তেন্তে উলটিবৰ পৰত মই আৰু আৰু পাঁচ টকা দি দেউতাক সেৱা জনাম।" চকিদাৰজনে চিকা ৰূপ পাঁচ টকা পাই আৰু আকৌ পাঁচ টকা পাবৰ আশা দেখি দিন মণিক আস্ত-আদৰ কৰি বাটঘৰতে বহুৱাই থই লৰি ভিতৰলৈ গল আৰু ততালিকে বৰ-ৰকুৱানীৰ ঘাই লিগিৰী ৰংদৈক মাতি আনি দিনমণিক ভেট কৰালে। ৰংদৈয়ে শুধিলেঃ—"হেৰ! তুই কৰ মানুহ? তোঁক কি লাগে। দিনিমণিয়ে জোলোঙাৰ পৰা ৰূপ দহ টকা উলিয়াই ৰংদৈৰ আগত থই কলেঃ—আই! মোক বৰবকুৱাণী মাতৃক ভেট কৰাই দিব লাগে। যদি মোক ভেট কৰাই দিব পাৰে, তেন্তে যাবৰ পৰত আই তোমাক আৰু পাঁচ টকা ৰূপ দিম। ৰংদৈয়েও ৰূপ দহ টকা পাই দিনমণিক আস্ত-আদৰ কৰি হাউলিৰ ভিতৰলৈ নিলে, আৰু চৰাত বহুৱাই থৈ ভিতৰলৈ গল। সেই সময়ত বৰবকুৱা ঘৰত নাছিল। বৰবকুৱাণীয়ে খাই বই উঠি শৰাইত তামোল লৈ বৰপীৰাত বহি তামোল পান খাই আছিল। এনেতে ৰংদৈ লিগিৰীয়ে গৈ আঠু লৈ জনালেঃ -"দেউতা ঈশ্বৰী! এজন কামৰূপ কামাখ্যাৰ কিবা বোলে অধিকাৰী মানুহ আহিছে। মানুহটো বৰ ভাল।

দেউতা ঈশ্বৰীয়ে সেই •অধিকাৰী মানুহটো চাব জানো ?” ৰংদৈৰ এই কথাত বৰ-বৰুৱাণীৰ কৌতুক জন্মিল। কামৰূপ কামাখ্যাৰ অধিকাৰী মানুহ বা আকৌ কেনেকুৱা! এই ভাবি বৰবৰুৱাণী চৰা ঘৰৰ বুলনীলৈ আহি আৰু তাত সজাই থোৱা বৰ-পীৰাত বহিল। আগত তামোলৰ শৰাই আৰু পিকদান ললে। ৰংদৈক অধিকাৰী (ঢেকেৰী) মানুহ-টোক আনিবলৈ কলে। ৰংদৈয়ে তৎক্ষণাৎ গৈ দিনমণি পটোৱাৰীক বৰবৰুৱাণীৰ আগলৈ বুলনী ঘৰ’ল আনিলে। দিনমণিয়ে পোনেই আঠু লৈ বৰ-বৰুৱানীক সেৱা কৰিলে আৰু সমুখৰ ঠাইখান হাতেৰে অলপ অটাই-পিতাই গামোছা-খান পাতি চিকা ৰূপ দুশ আগ বঢ়ালে। বৰ-বৰুৱানীয়ে অতবিলাক ৰূপ দেখি আনন্দিত হল আৰু ৰংদৈৰ হতুৱাই সেই ৰূপ তোলাই শৰাইত লৈ সুধিলে ঃ—“হেৰা! কামৰূপীয়া অধিকাৰী! তোমাক কি লাগে কোৱা।” দিনমণিয়ে হাতযুৰি কলে—স্বৰ্গদেৱী! ঈশ্বৰী! মাতৃ! আপোনাসকলৰ কামৰূপ কামাখ্যা ৰাজ্যত বৰ অন্যায় অবিধি হৈছে। কামৰূপৰ বুজৰবৰুৱা বোলা ঘাই বিষয়াজন স্বৰ্গদেৱৰ ৰজাৰ সেৱাতে বৈকুণ্ঠী হল। তেওঁৰ পুত্ৰ বক্তমল ডেকা বৰুৱাই দেউতা ঈশ্বৰসকলৰ পূৰ্ব্বাপৰ ৰীতি মতে সেই বিষয়-খান পাব লাগে; কিন্তু গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে সেই বিষয়খান তেওঁক নিদি আন এজনক দিবলৈহে স্বৰ্গদেৱ ঈশ্বৰলৈ লেখিছে। ডেকা বৰুৱা সম্প্ৰতে ৰংপুৰতে আছে। সেই

দেখি দেউতা ঈশ্বৰীয়ে অধৰ্ম্মক ঠাই নিদি এফেৰা ধৰ্ম্ম কৰিব লাগে। স্বৰ্গদেৱ ঈশ্বৰ ৰজাক জনাই ধৰ্ম্ম বিচাৰ কৰোৱাব লাগে।” দিনমণিৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু তুতি-বাক্যত বৰ-বৰুৱানী সন্তুষ্ট হৈ দিনমণিক তামোল-চালি দিয়াই “বাৰু, মই ৰজাক জনাই বিষয় ৰাখি দিম, তুমি এতিয়া যোৱাগৈ ; বিষয় পালে আকৌ আমাক বুজৰবৰুৱাৰে সৈতে দেখা কৰিবাহি” এই কথা কৈ বিদায় দিলে। বৰ-বৰুৱানীৰ এই আশ্বাস বাক্যত আনন্দিত হৈ দিনমণি বহালৈ উলটি ডেকা বৰুৱাক সমস্ত কথা কলে। ডেকা বৰুৱা নিশ্চিন্ত হল। কোৱা বাহুল্য—উলটিবৰ পৰত দিনমণিয়ে ৰংদৈ আৰু চকিদাৰক প্রতিশ্রুত বাকী ৰূপ দি আগলৈকো সন্তুষ্ট কৰি আহিছিল।

ইফালে বৰ-বৰুৱানীয়ে বৰ-বৰুৱা ৰাজ-মেলৰ পৰা উলটি অহাত বোহ ঘৰত পৰিল। বৰ-বৰুৱাই অনুনয় বিনয় কৰি কাৰণ সোধাত কলে যে তেওঁ (বৰবৰুৱা) সেই মুহুৰ্ত্তেই ৰজাৰ ওচৰলৈ গৈ বুজৰ-বৰুৱালী বিষয়খন বুজৰবৰুৱাৰ পুত্র বকুমলক দিয়াব লাগে। তেওঁ যদি নাযায়, তেন্তে তেওঁ নিজে পাল্কি লৈ ৰজাৰ ওচৰলৈ যাব। বৰবৰুৱানীৰ আক্রোশ এৰাব নোৱাৰি, তুশ ৰূপ দেখি আৰু কথাটোও ধৰ্ম্ম-সঙ্গত, ন্যায়-সঙ্গত দেখি বৰবৰুৱা তৎক্ষণাৎ ৰজাৰ ওচৰলৈ গল। ৰজাই আস্ত-ব্যস্তকৈ তেনে অসময়ত যোৱাৰ কাৰণ সোধাত—বৰ-বৰুৱাই কথাটো ভাঙি পাতি কলে।

ৰজাই কলে :—“বৰফুকনে এনেবিলাক অন্যায় কৰিব ধৰিছেনে ? বাৰু, যেতিয়া সময় হব, কাকত যেতিয়া পাম, তেতিয়া মই বুঢ়াৰ বৰুৱাৰ পুতেককে বুঢ়াৰ বৰুৱা পাতিম।” এই বুলি কৈ ৰজাই বৰবৰুৱাক বিদায় দিলে।

ইফালে বৰফুকনে তেওঁ লেখি পঠোৱা কাকতৰ হুকুম অহাত পলম হোৱা দেখি নিজে সেই বৰুৱাৰ লৰাটো লগত লৈ ৰংপুৰলৈ আহিল ; আৰু যথাসময়ত বাহিৰ চৰাত তিনিউজনা ডাঙৰীয়াৰ লগত বহি অলপ পৰ আন আন কথা পাতি ৰজালৈ জনাই পঠালে যে আগৰ বুঢ়াৰ-বৰুৱাজন ধুকুৱাত আৰু তেওঁৰ ঠাইত আন এজন নোহোৱা বাবে তেওঁ কাম চলোৱাত টান পাইছে। তেওঁ যিটো লৰাৰ নিমিত্তে লেখিছে সেই লৰাটোকো লগতে আনিছে। লৰাটো সৎ চৰিত্ৰৰ, আৰু ৰাজভক্ত ; কামৰূপীয়া ৰাইজৰ ওপৰতো যথেষ্ট প্ৰতিপত্তি আছে। এতেকে স্বৰ্গদেৱে এই লৰাটোকে বুঢ়াৰ-বৰুৱা পাতি চাবেক বুঢ়াৰ-বৰুৱাৰ অযোগ্য পুত্ৰ বক্তমলক বৰুৱা পাতি থব পাৰে। চোলাধৰা কাকতিয়ে গৈ ৰজাক বৰফুকনৰ গোহাৰি জনালে। ৰজাই পূৰ্ব্ব প্ৰতিজ্ঞা অনুসৰি আদেশ কৰি পঠালে যে পূৰ্ব্বাবৰ ৰীতি মতে বুঢ়াৰ বৰুৱাৰ পুত্ৰ হে বুঢ়াৰ বৰুৱা হব। তেওঁ ইটো লৰাক বৰুৱা পাতি লব পাৰে। ৰজাৰ এই আদেশ, চোলাধৰা কাকতিয়ে আহি আঠৈলৈ চৰাঘৰত বৰফুকন, বৰবৰুৱা, বুঢ়া গোহাই, বৰ গোঁহাই এই সকলক জনালে।

এই সকলেও আঠুলৈ আজ্ঞা গ্ৰহণ কৰিলে বৰফুকন লাজতে কলা-মলা পৰিল। বক্তমল আনন্দিত হল; কিন্তু তাৰ লগে লগে বৰফুকনৰ ৰঙা চকুযোৰ তেওঁৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল চবাৰ পৰা উঠি গৈ বৰফুকনে দিনমণিক নিৰলে মাতি নি কলেঃ—"তইঁতে ইয়াত থাকি আন কাৰো বাৰ হতুৱাই খাটনি লগাই মোক লাজত পেলালি। বাৰু মইও চাম, তোৰ বুজৰ-বৰুৱাইনো মোৰ তলত কেনেকৈ ৰক্ষে। দিনমণিয়ে হাতযুৰি কলে ঃ—দেউতা ঈশ্বৰ! আমাৰ বুজৰ বৰুৱাক বৰবৰুৱা ঈশ্বৰে পুত্ৰ সদৃশ মৰম কৰে—দেউতা ঈশ্বৰেও সেই দৰে পুত্ৰ সদৃশ মৰম কৰক।" দিনমণিৰ কথাৰ ধাৰণৰ পৰা বৰফুকনে বুজিলে যে বক্তমল বুজৰ বৰুৱাই ক'ত আওজিছে। তেওঁ মনে মনে থাকিল। কিন্তু ইয়াৰ পিছতে বুজৰ বৰুৱা আৰু দিনমণি উভয়ে আলচ যুকুতি হৈ বৰবৰুৱাৰ ঘৰলৈ গৈ আকৌ ৰূপ ২২৫৲ টাকা দি এই কথা জনালে।

বৰ বৰুৱাই নিৰ্ভয় দি কলে যে তেওঁ থাকে মানে বৰফুকনে বুজৰ বৰুৱাৰ লোমকে লৰাব নোৱাৰিব। বুজৰ বৰুৱাই বৰ বৰুৱাৰ এনেকুৱা আশ্বাস পাইও ভবিষ্যতলৈ বৰফুকনৰ পৰা লাঞ্চনা বৈৰিতা পাব বুলি ভাবি বৰফুকনকো ৰংপুৰতে ৰূপ দুশ দি সেৱা জনাইহে বৰফুকনৰ ক্ৰোধৰ লাঘৱ কৰি গুৱাহাটীলৈ উলটী আহি বুজৰ বৰুৱালী বিষয়খান খাব পৰিলে। বুজৰ বৰুৱাক একো কৰিব নোৱাৰি বৰফুকনে

সেই দিনৰ পৰা কামৰূপীয়া মানুহক অতিপাৎ ঘৃণাৰ চকুৰে চাব ধৰিলে; আৰু সেইদিন ধৰি কামৰূপীয়া মানুহক গধূলি হলেই নগৰ এৰি চাৰি চকিৰ বাহিৰে নিশা থাকিবলৈ আদেশ কৰি কামৰূপীয়াক আগতকৈও লাজ আৰু অপমান দিব ধৰিলে। উপদ্ৰব অত্যাচাৰো আগতকৈ বেচিকৈ কৰিব ধৰিলে।

ষষ্ঠ অধ্যায়

পাঁড়ুৰ বাহৰত মন্ত্ৰণা।

পিছদিনা ৰাতিপুৱাই পাঁড়ুৰ বাহৰত কামৰূপীয়া চৌধুৰী বৰুৱা সকলে গা-পা তিয়াই ভাত পানী খাই দিহা-দিহি নাও মেলি ঘৰলৈ যোৱাৰ আগেয়ে সকলোজনেই বৰ নগৰীয়া বুজৰ বৰুৱাৰ বাঁহৰত গোট খাই আগেদিনাৰ কথাটো উলিয়ালে। পোনেই হৰদত্তে কলেঃ—“বাপ সকল! চাওঁক, আহোমৰ বৰফুকনৰ অত্যাচাৰ। আজি ইমানদিনে আমাক লাজ অপমান দি, আমাৰ ওপৰত অসহনীয় অত্যাচাৰ আৰু উৎ-পীড়ন কৰিও হেপাহ নপলাই আজি আমাক লৰা ছোৱালী পৰ্য্যন্ত হাতী মেলাই গছকাই মাৰিলে। আমি সুবিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাত তাৰেহে আকৌ খঙ উঠি আমাৰ কটা ঘাত

কল্মাখাৰ দিলে। আমাৰ কামৰূপীয়াৰ জীৱনত ধিক্! বাপ সকলে কওক এতিয়া কি কৰা উচিত। এই নিৰ-পৰাধি লৰা-ছোৱালী কেইটা যে মৰিল সেই সকলৰ পিতৃ মাতৃকনো আমি কি বুলি সান্তনা দিম?" বৰনগৰীয়া বুজৰ-বৰুৱাঃ—"বাপা হৰদত্ত! আমিনো কি কৰিম, কি কৰিব পাৰোঁ। সকলো আমাৰ কপালেই কৰিছে কপালকে ধিয়াই বহি থকাই ভাল।

বীৰদত্ত।—"কপালকে ধিয়াই মনে মনে থকাটো কাপুৰুষৰ হে কাম! কামৰূপত আমি অতবিলাক ৰাইজ আছোঁ। আপনালোকৰ নিচিনা ক্ষমতাশালী শক্তি-সম্পন্ন লোকো আছে। আমাৰ কায়স্থ আৰু কলিতা সকলৰ গাত আগৰ ক্ষত্ৰিয়ৰ তেজ একেবাৰে নোহোৱা হলনে যে আমি ইমান অত্যাচাৰী বৰফুকনৰ এনেকুৱা পৈশাচিক কাণ্ড আৰু অত্যাচাৰ সহি থাকিম। আমাৰ কামৰূপীয়া মানুহ এনেকুৱা নিৰ্জীৱ হলোনে যে ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ কৰিব নোৱাৰো! সি আহোমে পাহৰিলে যে কামৰূপীয়া মানুহৰ বল, বুদ্ধি, ধৈৰ্য্য আৰু বীৰত্বৰ সহায়তে তাৰ উপৰিজনা বৰফুকনে মোগলকো জয় কৰি ছিল। আন একো নহলেও, মই বীৰদত্তে এই পাষণ্ড বৰফুকনটোৱে সৈতে হতাহতি বা তৰোৱালে তৰোৱালে ৰণ কৰিব পোৱা হলে সি বুজিলে-হেতেন কামৰূপীয়াৰ গাত বল আছে নে নাই। কামৰূপীয়াৰ তৰোৱালৰ কোব কিমান চোকা। বাপসকল! মোৰ

বিবেচনাৰে হলে আমি এটাইবিলাকে গোট-পিট খাই বৰফুকনৰ বিৰুদ্ধে উঠা উচিত।” বক্তমল বুজৰবৰুৱা—“বাপা বীৰদত্ত। তয়ে বৰফুকনৰ হাতীটো খুচিছিলি নে?”

বীৰদত্ত। হয়ে! ময়ে খুচিছিলোঁ। কিন্তু হাতী খোচাৰ লগে লগে যদি তাৰ পাষণ্ড পুতেক দুটাকো খুচিবলৈ পালোহেতেন, তেন্তে মোৰ হেপাহ মিটিলহেতেন। বৰফুকনৰ তেজেৰে এই মৃত লৰা-ছোৱালী কেইটাৰ তৰ্পণ কৰিব নেপাওঁ মানে মোৰ জীৱনত আৰু শান্তি নাই।

বক্তমল বুজৰবৰুৱা।—“বাপা বীৰদত্ত!” অস্থিৰ নহবিচোন। মই তাহানিখন ডেকা কালতে উজনীলৈ গৈ অহোমৰ বল বিক্ৰম সমস্ত দেখি আহিছোঁ। আমাৰ কি সাধ্য যে অহোমৰ লগত ৰণ কৰোঁ।”

হৰদত্ত—“বাপ! আপুনি যি সময়ত দেখেছিল। সেই সময়ত আহোম শক্তিশালি আছিল। কিন্তু বৰ্ত্তমানে আহোমৰ বল ক’ত? বল থকা হলে উজনীত সেই চাইটা মোৱামৰীয়াৰ বিদ্ৰোহতে ৰাধাৰুক্মিনী বোলা সেই তিৰোতাদুজনীৰ প্ৰতাপতে ৰজানো সিংহাসন এৰি পলাল-হেতেন নে? যিকি নহওঁক আমিতো ৰজাৰ বিৰুদ্ধে নুঠোঁ। আমাৰ ইচ্ছা এই স্বেচ্ছাচাৰী বৰফুকনটোক এসেকা দিওঁ। আমি যদি সকলোবিলাক কামৰূপীয়া লগ লাগোঁ তেন্তে একে তিলিকতে পাষণ্ড বৰফুকনৰ শৰাধ কৰিব পাৰোঁ।।

বক্তমল বুজৰবৰুৱাঃ—বাপা! লগ লাগি কাম কৰিব

পাৰা হলেনো আমাৰ এনে দুৰ্দ্দশা হয়েনে ? আমাৰ হিন্দুৰ মত একেটা কেতিয়াবা হবনে ? কেতিয়াও নহয়। সেই দেখি আমাৰ আহোমৰ বৰফুকনৰ লগত ৰণ কৰিবলৈ ওলোৱা মানে জুইত জাপ দি মৰা কথাহে।”

বীৰদত্তঃ—“তেন্তে এনেটো পাশবিক অত্যাচাৰৰ কোনো প্ৰতিকাৰেই নহবনে ? বৰ নগৰীয়া বুজৰ-বৰুৱাঃ—‘বাপা ! মোৰ বিবেচনাৰে হলে আমি ভিতৰি বুঢ়াগোঁহাই আৰু ৰজালৈ বৰফুকনৰ এই অত্যাচাৰ বিলাক জনাই পঠাওঁ আৰু ইয়াৰ যি বিহিত প্ৰতিকাৰ হব পাৰে তাৰো প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ।” বীৰদত্তঃ—“চিৰকালেই আপোনা সকলে প্ৰাৰ্থনা জনায়ে আছে। তাৰ জানো কিবা ফল হৈছে ? তাহানিখনেই আমাৰ চাঁদকুচীয়াই ৰংপুৰতে থাকি কোনো ৰকমে বৰফুকনে ভেটী খাই আনক দিব খোজা কৌটীকলীয়া বিষয়খান ৰক্ষা কৰিলে, কিন্তু তাৰ ফলত এয়ে হৈছে যে সেই কালৰে পৰা আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ওপৰত বৰফুকনৰ অন্যায় অত্যাচাৰ বৰ বেচিকৈ হৈছে। ৰজাঘৰলৈ বাতৰি পঠিয়াই প্ৰাৰ্থনা কৰি পঠালে ফল হয়, যে ৰজাঘৰে আগেয়ে বৰফুকনকে সুধি পঠায় ; বৰফুকনে আমাক অবিশ্বাসী মিছলীয়া ইত্যাদিৰূপে গালি পাৰি ৰজালৈ এহাতে কৈফিয়ত পঠায় আনহাতে আকৌ উলটি আমাকেই শাস্তি কৰে— অন্যায় উৎপীড়ন আৰু দুগুণ বঢ়াকৈ কৰে। এনেস্থলত মিছাই খৰচ-ভগন কৰি ৰংপুৰলৈ মানুহ পঠাই প্ৰতিকাৰ

বিচৰাতকৈ বৰফুকনক্তে উঠাই দি আমি কৰ-কাটল বন্ধ কৰোঁ ; আৰু এই কাৰণে বৰফুকনে যদি ৰণ কৰে আমিও ৰণ দিবলৈ সাজু হওঁ।

বৰ-নগৰীয়া বৰুৱাঃ—"বাপা বীৰদত্ত! তুমি যিটো কৈছা সেইটো সচা ; কিন্তু আমাৰ মানুহক সহজে গোট খুৱাই একেডাল ডোলতে বন্ধা টান। গোট খুৱাব পাৰিলেও সেই গোট-পিট আৰু বান্ধ সৰহ দিনলৈ নাথাকে ; ইত্যাদি কাৰণে আৰু ধৰ্ম্মক ধিয়াই মোৰ মনেৰে হলে ৰংপুৰৰ বুঢ়া গোঁহাই আৰু ৰজালৈ মানুহ পঠাই আগেয়ে খবৰ দিব লাগে। তাৰ পৰা যদি সুবিচাৰ হয় ভাল। কিন্তু তেতিয়াও যদি সুবিচাৰ নহয়, তেন্তে পিছত গোট-পিট খাই যি হয় কৰা যাব। আমাৰ হৰদত্ত বাপায়ে মনে মনে উত্তৰ পাবেদি মানুহ এ এযোৰা পঠাওক। সেই মানুহ উলটি আহি পালে হৰদত্ত বাপাই আমাক জনাব। আমি এইবাৰ অহা দুৰ্গোৎসৱত হৰদত্ত বাপাৰ ঘৰতে আটাইবিলাক গোট-পিট খাই যি উচিত হয় কৰিম।" বৰ-নগৰীয়া বৰুৱাৰ এই সুপৰামৰ্শ সকলোৰে মনোনীত হল। আটাইবিলাক বৰুৱা চৌধাৰীয়েই এই পৰামৰ্শৰ পিছত সৰু সৰু নাৱেৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ দিহা-দিহি নিজ ঘৰলৈ গল।

সপ্তম অধ্যায়

হৰদত্ত বীৰদত্ত

আমি এই খিনিতে হৰদত, বীৰদতৰ সম্বন্ধে, তেওঁলোকৰ থকা ঠাই আৰু ইতিবৃত্তৰ বিষয়ে, অলপ চমুকৈ হলেও কব লগাত পৰিলোঁ। হৰদত বীৰদত কলিতা কুলোদ্ভব দুজনা কামৰূপীয়া ডাঙৰ মানুহ আছিল। সেই সময়ত হৰদত পূবপাৰ মৌজাৰ চৌধাৰী আছিল। হৰদত চৌধাৰী নিয়মিত ওখ আৰু বগা বৰণৰ আছিল। তেওঁৰ মূৰত পাহ কটা চুলি। চলনে-ফুৰণে, দেখোনে শুৱনি আৰু ভৰকিয়াল বিধৰ মানুহ আছিল। তেওঁৰ ভায়েক বীৰদত্ত দৰাচলতে বীৰদত্তই আছিল। তেওঁ বৰ ওখ, হটঙা, ডাঙৰদীঘল, বাহুবলী দৈত্য সদৃশ পুৰুষ আছিল। আহোম ৰজা সকলৰ ভিতৰত ৺গদাধৰ সিংহ যেনেকুৱা বীৰ আৰু দৈত্য পুৰুষ আছিল, প্ৰবাদ আছে কামৰূপীয়া হিন্দু সকলৰ ভিতৰতো হেনো বীৰদত্ত সেই লেখীয়া পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ গাত হেনো ইমান বল আছিল যে তেওঁ বনৰীয়া গলধন ধৰা মতা মহ এটাকো শিঙত ধৰি হেচুকি বহুৱাব পাৰিছিল। বলী হবৰে কথা। অসমৰ কায়স্থ কলিতা আগৰ ক্ষত্ৰিয়হে। প্ৰভু ৺শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰতে

আছে প্ৰভুৰ গাত কিমান বল আছিল। প্ৰভুয়ে দুৰ্দ্দান্ত ষাঁড়কো মৰ্দ্দন কৰিছিল। আমি ডেকা কালত কামৰূপত কাম কৰোঁতে যি সকল কায়স্থ, কলিতা বন্ধু আৰু মানুহ পাইছিলোঁ। সেই সকলৰ ভিতৰতো অনেকৰ গাৰ গঠন আৰু চেহেৰা বলী দেখিছিলোঁ। আমাৰ বয়সৰ সকলে মনত কৰি চাওকচোন ৺গোবিন্দ ৰাম চৌধাৰী, ৺ললিত ৰাম চৌধাৰী ৺চানাৰাম পেস্কাৰ ৺পৃথুৰাম চৌধাৰী ৺হৰদত্ত চৌধাৰী ৺ভবানন্দ চৌধাৰী আৰু বৰ্ত্তমান কালতো পেঞ্চন ভোক্তা চিৰস্তাদাৰ শ্ৰীযুত গোপালচন্দ্ৰ চৌধাৰী, শ্ৰীযুত মাধব ৰাম চৌধাৰী, এই সকল কেনে ওখ, ডাঙ্গৰ দীঘল, হটঙ্গা আৰু সভা শুৱনি মানুহ। এই সকলৰ পূৰ্ব্ব পুৰুষ সকল যে আৰু ডাঙ্গৰ দীঘল বলী আছিল তাত অকণো সন্দেহ নাই। হৰদত্ত চোধাৰীৰ ঘৰ আমি পাতনিত উনুকিওৱা সেই জিকেৰিতে আছিল।

জিকেৰিৰ অৰণ্যত আমি যি চিন চাব দেখিছিলোঁ। তাৰ পৰা অনুমান কৰোঁ—হৰদত্ত চৌধাৰীৰ হাউলি এই লেখিয়া আছিল :-

তেওঁৰ হাউলিৰ পূবে আৰু দক্ষিণে পুঠীমাৰি নৈ অৰ্থাৎ নৈখন প্ৰথমতে দুইমাইলমান ওপৰবে পৰা উত্তৰ দক্ষিণাকৈ বই তেওঁৰ হাউলিৰ কাষেৰে পৰা ভাজ খাই পচিম মুখে ঘুৰিছে আৰু এই নৈয়েই হাজোৰ ওচৰত চেচা নাম পাইছে।

তেওঁৰ হাউলিৰ বেৰ প্ৰায় দহ' পুৰা মাটি। চাৰিও ফালে ওখ ঢাপ মৰা। পূবৰ তেওঁৰ হাউলিৰ ঢাপ নৈৰ পৰা ৪০ টাৰ মান আঁতৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰাও প্ৰায় সিমানেই আঁতৰ। হাউলিৰ ঘাই মুখ পুবফালে। নৈৰ পৰা তেওঁৰ ঢাপলৈকে এটা ওখ আলি। আলিৰ দুইকাষে দুশাৰী নাৰিকলৰ গছ। আলিটো নৈৰ পূব পাৰেদিও পা১টাৰ মান পূবমুখলৈ গই দক্ষিণ মুখলৈ ঘূৰি চিলাৰ চকিত ওলাইছে গই। আলিৰে গইয়েই পোনেই তেওঁৰ চৰাঘৰটো পোৱা যায়। চৰাঘৰৰ উত্তৰৰ ফালে এখন ফুলনি আৰু একেবাৰে পূৰ উত্তৰ কোণত এটা মাজলীয়া বিধৰ পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰ পাৰতে এটা মন্দিৰ। মন্দিৰৰ কাষতে এটা আলহী থকা ডাঙৰ ঘৰ। চৰা ঘৰৰ দক্ষিণেও এখান ফুলনি। সেই ফুলনিৰ দক্ষিণে চৌধাৰীৰ নিজা গোসাই ঘৰ। সেই গোসাই ঘৰলৈ বাহিৰ ফালৰ পৰাও যাব পাৰি আৰু ভিতৰ চোতালৰ পৰাও চকোৱাৰ আগেদি সোমাব পাৰি। তেওঁৰ শোৱা ঘৰটো পূব-পচিমা। ভায়েক বীৰদত্তৰটোও সেই লেখিয়া। তেওঁৰটো দক্ষিণ ফালে ভায়েকৰটো উত্তৰ ফালে। দুয়ো ঘৰতে যোৰা লগাকৈ এটা মাৰল ঘৰ। পচিমৰ ফালে বান্ধনি ঘৰ; এই বিলাক ঘৰৰ মাজতে এখান চোতাল। বান্ধনি ঘৰৰ উত্তৰে আকৌ নিজা জ্ঞাতিবৰ্গ থাকিব পৰা এটা ঘৰ। বীৰদত্তৰ শোৱনি ঘৰৰ উত্তৰ ফালে সাতোটা ভঁড়াল

ঘৰ। হৰদত্তৰ শোৱনি ঘৰৰ দক্ষিণে বৰ দীঘল এটা গোহালি ঘৰ আৰু গোসাই-ঘৰৰ পোনে পোনে দীঘলকৈ সাত ঘৰ বেটী বান্দী থকা ঘৰবিলাক। গোহালি ঘৰলৈ বাহিৰৰ ফালৰ পৰাও যাব পাৰি আৰু ভিতৰৰ পৰাও যাব পাৰি। বান্ধনি ঘৰৰ পচিমে বৰ ডাঙৰ তামোল পাণৰ বাৰী। সেই বাৰীৰ মাজেদি এটা বহল বাট। এই বাটেদি অলপ গ'লেই ভিতৰ বাৰীত এটা ডাঙৰ চাৰিচুকীয়া পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰ পাৰবিলাকত নানা তৰহৰ সুগন্ধি ফুলৰ গছ। পুখুৰীটোত ৰাজহাঁহ পাতিহাঁহ চৰে। ঘাটতো পকা-ইটাৰে বন্ধোৱা। পুখুৰীৰ পাৰত বহিবলৈ বৰ চিকুন দূৰ্ব্বা ঘাঁহ। ফুলনিৰ সুগন্ধে পুখুৰীৰ দৃশ্যে দৰাচলতে মন মোহিত কৰে। তেওঁৰ ওখ চাৰি ঢাপৰ বাহিৰে পূবে দক্ষিণে পচিমে মুকলি পথাৰ। তাত তেওঁৰ বেটী বন্দীসকলে আহু, সৰিয়হ, মাহ, মুগ শাক পাচলি, ধপাত, কুঁহিয়াৰ ইত্যাদিৰ খেতি কৰিছিল। তেওঁৰ ঢাপৰ উত্তৰ ফালে আন আন গঞা মানুহৰ বসতি আছিল। সেই সময়ত এই জিকেৰি গাওঁখান শস্যে, মৎস্যে অনুপম আছিল। তেওঁৰ ঢাপৰ বাহিৰে পচিমে দ মাটি। তাত তেওঁ শালী খেতি কৰাইছিল।

৮ম অধ্যায়।

হৰদত্তৰ উদ্যোগ।

পাড়ুঁৰ বাহৰৰ পৰা ঘৰলৈ উলটি অহাৰ দুদিনৰ পিছতে হৰদত্তই মানুহ এযোৰা দৰঙ্গৰ ৰজা কৃষ্ণনাৰায়ণলৈ, আৰু আন এযোৰা উজনিৰ ৰংপুৰলৈ উত্তৰ পাৰেদি পঠালে। মৌজাৰ দুমনি চকিত আহোমৰ চকীয়াল থকা বাবে তেওঁ মানুহ দুয়ো যোৰাকে দুম্নি চকিৰ উত্তৰ পিনেদি আঁতৰে আঁতৰে পাৰ কৰাই দিছিল। দৰঙ্গলৈ যোৱা ধোৰাই দৰঙ্গি ৰজাক গৈ বৰ ফুকনৰ অত্যাচাৰ বিলাক জনালে। দৰঙ্গৰ ৰজাও ভালেমান দিনৰে পৰা গুৱাহাটীৰ বৰফুকনৰ অসদ্ব্যৱহাৰ পাই বিৰক্ত হই আছিল। এতিয়া কামৰূপীয়া সকলে দৰঙ্গৰ ৰজাত দুখ্ জনাই ৰণ লাগিলে সহায় কৰিব নে নকৰিব এই কথা জনোৱাত দৰঙ্গি ৰজাই "সহায় কৰিম" বুলি প্ৰতিশ্ৰুত হল। উজনিলৈ যোৱা যোৰাই দেড় মাহে খোজ কাঢ়ি ৰংপুৰ পালে গই। তাত 'বুঢ়া' গোঁহাইত বৰফুকনৰ পৈশাচিক অত্যাচাৰ জনাই বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাত বুঢ়া গোঁহায়ে "মই এতিয়া মোৱামৰীয়াৰ বিদ্ৰোহ দমনত আছোঁ, সম্প্ৰতে একো কৰিব নোৱাৰোঁ।—পিছে পৰে যি

হয় কৰিম” বুলি কই মানুহ যোৰা ওলটাই পঠালে। তিনি চাৰি মাহ মানৰ মূৰত এই মানুহ যোৰা শাওনত উলটি আহি হৰদত্তক এই কথা জনোৱাত হৰদত বীৰদত্তে আহোমৰ পৰা সুবিচাৰ নাপাওঁ” বুলি মনতে থিৰ কৰি আন উপায় কৰিবলৈ কাৰবাৰ লগালে; অৰ্থাৎ ৰাইজ গোটাই কামৰূপত বৰফুকনৰ শাসন উঠাই দিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

আমি এই খিনিতে জনাওঁ যে হৰদত বীৰদত্ত যদিও উচ্চ কলিতা বংশৰে আছিল আৰু তেওঁলোকে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মকো মানিছিল; তথাপি তেওঁলোক আচলত শাক্ত ধৰ্ম্মত হে দীক্ষিত আছিল। হৰদত বীৰদত্তে বছৰি পঠা ছাগলি বলি দি দুৰ্গোৎসৱ কৰিছিল।

বুৰঞ্জীৰ আগৰে পৰা আমাৰ এই অসম দেশখন দুটা প্ৰধান তীৰ্থৰ বাবে গোটেই ভাৰতবৰ্ষতে বিখ্যাত। এখান তীৰ্থ কামৰূপৰ কামাখ্যা ধাম; আনখান শদিয়াৰ পূবে মিচ্‌মি ৰাজ্যৰ মাজত থকা পৰশুৰাম কুণ্ড। এই দুই তীৰ্থলৈ ভাৰতবৰ্ষৰ সকলো ঠাইৰে সাধু, সন্ত, মহন্ত, শৈব, শাক্ত বৈষ্ণৱ সকলো শ্ৰেণীৰে সন্ন্যাসী, বৰাগী সেই কালতো বাটে বাটে খোজ কাঢ়ি, খুজি মাগি খাইও আহিছিল। কামৰূপ জিলাৰ তিনি কুৰি পাঁচখান মৌজাৰ প্ৰায় প্ৰত্যেক মৌজাতেই তীৰ্থস্থান, সত্ৰ, মঠ, মন্দিৰ আছে। গুৱাহাটী নগৰৰ ভিতৰত আৰু দাতিয়ে কাষৰে এইবিলাক তীৰ্থ

ঠাইঃ—কামাখ্যা, ভুবনেশ্বৰী, শুক্লেশ্বৰ, উগ্ৰতাৰা ছত্ৰকাৰ নবগ্ৰহ, বশিষ্ঠ। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত উমানন্দ। উত্তৰ পাৰে অশ্বক্লান্ত, মনিকৰ্ণেশ্বৰ, ৰুদ্ৰেশ্বৰ, দীৰ্ঘেশ্বৰী। হাজোত কেদাৰ মাধৱ। বংশৰ মৌজাত মদন কামদেৱ। বৰপেটাত মহাপুৰুষীয়া, দামোদৰীয়া, হৰিদেৱী অনেক থান আৰু সত্ৰ। এই দেৱালয়, থান সত্ৰ বিলাকত ব্ৰাহ্মণ, বৈষ্ণৱ, আঠপৰীয়া ইত্যাদিত বাজেও মাজে মাজে পচিমৰ পৰা তীৰ্থ কৰিবলৈ অহা যোৱা কৰা হিন্দুস্থানী বঙালী সন্ন্যাসী বৰাগীও থাকে। কামৰূপীয়া ভাল মানুহৰ ঘৰে-দুৱাৰেও মাজে সময়ে ঠায়ে ঠায়ে দুই চাৰিজন বৰাগী, সন্ন্যাসী থাকে। আমি যি সময়ৰ কথা লেখিছোঁ সেই সময়তো কামৰূপীয়া ভাল মানুহ চাৰি ঘৰৰ গোসাই ঘৰ, মন্দিৰ ইত্যাদিত সাধু সন্ন্যাসী, বৰাগীয়ে জিৰনি লইছিল।

হৰদত্তৰ মানুহ যোৰা উজনিৰ পৰা উলটি অহাৰ সময়ত অৰ্থাৎ সেই শাওন মাহত তেওঁৰ বাহিৰা মন্দিৰত তীৰ্থৰ পৰা ওলটা দুজন বৰাগী, এজন নাগাসন্ন্যাসী, এজন বামাচাৰী তান্ত্ৰিক আৰু তিনি চাৰিজনমান ভাটীৰ ফালৰ তীৰ্থলৈ যাবলৈ ওলাই অহা আমাৰ অসমীয়া কেৱলীয়া ভকতো আছিল। হৰদত্তে-সাধু সন্তুক, ফকিৰ ফক্কৰক তেওঁৰ এই মন্দিৰতে ৰাখি দুই চাৰিদিন সেৱাশুশ্ৰূষা কৰিবলৈ আৰু সেই সকলৰ লগত ধৰ্ম্ম আলাপ, বিদেশৰ আলাপাদি কৰিবলৈ ভাল পাইছিল।

উজনীৰ পৰা মানুহ যোৱা উলটি আহি পোৱাৰ পিছ দিনা গধূলি আমাৰ হৰদত্ত চৌধাৰী তেওঁৰ সেই বাহিৰা মন্দিৰলৈ আহি পোনে প্ৰথমে আৰতি চালে, তাৰ পিছত গই আহলী-ঘৰত সাধু সন্ত কেইজনক মূৰ দোঁৱাই সেৱা কৰি সুধিলেঃ—"বাবা সকল! আপোনাসকলৰ সেৱা সৎকাৰৰ কোনো ত্ৰুটী হোৱা নাইতো! সন্ত সাধু সকলে কলেঃ—"নাই হোৱা বাবা! আপোনাৰ কৃপাত আমি বৰ আনন্দত আছোঁ।" হৰদত্ত—"বাবা সকল! মোৰ মনত কথা এটা খেলাইছে। কথাটো এই যে আমাৰ হিন্দুৰ আৰু আগলৈ উঠাৰ, স্বাধীনতা লভাৰ কোনো উপায় নাই নে? আমি হিন্দু জাতিটো চিৰকালেই পৰৰ গোলাম হৈয়ে থাকিম নে?" চৌধাৰীৰ এই কথাত সাধু সকলে অলপ পৰ তম্ভি পোনেই বৰাগীজনে কলে—"বাবা! ঘোৰ কলিকাল পৰিছে। বঙ্গ, অসম ইত্যাদি দেশত যে আকৌ হিন্দু জাতি উঠিব, স্বাধীন হব, এনেকুৱা আশা নাই। আমি এতিয়া একলেখীয়া বুঢ়া জাতি। এতিয়া আমাৰ ৰাজনীতি চৰ্চ্চা কৰা বা স্বাধীন হওঁ এনেকুৱা ভাব কৰা দিন নাই। আমাৰ এতিয়া ঈশ্বৰ-সেৱা কৰিহে কাল কটাব লাগে"। বৰাগী জনৰ এই কথাত নাগা সাধুজনে চকু পকাই বৰাগীক ধমক দি কলেঃ—"থইদে তোৰ কথা। তহঁত বৰাগীবিলাক যেনেকুৱা ভয়াতুৰ, ইফালে খোৱাতো নিৰহ নিপানী, আনকো তেনেকুৱা হাৰলৈকে বুধি দিয়। আমি হীন, আমি বুঢ়া, আমি

কীট, আমি ধূলি, আমি বালি, আমি পদৰেণু, আমি দাসৰ দাস” এনেকুৱা বিলাক নিঃকিন ভাবৰ কথা কই কই, আনকো তাকে শিকাই তহঁতে আমাৰ হিন্দুক ভীৰু আৰু কাপুৰুষ কৰি দেশখান তললৈ নিয়ালি। আমি জানোঁ জীৱ মাত্ৰেই নিজৰ সামৰ্থ্য উপলব্ধি কৰি “শিবোহং শিবোহং” কলেহে, ভাবিলেহে হিন্দুৰ উন্নতি হব। হিন্দুৰ কাপুৰুষতা দূৰ হব। আধা মেলা, আধা জাপ খোৱা ধুলু ধুলু চকুৰে নামাত নোবোল হই থকা বামাচাৰী তান্ত্ৰিকজনে চকু ৰঙা কৰি জোৰেৰে কলেঃ—“থই দে তহঁতৰ কথা। শক্তিক নভজিলে বেটা ইঁত কেনেকৈ শক্ত হবি। মই কওঁ হিন্দু মাত্ৰেই “মা কালী! জয় মা দুৰ্গা” কৰ লাগে তেহে শক্তিয়ে শক্তি দিব। শক্তি পালেহে বীৰ হব পাৰি, মানুহ বোলাব পাৰি। শক্তিয়ে শক্তি নিদিলে তোৰ ৰাম বা কৃষ্ণে হিন্দুক বলী, বীৰ কৰিব নোৱাৰে। জহা চাউল, দুধ, ফুল-ফল পানী খাই বলবান বা শক্ত কোন হব পাৰে? হাতীটো ইমান ডাঙৰ, কিন্তু সি ঘাঁহ খোৱাৰ বাবে ভীৰু— তাৰ সাহ নাই। সিংহে মঙহ খায় সেই দেখি সৰু আকাৰৰ সিংহ একোটায়ে সেই লেখীয়া ভীমকায় হাতীকো বধ কৰে। মই কওঁ, বোল “মা কালী, খা কাৰণ, খা পঠাৰ ঝোল। তেহে হব তোৰ গাত বল! গাত বল হলে শক্তি হব৭ শক্তি হলে সাহ হব। সাহ হলে বীৰ হব পাৰি। প্ৰত্যেকটো হিন্দুয়েই এইদৰে বীৰ হলে দেশ আপোনা-

আপুনি উদ্ধাৰ হব।” বিদেশী এই তিনি পন্থৰ তিনিজন সাধুৱে এইদৰে কোৱা শুনি আমাৰ কেৰলীয়াসকলে মনে মনে থাকিব নোৱাৰি, সবাতকৈ বয়সিয়াল জনে কলেঃ— চৌধাৰী বাপ! আপুনি কি ভাবিছে কব নোৱাৰোঁ। আমি জনাত হলে আপুনি এইবিলাক বিদেশী পচিমীয়া হিন্দুস্থানীৰ কথা মতে নচলিব। আমাৰ মহাপুৰুষ গুৰুৱে লিখা মতে কৃষ্ণইহে আমাৰ সকলো দুখ দুৰ্গতি দূৰ কৰিব পাৰে। কীৰ্ত্তনত কৈছেঃ—কৃষ্ণ এক দেব দুঃখহাৰী”— এতেকে আমাৰ খাৰ-খোৱা অসমীয়াই বিদেশী মানুহৰ কথাত ভোল নগই, ইবিলাক সিবিলাক সকলো এৰি, বিষয়ৰ ধান্দাকো মনত পৰা দূৰ কৰি একান্ত মনে কৃষ্ণত হে ভজিব লাগে।” কেৰলীয়াজনৰ অসমীয়াতে কোৱা কথাকো বামাচাৰী আৰু নাগা উভয়ে বুজি গৰ্জ্জি কলে ঃ—“থই দে তোৰ কিছন কিছুনক। সি একো কৰিব নেৱাৰে। তোৰ কিছন্ এটা লম্পট দগাবাজ। তাৰ আশ্ৰয় লোৱাটো উচিত নহয়। কালীক ভজ, শিবক ভজ, তেহে হিন্দুৰ জয় জয়কাৰ হব”। কেৰলীয়া জনে কলেঃ—“বাবাজী! তোমালোকে নাজানা কৃষ্ণহে সকলোতকৈ ডাঙৰ। তোমাৰ কালী আৰু সদাশিবো কৃষ্ণৰ আজ্ঞাকাৰী।” বামাচাৰী আৰু নাগাজনে কলেঃ “হেৰ কেৰলীয়া! কেতিয়া আমাৰ কালী আৰু সদাশিব তোৰ কৃষ্ণৰ আজ্ঞাকাৰী হৈছিল? দেখ! তইঁতৰ ৰামচন্দ্ৰেও ভগৱতীক আৰাধনা নকৰাকৈ

খাৱনক মাৰিব নোৱাৰিলে। তইঁতৰ গোপীৰিলাকেও কাত্যায়নী ব্রত কৰি কাত্যায়নী দেবীক পূজিহে লম্পট চুড়ামণি কৃষ্ণক পাইছিল। এতিয়া তইঁতে দেখোন উলটাকৈহে বুজাৱ।”

কেৰলীয়া—“বাবা! তোমাৰ কালী বা ডুর্গাই ধলীও খায়, ছলিও মাৰে। শিব ঠাকুৰতো গাঞ্জা খায়েই বেহুছ। নাৰী মূর্ত্তি মোহিনীক দেখিও হৈছিল পাগল। আমাৰ হিচাবে কৃষ্ণইহে ডাঙ্গৰ। তোমালোকেনো আমাৰ আগত কি ফুটনি কৰা?

বামাচাৰী আৰু নাগা (উভয়ে)—“তই দেখোন বৰ শকত শকত কথা কৱ। তই নাজাননে তোৰ নিচিনা কেৱলীয়াক আমি গোটে গোটে মদৰ লগত গিলিব পাৰোঁ।

কেৱলীয়া—“বাবাহত! মোক কি গিলিবা, গিলিব গলেই গলতে পথালি হেঙ্গাৰ দিও ধৰিব পাৰো। বিশেষ, আমিও কেৱলীয়া, তোমালোকো সেয়েহে। আমাৰ ঘৰ ডুৱাৰ লৰা তিৰোতা নাই, তোমালোকৰো (যদি আচল সাধু হোৱা কৰবাৰ ঠগ নোহোৱা) সেয়ে। তোমালোকৰে আমাৰে প্ৰভেদ এই, যে তোমালোকে লেংটি মাৰা, পালে গুপুতে মদে মঙ্গহেও ৰজাই দিয়া—আমি অ.মাৰ দেশৰ সাধাৰণ মানুহৰ দৰেই পিন্ধো উৰোঁ। আমি জহা চাউল, মগুমাহ, ঘিঁউ, চেনি ইত্যাদি সু আহাৰেৰে পেট পুৰাওঁ।

এইদৰে দুয়ো দলৰ তৰ্কাতৰ্কি হৈ দুয়ো দলৰ হতাহতি হবৰ উপক্ৰম হল। কেৱলীয়া হল তিনিজন। তেওঁ-লোকৰ লগতে বৰাগী দুজনো মিল হল! সিফা'ল অকল বামাচাৰী আৰু নাগা দুজন।

হৰদত্তে অনুনয় বিনয় কৰাতো উভয় পক্ষৰে ভাগ্যে মাৰা মাৰি নহল। হৰদত্তে কেৱলীয়া তিনিজনক নিজৰ চৰাঘৰলৈ আনি তাতে ঠাই দিলে। তাৰ পিছত চৌধাৰীয়ে নিশা খাই বই উঠি আকৌ এবাৰ বামাচাৰী তান্ত্ৰিকজনৰ ওচৰলৈ আহি এই দৰে কথা বতৰা হল:—

হৰদত্ত—"বাবা! তেন্তে আমাৰ হিন্দুৰ উঠিবৰ আৰু কোনো উপায় নাইনে? আহোমৰ এই বৰফুকনটোৰ অন্যায় উৎপীড়ন অধৰম আৰু সহিব নোৱাৰাত পৰিলো। ৰজালৈ জনাই পঠালে ৰজাইও কাণ নকৰে।"

বামছাৰী—"বাবা! উপায় আছে। মই দিব্য চকুৰে দেখিছো। তৰ্ইতৰ আহোমৰ পতন অনিবাৰ্য্য। কি জানি মা কালীয়ে তোৰ হতুৱাই কামৰূপত হিন্দু ৰাজত্ব স্থাপন কৰাব পাৰে।"

হৰদত্ত—"বাবা! আপুনি এইটো সঠিক কইছেনে?

বামাচাৰী—"বাবা! মই কেতিয়াও মিছা নকওঁ। মই ধ্যানত পাইছোঁ। মোক মা কামাখ্যাই কৈছে।"

হৰদত্ত—"বাবা! মইনো এতিয়া তেন্তে কি কৰা উচিত?"

বামাচাৰী—"বাবা! এক কাম কৰ। তই প্ৰথমে এমাহমান নিৰ্জান ঠাইত গৈ পুৰঃসৰণ কৰ। তাৰ পিচত তইঁতৰ দেশৰ এটাইবিলাক বৰুৱা-চৌধাৰীক এইবাৰ দুৰ্গোৎসৱকে উপলক্ষ কৰি গোট খুৱাই মেল পাতি বৰফুকনৰ কৰ-কাটল নিদিবলৈ—তাৰ পিচত লাগে যদি—তাৰে সৈতে ৰণ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰ। পাৰিলে দৰঙ্গ বিজনী, কোচবিহাৰ এই তিনি ৰিজাৰো সহায় ল। তেতিয়ায় আহোম খেদা খাব। কামৰূপত হিন্দু ৰাজ্য স্থাপিত হব।"

হৰদত্ত—"বাবা! তেন্তে মই পৰহি মানেই মদন কামদেৱলৈ গই তাতে এমাহ পুৰশ্চৰণ কৰিম। সেই ঠাই নিৰ্জান অথচ মনোৰম! বাবা! আপুনিও মোৰ লগত যাব লাগিব আৰু মোৰ কৰ্ম্ম দ্ৰষ্টা হব।

বামাচাৰি—"কোনো কথা নাই, বাৰু মই যাম। তাতে তোক পুৰশ্চৰণ কৰাম। তই এমাহৰ খাব-বৰৰ যোগাৰ লবি, পূজাৰ নিমিত্তে সেই কলহ মান কাৰণো লবি।"

হৰদত্ত—"ভাল বাবা!" সেই দৰে কৰিম।" এই দৰে কথা-বতৰা হৈ স্থিৰ কৰি হৰদত্ত। চৌধাৰী ঘৰলৈ উলটী আহি নিশাটো শুলে।

নবম অধ্যায়।

এই দৰে পৰামৰ্শ হোৱাৰ পিছ দিনা ৰাতিপুৱাই কেৰলীয়া আতৈ কেই জনে খাই বই উঠি হৰদত্ত চৌধাৰীৰ পৰা বিদায় ললে। যাবৰ পৰত কলে—"বাপ! আপুনি কলিতাকুলৰ গৌৰব; আপোনাৰ উচিত যে এনেকুৱা ব্যাভিচাৰী তান্ত্ৰিক বিদেশী গুন্দা সাধুক পোহপাল দিবলৈ এৰি আমাৰ মহাপুৰুষৰ ধৰ্ম্মত আস্থা ৰাখি চলাটো। আমাৰ হিন্দুৰ যে শক্তি-পূজা কৰিলেই বল বাঢ়িব, আমাৰ হিন্দুৱে যে আহোমক খেদি ৰাজত্ব কৰিব, এইটো আমাৰ মনে নধৰে। এতেকে বাপ! ঈশ্বৰ কৃষ্ণই আমাক যাক য'ত যি অৱস্থাত ৰাখিছে তাত সন্তুষ্ট হই থকাই ভাল। বাপ! আমি বিদায় মাগিলোঁ।" এই কথা কই কেৰলীয়া আতৈ কেজন গুচি গল। হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে তেওঁবিলাকৰ কথাত উত্তম অধম একো নকই, ভায়েক বীৰদত্তক মতাই আনি কলে:—"বাপা বীৰদত! মই কালি পুৱাই এমাহ মামলৈ ঘৰ এৰি মদন কামদেৱ দেৱালয়ত গই থাকিম। তাত মই দেশৰ ভালৰ অৰ্থে পুৰঃসৰণ কৰিম। আজিয়েই ভাৰীইঁতৰ হাতত এমাহৰ যোঁখাৰে তিনি চাৰিজন মানুহে খাব পৰাকৈ সম্ভাৰ পঠাই

দিবা। চাৰি পাঁচ কলহমান কৰণো দিহা কৰি পঠাবা। তুমি এই মাহটো ঘৰ দুৱায় চাবা। আহোমৰ টেকেলা বেঙেনাই কৰবাত উৎপাত কৰিলেও সহি থাকিবা। মই পুৰঃসৰণ কৰি নেটাও মানে যেন কোনো গণ্ডগোল নহয়'। ককায়েকৰ এইবিলাক কথা শুনি বীৰদত্তে সেইদৰে চাউল-পাত, লোন-তেল, দালি, ঘিউ, উপহাৰ, প্ৰায় কুবিজন মান ভাৰীৰ কান্ধত দি মদন কামদেবলৈ পঠালে। হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে দুপৰীয়া খাই বই উঠি চৰাঘৰত জিৰাইছে, এনেতে গন্ধিয়াৰ ফালৰ পৰা দুজন দৈবজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ আহি "চৌধাৰীৰ জয় হওক" বুলি উপস্থিত হল। "চৌধাৰীয়ে হাতযুৰি নমস্কাৰ কৰি সুধিলে :—"দেউসকল! কলৈনো আহিল ?" দৈবজ্ঞ দুজনে কলে :—'ভাদ মাহ পুণ্যৰ মাহ—আমি তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাই আহিছোঁ। ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হই প্ৰথমেই পঞ্চ তীৰ্থ কৰিম, তাৰ পিছত পাৰিলে শ্ৰীক্ষেত্ৰ, গঙ্গা, গয়ালৈকো যাম। এই অৰ্থে ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিছোঁ আৰু আপোনাৰ নিচিনা ডাঙৰ মানুহ দুই চাৰিজনৰ পৰা পালে অলপ অৰ্থ ভিক্ষাও কৰো।" দৈবজ্ঞ দুজনৰ এই কথাত তেওঁবিলাকক বহিবলৈ দি হৰদত্ত চৌধাৰী ভিতৰলৈ গল আৰু নিজৰ আৰু জীয়েকৰ সোৰঁৰণী লই আহিল। জীয়েকক মাত দি কলে—"বাছা পদুম! বটাত তামোল লই আহাচোন।" বাপেকৰ আদেশ পাই সৰলপ্ৰাণা অপৰূপ ৰূপলাৱণ্যবতী পদ্মকুমাৰী আইদেৱে

বটাত তামোল-পাণ আনি দেউসকলৰ আগত থলে। চৌধাৰীয়ে মহীৰাম বোলা তেওঁৰ তোলনীয়া ডেকা এজনক মাতি ফলি আৰু ফলিগুটি এজোৰা অনালে। দৈবজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ দুজনে গুৱা কাটি চৌধাৰীৰ আগত থলে। চৌধাৰীয়ে বটাৰ পৰা গুৱা লই তেওঁবিলাকক বটা ওল টাই দিলে; তেতিয়া দৈবজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ দুজনে তামোল-চালি খালে। ইয়াৰ পিছতে চৌধাৰীয়ে সোঃৰণী দুখান আগ বঢ়াই দি কলে:—"দেউসকল! মোৰ সোঁৰৰণীখান আৰু আইদেউৰ খানো চাওকচোন। দৈবজ্ঞ দুজনে প্ৰথমে চৌধাৰীৰ সোঁৱৰণীৰ ৰাশি-চক্ৰ ফলিত পাতি লই টোপোলাৰ পৰা পাজি উলিয়াই ভালেমান পৰ গণি-পিটি চাই কলে:—"বাপ! আপোনাৰ সোঁৱৰণী বৰ বলী। চতুৰ সিংহাসনি, পঞ্চাননি ইত্যাদি ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ যোগ আছে। বৰ্ত্তমানে বাপৰ একাদশত বৃহস্পতি। অহা বহাগৰ পৰা গুৰু দ্বাদশলৈ যাব। ছবছৰৰ পিছত বাপৰ ৰাশিত শনি প্ৰবেশ কৰিব। এই ছবছৰলৈ বাপৰ দিন বৰ ভাল। শনি প্ৰবেশ কৰাৰ পৰা অলপ বেয়া হব।

হৰদত্ত—দেউসকল! মোৰ যে চতুৰ সিংহাসনি যোগ আছে বুলি কইছে তেন্তে মই দেখোন ৰজা হব লাগিছিল। ক'তা, দেখোন ৰজা নহওঁ। আপনোলোক গণক বাপু সকলে আমাক ভাল লগাবলৈ হবলা যিহকে পায় তাকে লেখি কয়।

১ম দৈবজ্ঞ—"বাপ! জন্মোতে ৰাশি চক্ৰ যিদৰে বহে,

শাস্ত্ৰে তাৰ ফলাফল যিদৰে কয় আমিও সেইদৰেহে লেখোঁ আৰু কওঁ। বাপৰ চতুৰ্সিংহাসনি যোগ সঁচা; কিন্তু অলপ খুতো আছে। বাপৰ এই চতুৰ্সিংহাসনি যোগৰ লগতে শনি আছে। সেই দেখি ৰজা হব লগীয়া থকাতো শনিয়ে হব দিয়া নাই। আৰু বাপে এইটোও বুজি নলয় কিয় যে বাপ যি চৌধাৰীপদত আছে ইও ৰাজপদেইহে। অতবিলাক ৰাইজৰ ওপৰত বাপ চৌধাৰী। ৰাইজৰ এক প্ৰকাৰ হৰ্ত্তা, কৰ্ত্তা, বিধাতা! কাযে কাযেই বাপ দেখোন আমাৰ মতে ৰজাই। জ্যোতিষৰ কথাতো মিছা হোৱা নাই।"

হৰদত্ত—বাৰু দেউ কওকচোন—এই ছয় বছৰে আৰু তাৰ পিছত মোৰ দশাৰ ফল কি হব'।

১ম দৈবজ্ঞ—"বাপ! এই ছয় বছৰে বাপৰ যেনেহলেও জয় জয়। একাদশত বৃহস্পতি। কথাতে কয়—যাৰ ফালে বৃহস্পতি পোন, তাৰ পথাৰত নবয় কোন। ছয় বছৰ পিছত যেতিয়া শনিৰ প্ৰবেশ হব, সেই সময়ত অলপ বিঘিনি হব পাৰে। কিন্তু বাপে যদি আমাৰ মহাপুৰুষ গুৰুৰ চৰণত ভক্তি ৰাখে সেই বিঘিনিও কাটি যাব পাৰে।"

ইয়াৰ পিছতেই হৰদত্তই জীয়েকৰ সোঁৱৰণীখান চাবলৈ কলে। জীয়েকৰ সোঁৱৰণীখান দুয়োজনে বৰকৈ গণি-পিটি কলে:—"বাপ! মাইছানাক মাতি আনক"। আমি মাইছানাৰ হাতখান আৰু কপালৰ ৰেখা চাইহে সঠিককৈ

কৰ পাৰিম'। দৈবজ্ঞ দুজনৰ এই কথাত হৰদত্তে পদ্মকুমাৰী আইদেউক মাতি আনিলে। দৈবজ্ঞ দুজনে আইদেউৰ হাত আৰু কপাল চাই আই দেউক ভিতৰলৈ যাবলৈ অনুমতি দি কলে:—"বাপ! মাইছানাৰ কৰ, কুষ্ঠি, কপাল, মিলাই চাই পালো যে মাইছানা ৰজাৰ ঘৰত জন্মিব লাগিছিল। কৰ আৰু কপালত ৰাজ-ৰাজেশ্বৰীৰ চিহ্ন অঁকা আছে; কিন্তু কুষ্ঠীৰ চতুৰসাগৰা যোগ থকা স্বত্বেও জন্মত কেতুগ্ৰহ আছে। যদি গুৰু সবল থাকিল হেঁতেন তেন্তে এই কেতুৱেও একো কৰিব নোৱাৰিলে হেতেন। কিন্তু জন্মকালীন গুৰু দুৰ্ব্বল। তথাপি মাইছানাৰ কুষ্ঠি বৰ বলী। এওঁ ৰাজপুত্ৰ সদৃশ দৰা পাব লাগে; ধনেবস্তুৰে বৈ যোৱা হব লাগে। দৈবজ্ঞ সকলে এইদৰে কোৱাত চৌধাৰীয়ে ভাল পাই ভিতৰৰ পৰা দৈবজ্ঞ দুজনক দুটকি কেচা ৰূপ দিলে। দৈবজ্ঞ দুজনে চৌধাৰীক আশীৰ্ব্বাদ দিলে:—

গবহা বাহনো যেষাং
ত্ৰিকচা কৰভূষণং
লপসা পত্নয়োৰ্যেসাং
তে দেবাঃ পান্তু বঃ সদা

এই আশীৰ্ব্বাদ দি দৈবজ্ঞ দুজন গুচি গল। হৰদত্ত চৌধাৰীও ভিতৰলৈ গল।

গধুলি হলত আকৌ চৌধাৰীয়ে মন্দিৰলৈ আহি বামাচাৰী জনে সৈতে কথা বতৰা হল। চৌধাৰীয়ে বামাচাৰী জনৰ

আগত দৈবজ্ঞ দুজনে কোৱা কথা কলে। বামাচাৰীয়ে কলে ঃ—মই আগেয়ে কইছোঁ তোৰ কপাল বৰ বলী। পুৰঃসৰণটো কৰি ললে তই দুৰ্জ্জয় হবি। এটা বৰফুকন নালাগে দহোটা বৰফুকনেও তোৰ একো কৰিব নোৱাৰিব।”

দশম অধ্যায়।

ফুলনিত।

এইদৰে কথা বতৰা হোৱাৰ পিছ দিনা বামাচাৰী তান্ত্ৰিক জনক লগত লই হৰদত্ত চৌধাৰী মদন কামদেব দেৱালয়লৈ গ'ল। মদন কামদেৱত চৌধাৰীয়ে কি কৰিলে সেই বিষয় পিছত পাব। সম্প্ৰতে আমি এবাৰ চৌধাৰীৰ ভিতৰ ফুলনিত আজি গধূলি কি হৈছে তাক চাওঁগৈ!

পূব আকাশত পূৰ্ণিমাৰ জোনটি ফট-ফটীয়াকৈ উঠি গধূলিটোক পুলকিত কৰিছে। এই গধূলিতে হৰদত্ত চৌধাৰীৰ জীয়েক অনুপম ৰূপ-লাৱন্যৱতী পদ্মকুমাৰী আইদেৱে লগত হাত ধৰা লিগিৰী এজনাকলই পাছ ফালৰ পুখুৰীলৈ আহিল।

বেটীজনীয়ে ডাঙ্গৰ কলহ এটাত পুখুৰীৰ পানী আনি

No. 24... Date 27.3.36 ATI, A

দিব ধৰিলে। আইদেৱে সৰু লোটা এটাত সেই পানী লই ইজুপি সিজুপিকৈ ফুল বিলাকত দিব ধৰিলে। পানী দিয়াৰ লগে লগে গুণকৈ গালে ঃ—

সইতে কৃষ্ণদেৱ গোপিনীক নেৰিবা।
অক্রুৰে লৈয়া গল ৰথতে তুলি
গোপিনী কান্দে মোৰ হা কৃষ্ণ বুলি।
সইতে কৃষ্ণদেৱ......
কৃষ্ণদেৱ অক্রুৰৰ লগে গল চলি
গোপিনী কান্দে মোৰ হা কৃষ্ণ বুলি।

জকমক কৰি ফুলি থকা, গোন্ধে আমোল-মোল ফুলৰ মাজত, পূৰ্ণিমাৰ জোনৰ পোহৰত এইদৰে আইদেৱে পানী দি ফুৰিছে। স্বৰ্গৰ পৰা নামি অহা দেৱবালাৰ দৰে গুণগুণকৈ গীত গাই ফুৰিছে। ফুলনীৰ আন এপাৰে এজন ওঠৰ বছৰীয়া ডেকাই ভাটিবেলাৰে পৰা বৰশীত মাছ ধৰিছিল; কিন্তু এতিয়া গধূলি হলত বৰশী সামৰি পুখুৰীৰ পাৰত বহি অলপ জুৰ বতাহ লইছিল। মাজে মাজে ওপৰৰ নিৰ্ম্মল আকাশখানলৈ আৰু জোনবাইটিলৈ চাই তেৱোঁ গুণ গুণ কৰি গাইছিল ঃ—

শুৱনি ফুলনিত ফুলি আছে ফুল
গোন্ধতে মল মলাই।
ফুলি আছে জাতি টগৰ মালতী
আৰু যে খৰিকাজাঁই।

সেৱালী নেৱালী পলাশ পাৰলি
সৌৰভৰ নাহিকে ঠাই।
কলীয়া ভোমোৰা ফুলৰ মাজে মাজে
চুপি চুপি উৰি ফুৰে।
ৰই ৰই ৰই কুলিয়ে মাতিছে
মলয়া বহিছে ধীৰে।
নিৰ্ম্মল গগনে উদিছে চন্দ্ৰমা
শীতল কিৰণ ঢালি।
মোৰ মন প্ৰাণ কিয় উত্ৰাৱল.
নেজানো মই সমূলি।

এই দৰে গীত গোৱা শেষ হলত ডেকা জনে লাহেকৈ খালৈটো আৰু বৰশীটো লই উঠি ঘৰমুৱা হল! বাটতে তেওঁ পদুম আইদেউক সেইদৰে ফুলত পানী দি ফুৰা দেখি মাত লগালে :—পদুম কি কৰিছা” ?

পদুম - “এই ফুল কেই জুপিত পানী দিছোঁ। তুমিনো আজি মাছ কিমান পালা চাওঁ”। এই বুলি পদুমী কাষলৈ গল। ডেকাজনে খালৈটো দেখুৱাই লাহেকৈ কলে—‘পদুম! আজি কালি দেখোন তুমি মোক দেখিলেই সাউত কৰে পলোৱা, আগৰ দৰে দেখোন ওলাই সোমাই কথা নোকোৱা। কাৰণটো কি? কিবা দায় জগৰ লগালো নেকি” ?

পদুম—“একো দায় জগৰ লগোৱা নাই” এইষাৰ

কইয়েই পদুম সাউতকৈ গুচি গই আকৌ ফুলত পানী দিব ধৰিলে। ডেকা জনে ঘৰলৈ আহি খালৈটো চৌধাৰিনীৰ হাতত দি ভৰি হাত ধুই নিজৰ খোটালি সোমাল।

একাদশ অধ্যায়।

মদন কামদেৱৰ মন্দিৰ।

আমাৰ অসমৰ কামৰূপ জিলাখন বুৰঞ্জীৰ আদিৰে পৰা অতি প্ৰসিদ্ধ ঠাই। কামৰূপ জিলাৰ তিনিকুৰি পাচখান মৌজাৰ ভিতৰত প্ৰায় প্ৰত্যেক খানতেই এখান নহয় এখান মঠ বা থান আছে। গুৱাহাটী চহৰৰ মাজেদি ‘ই যোৱা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দুয়ো পাৰ যেনে প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যেৰে শোভনীয়, তেনেকৈ আকৌ প্ৰায় প্ৰত্যেকটো পাহাড়ৰ ওপৰতে মঠ দূৰৰ পৰা জিলিকি থাকে। বিদেশী সকলে যে কয় ‘অন্যত্ৰ বিৰলা দেবী কামৰূপে গৃহে গৃহে” এই কথা ফাকি তেনেই সচা। আমি কামৰূপবাসীয়ে সদায় কামৰূপত থাকি কামৰূপৰ—বিশেষ কৰি গুৱাহাটীৰ সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু বিদেশৰ মানুহে আহি কামৰূপ দেখিলেই আনন্দত আপ্লুত হয়। হবৰে কথা! এনেকুৱা প্ৰাকৃতিক

সৌন্দৰ্য্য, এনেকুৱা বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ 'নদ, এনেকুৱা পাহাড়, টিলা, হ্ৰদ, নিজৰা, সমথল একেলগে ক'ত ?

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে প্ৰায় দহ বাৰ মাইল আঁতৰত কমলপুৰ ছুটীয়াপাৰা আলিৰ সঙ্গমৰ দক্ষিণ ফালে ভিকেৰিৰ পৰা প্ৰায় আঠ মাইল আঁতৰত চুটীয়াপাৰা পাহাড়ৰ মাজত মদন কামদেৱৰ মন্দিৰ। এই ঠাইতে হেনো হৰ কোপানলত ভস্ম হোৱা কামদেৱে পুনৰ জীৱন লভিছিল। দৰাচলতে ঠাই ডোখৰৰ যেনে সৌন্দৰ্য্য আৰু ওচৰৰ হাওৱা পানী যেনে চিকুন, এইবিলাকলৈ চালে বোধ হয় ইয়াত যেন বসন্ত ঋতু সদায় বৰ্ত্তমান। ইয়াত ভস্মীভূত হোৱা কামদেৱে পুনৰ জীৱন পোৱা যেনেই লাগে। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা ছিলা সিন্দুৰিঘোপাৰ আলিয়েদি পোনে পোনে উত্তৰ মুখলৈ গই থাকিলে প্ৰায় এঘাৰ মাইলৰ মূৰত সিফালে কমলপুৰৰ পৰা অহা ডুম্নীচকিৰ আলি পোৱা যায়। সেই আলিয়েদি কেইটাৰমান গলেই দক্ষিণ ফালে মদন কামদেৱলৈ যোৱা বাটটো পোৱা যায়। এই বাটৰ আৰম্ভৰে পৰা সোঁহাতে পাহাড়, বাওঁহাতে এখান সৰু পথাৰ। পথাৰৰ সিপাৰে আকৌ এটা পাহাড়। এই বাটেদি আধা মাইলমান গলেই মদন কামদেৱৰ মঠ-মন্দিৰ পোৱা যায়। বাটৰ কোনো কাষতেই ঘৰ-দুৱাৰ নাই। বাটৰ দুয়ো কাষ নিবিড় অৰণ্য। আমি যি কালত এই বাটেদি গই এই মঠ আৰু মন্দিৰ দৰ্শন কৰিছিলোঁ, সেই কালত এই বাটেদি অকলশৰীয়াকৈ এটি

বা দুটি মানুহে যাব নোৱাৰিছিল—বাটত বাঘৰ ভয়, বাটটো নিৰ্জ্জন; কিন্তু দৃশ্য হলে মনোৰম। আমাৰ হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে লগত সেই বামাচাৰী তান্ত্ৰিক জনক লই এই বাটে দিয়েই এই মন্দিৰলৈ আহিছিল আৰু আগৰে পৰা নিৰ্দ্দিষ্ট কৰি থোৱা ঘৰটিত আশ্ৰয় লইছিল। আশ্ৰয় লোৱাৰ পূৰ্ব্বেই অৱশ্যে তেওঁ মন্দিৰৰ ভিতৰত থকা শিব-মূৰ্ত্তিক, মদন কামদেৱৰ মূৰ্ত্তিক সেৱা সৎকাৰ কৰিছিল।

দ্বাদশ আধ্যায়।

জিকেৰিত।

ইফালে সেই নিশা পত্নমকুমাৰীয়ে মহীৰামক তেওঁৰ প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ নিদি সাউত কৰে গুচি যাবৰে পৰা মহীৰামৰ মনত নানা চিন্তা নানা ভাবে তোলপাৰ লগাব ধৰিলে। নিশা কোনোমতে ভাত চাবি গৰাহমান খাই মহীৰামে শোৱা পাটীত পৰি ভাবিব ধৰিলে।

পাঠক! মহীৰামৰ ভাবনা-চিন্তাৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰাৰ আগেয়ে মহীৰামনো কোন, ক'ৰ লৰা, এই বিষয়ে অলপ কলেহে বোধ কৰোঁ কথাটো বিশদ হব। মহীৰামৰ আগৰ

ঘৰ্ ৰঙ্গিয়াৰ ধনৰা গাৱঁত আছিল। তেওঁ এজন সদ্বংশজাত কলিতাৰ লৰা। বাপেক একালত সেই মৌজাৰে চৌধাৰী আছিল। কুলে, শীলে, মানে-মৰ্য্যাদাই, বয়ে-বস্তুয়ে, মাটিয়ে-বৃত্তিয়ে, বেটীয়ে-বন্দীয়ে মহীৰামৰ বাপেক হৰদত্ত চৌধাৰী-তকৈ কোনো অংশে হীন নাছিল। কিন্তু মহীৰামৰ বাপেকৰ মহীৰামত বাজে আন কোন লৰা-ছোৱালী নাছিল। কালৰ কুটিল গতিত মহীৰামৰ মাক বাপেক উভয়ে বছৰেকৰ আগ-পিছ কৰি মহীৰামক ডুবছৰীয়া কেচুৱা অৱস্থাতে মাউৰা কৰি পৰলোকলৈ গইছিল। গাৱঁৰ মানুহে আন কি মহীৰামৰ নিজা বৰবাপেকেও মহীৰামৰ প্ৰতিপালনৰ ভাৰ গাত লবলৈ আগ বাঢ়িব নোৱাৰিলে। সেই কালত জিকেৰিৰ হৰদত্ত চৌধাৰীয়েই প্ৰতাপী আছিল। কিন্তু প্ৰতাপী হলেও হৰদত্তৰ মহৎ গুণ এটা আছিল এই যে তেওঁ স্বজাতি আৰু স্বদেশৰ নিমিত্তে পৰি মৰা বিধৰ মানুহ আছিল। সেই দেখি মহীৰামক মাউৰা পাই হৰদত্তে নিজ জাতৰ আন আন সকলোৰে সম্মতি ক্ৰমে নিজৰ ঘৰলৈ আনিছিল আৰু সেই অকালন অবস্থাৰে পৰা তুলি-তালি ডাঙৰ দীঘল কৰিছিল। অৱশ্যে হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে মহীৰামৰ লগতে মহীৰামৰ বেটী বন্দী চাৰি ঘৰকো তুলি আনিছিল আৰু মহীৰামৰ মাটি-বৃত্তিবিলাকো চলাইছিল। সেই ডুবছৰীয়া বয়সৰে পৰা মহীৰামক হৰদত্তই পিতৃৰ দৰে মৰম কৰিছিল। নিজৰ সন্তানাদি তেওঁৰ ভালেমান বছৰ বয়সলৈকে নোপজা

দেখি চৌধাৰীয়ে একো একো সময়ত মনতে মহীৰামক পোষ্য পুত্ৰ কৰিবলৈকো ভাব কৰিছিল; কিন্তু পিছত কন্যা এফেৰা জন্মিবৰে পৰা সেই ভাব এৰি মহীৰামক নিজৰ এজন যেন ভাবিয়েই মৰম কৰিছিল। পদ্মকুমাৰী উপজি খোজ কাঢ়ি লৰি ফুৰিব পৰা হৱৰে পৰা মহীৰাম পদ্মকুমাৰীৰ খেলৰ লগৰীয়া হৈছিল পদ্মকুমাৰীতকৈ মহীৰাম পাঁচ বছৰ বয়সৰ ডাঙ্গৰ আছিল। সৰুৰে পৰা মহীৰামে পদুমে একেলগে খেলিছিল; একেলগে ফুৰিছিল, একেলগে ফুলনিলৈ গই ফুল চিঙিছিল আৰু পখিলা খেদি ফুৰিছিল। পদ্মকুমাৰীয়ে মহীৰামক মহী দা বুলি মাতিছিল। লৰা-ছোৱালী হালেই যেন এক ঠাৰিতে লগা এযুৰি ফুলহে। মহীৰামে বয়স হলত নিজৰ বেটী-বন্দী কেইজনীৰ পৰা জানিছিল যে তেওঁ মাউৰা; চৌধাৰীৰ তোলনীয়া লৰাহে। তেওঁৰ আচল ঘৰ মাটি-বৃত্তি ধৰোতহে। মহীৰামে এই বিলাক কথা জনা হলতো হৰদত্ত চৌধাৰীক পিতৃৰূপে আৰু তেওঁৰ পত্নীক মাতৃৰূপে মানিছিল।

সেই নিশা খাই উঠি পাটীত পৰি মহীৰামে ভাবিছিল— "মোৰ দেখোন ইহ সংসাৰত আই, ভাই বোপাই কেৱে নাই সৰুৰে পৰা মোক চৌধাৰীয়েই মৰম কৰি ভাত কাপোৰ দি পুত্ৰ সদৃশে লালন-পালন কৰি ডাঙ্গৰ দীঘল কৰিছে। সৰুৰে পৰা মই পদুমক খেলাৰ লগৰী পাইছো। আগেয়ে দেখোন পদুমে মোৰ আগত কোনো লাজ কোনো ভয় কৰা

নাছিল। এতিয়া আজি বছৰেকৰ পৰানো পদুমৰ কি হল? তেওঁ দেখোন আজি কালি সমধালে নোলায়ো আৰু নামাতেও। চৌধাৰী চৌধাৰীণীয়ে কিবা হকা-বধা কৰিছেনে কি? হকা-বধা কৰিবৰো দেখোন একো কাৰণ নেদেখোঁ। আগেয়ে দেখোন তেওঁবিলাকে কোনো হকা-বধা কৰা নাছিল। এতিয়ানো কিয়কৰিব? বাৰু মোৰ মনেনো কি কয়। কচোন মন! তইনো পদুমক নেদেখিলে, পদুমে সৈতে কথা-বতৰা পাতিব নাপালে, কিয় বেয়া পাওব? পদুমনো তোৰ কোন? কিয়! সৰুৰে পৰা তেওঁ দেখোন খেলাৰ লগৰী। ফুলনিত ফুল চিঙ্গি ফুৰাৰ জীঁয়া আৰু পখিলা ধৰাৰ লগৰী বাটত ধুলি-বালিৰে ওমোলাৰো লগৰী পদুম দেখোন মোৰ আপোন! পদুমক মই ভাল পাওঁ— নাপাইও নোৱাৰো। বাৰু! পদুমেনো মোক ভাল পায়নে? কিয়নো ভাল নাপাব! তাহানিখন দেখোন উমলি জামলি ফুৰোঁতে কেতিয়াবা মই ধেমালি কৰি সোধাত পদুমে দেখোন কইছিল, "মহী দা! মই তোমাক ভাল পাওঁ।" পদুমেনো এইবাৰ মিছাকৈয়ে কইছিল নে? মিছা কবৰতো কোনো কাৰণ নাই। তেনেহলেনো পদুমে আজি-কালি মোৰ ওচৰ নাচাপে কিয়! মই কেতিয়াবা টান মুখে কিবা কৈছিলোনে কি? কত্তা দেখোন মনত নপৰে! লৰালি কালত তেওঁ মোক কিমান দিগ কৰিছিল তথাপি মইতো এদিনলৈকে টান মুখে কোনো কথা কোৱা

নাই। তেন্তেনো কিয় পদুমে এনেকুৱা কৰে? পদুমে আজি কালি মোক ভাল নাপায়নে কি? কিয়নো নাপায়? কি জানি পদুমে জানিছে—মই চপনীয়া, মাক বাপেকৰ তোলনীয়া লৰাহে; তেওঁলোকৰ আপোন লৰা নহওঁ—সেই বাবেই পদুমে এতিয়া জনা বুজা হোৱাত মোলৈ এই দৰে অবহেলা ভাব দেখুৱাব ধৰিছে হবলা। অৱশ্যে মই পৰৰ লৰা। কিন্তু পদুমৰ দেখোন এতিয়ালৈকে আপোন-পৰ এনেকুৱা ভাব নাই। তেন্তেনো কিয় পদুমে আজি মোৰ লগত এই দৰে ব্যৱহাৰ কৰিলে! ইওতো হব পাৰে যে পদুম জীয়াৰী ছোৱালী, এজনলৈ বিয়া দিবই লাগিব। সেই দেখিয়েই হবলা লাজ কৰাত পৰিছে। ক'তা? সেই বিষয়েও দেখোন কতো সম্বন্ধ স্থিৰ কৰা নাই। মন স্থিৰ হ। হৃদয়, ধৈৰ্য্য ধৰ। বাৰু! মোৰ মননো পদুমীলৈ কেনেকুৱা! সদায়নো মোৰ মনটোৱে পদুমীক চাই থাকিবলৈ, তেওঁৰ লগত কথা বতৰা হবলৈ কিয় ইচ্ছা কৰে। মই দেখোন মাউৰা। পদুমীৰ মাক বাপেক দদায়েক সকলো আছে। তেওঁ ডাঙৰৰ ঘৰৰ জীয়াৰী। মোৰ যোৰৰ নহয় ছাগে—সেইবাবেই কি জানি পদুমীয়ে আজি-কালি মোক হেয় কৰে। ইত্যাদি নানা কথা ভাবি ভাবনাৰ একো ওৰ পেলাব নোৱাৰি মহীৰামে দীঘলকৈ এটা হুমুনিয়া কাঢ়ি ঢাৰি-পাটীত শুই পৰিল। নিদ্ৰা দেবীয়ে বোধ কৰো মহীৰামৰ সকলো দুখ-ভাগৰ-চিন্তাৰ সেই নিশালৈ ওৰ পেলালে।

ত্ৰয়োদশ আধ্যায়

মদন কামদেৱত।

মদন কামদেৱত উপস্থিত হবৰ পিছ দিনা হৰদত্তে বামাচাৰী তান্ত্ৰিক জনক কলেঃ—“বাবা! আজিৰে পৰা পুৰশ্চৰণ আৰম্ভ কৰিম নে?”

বামাচাৰী—“বাবা! আজি তিথি, বাৰ, নক্ষত্ৰ ভাল নহয়। বিশেষ, মন্দিৰত বহি পুৰশ্চৰণ কৰাৰ আগেয়ে তুমি শৱ-সাধন কৰিব লাগিব।”

হৰদত্ত—“বাবা! শৱ-সাধন তো বৰ কঠিন কাম। প্ৰথমতঃ মোৰ উত্তৰ সাধক নো কোন হব; দ্বিতীয়তঃ শৱ ক'ত পাম? আৰু শেহত এই শৱ-সাধনৰ ফলেই বা কি হব?”

বামাচাৰী—“বাবা! বীৰ হবলৈ গ'লে এনেকুৱা কঠিন কাম কৰি তাৰ পিছত পুৰশ্চৰণ কৰিহে সিদ্ধি লভিব লাগিব। ইন্দ্ৰিয় অৰ্থাৎ কামৰিপু দমন কৰিবলৈ হলে শাক্তই লতা-সাধন কৰিব লাগে। বীৰ হবলৈ ইচ্ছা কৰিলে শাক্তই শৱ-সাধন কৰিব লাগে। তুমি শাক্ত, শক্তি উপাসক। সাধাৰণ ভাবে থাকিব খোজা হলে তুমি অকল শুদ্ধাচাৰত থাকিয়েই পুৰশ্চৰণ কৰিব পাৰিলা হেতেন। কিন্তু তোমাৰ উদ্দেশ্য হইছে নিজে বীৰত্ব লভি তোমাৰ কামৰূপ ৰাজ্যক আহোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰাটো।

সেই দেখি তুমি দৈব-বলে বলীয়ান হই, বীৰাচাৰী হই হে বৰ ফুকনৰ নিচিনা জনৰ লগত যুজিব পাৰিবা।

হৰদত্ত—"বাৰু বাবা! আপুনি যি কইছে মই তাকে কৰিম। কিন্তু উত্তৰ সাধক আৰু শৱৰ কি দিহা হব?

বামাচাৰী—"ভয় নাই। মই তোমাৰ উত্তৰ সাধক হম। শৱৰ বিষয়েও চিন্তা নকৰিবা। অহা শনিবাৰে এই ওচৰৰ কাটনি গাৱঁৰে মানুহ এজন মৰিব। সেইজনৰ শৱটো সিহঁতে আনি পুতিব। আমি নিশা সেই শৱ খানি তুলিম।

হৰদত্ত—"বাৰু বাবা! তেনেহলে সেই দৰেই হব।"

এই কথা বতৰাৰ দুদিন পিছতে শনিবাৰ পৰিল। আচৰিতৰ বিষয়, ঠিক সেই শনিবাৰে দুপৰীয়া কাটনি গাৱঁৰ আদহীয়া বয়সৰ মানুহ এজন জ্বৰ বিকাৰ বেমাৰত মৰিল। গোটজ্ঞাতি সকলে মদন কামদেৱৰ পৰা প্ৰায় আধা মাইল মাথোন আঁতৰতে পথাৰত শৱটো পুতি থলে। সেই শনিবাৰে গধূলি হলতে বামাচাৰী আৰু হৰদত্ত উভয়ে দুটেকেলি কাৰণ, কিছু ৰঙা জবা ফুল, কিছু সৰিয়হ লই মৰিশালি পালেহি। বাঘ, ঘোঙ, গাহৰি, হাতী—একোলৈকে ভয় নকৰি উভয়ে কোৰ এখানেৰে খানি খানি শৱটো তুলিলে। তাৰ পিছত ওচৰৰ নিঝৰাৰ পৰা পানী আনি শৱটো স্নান কৰাই চিত কৰি ললে। তাৰ পিছত বামাচাৰী তান্ত্ৰিকজনে শৱটোৰ চাৰিউফালে মন্ত্ৰ মাতি মাতি

সৰিয়হ গালৈ চতিয়াই দিলে। উদ্দেশ্য যে সেই সৰিয়হেৰে বেঢ়া ঠাই ডোখৰৰ ভিতৰলৈ যেন কোনো ভূত, প্রেত পিশাচ, তাল, বেতাল, বাঘ, ঘোঙ, সাপ একো সোমাব নোৱাৰে। ইয়াৰ পিছত দুয়ো টেকেলিহঁত নিয়া মদ মন্ত্রপুত কৰি থালে। ইয়াৰ পিছত বামাচাৰীজনে সেই ঠাইৰ পৰা আঁতৰি গই পচিশ নল মান আঁতৰত এজোপা গছৰ তলত বহিল গই। হৰদত্তে শৱটোৰ ওপৰত সিদ্ধাসন কৰি বহি যেই শৰীৰৰ অঙ্গাদি শুদ্ধি কৰি লই পূৰক কৰিবলৈ নাকত হাত দিলে, সেই মুহূৰ্ত্তেই যেন দুয়ো ফালৰ দুয়োখান পাহাড়তে ভয়ঙ্কৰ শব্দ উঠিল—যেন গছ বিৰিখ বিনা বতাহতে ভাঙি পৰে, যেন পাহাড়টো উলটি পৰে। হৰদত্তৰ বুকু কপিল; কিন্তু ঠিক সেইখিনি সময়তে সিফালে উত্তৰ সাধক বামাচাৰীজনে চিঞৰ মাৰিলেঃ—"মা ভৈঃ"। উত্তৰ সাধকজনে এই শব্দ কৰা মাত্রেই হৰদত্তে দেখিলে যে সমস্ত উৎপাত থামি গল। হৰদত্তে তেতিয়া নিয়মমতে পূৰক কুম্ভক ৰেচক কৰি প্রাণায়াম কৰিলে। প্রাণায়াম কৰি হৰদত্তে আকৌ যি মুহূৰ্ত্ততে জপত ধৰিলে সেই মুহূৰ্ত্ততে আকৌ ভয়ঙ্কৰ উৎপাত হল—যেন চাৰিউ ফালৰ পৰা মৃত শৱবিলাক উঠি পিশাচ আকৃতি ধৰি হৰদত্তক খেদি আহিছে। আকৌ হৰদত্তৰ বুকু কপিল; কিন্তু ঠিক আকৌ সেইখিনি সময়তে যেই উত্তৰ সাধকে "মাভৈঃ" বুলি চিঞৰ লগালে, আকৌ সমস্ত উৎপাত থামি গ'ল। হৰদত্তে ইষ্ট

জপত লাগিল। ওৰেও নিশাটো হৰদত্তে জপ কৰিলে। এই জপৰ সময়ত কত যে বাঘ, ভালুক, সাপ, ভূত, প্ৰেত, দৈত্য দানৱৰ বিভিষিকা হৰদত্তে দেখিলে তাৰ সীমা সংখ্যা নাই। ৰাতি পুৱাঁও পুৱাঁও হল; তেওঁৰ জপ শেষ হওঁ হওঁ হল, এনেতে মৃত শৱটোৱে (যাৰ ওপৰত হৰদত্তে সিদ্ধাসন কৰি বহিছিল) ফেট্ খাই উঠি হৰদত্তৰ গলৰ ৰুদ্ৰাক্ষৰ মালাধাৰত কামোৰ মাৰি ধৰিলে। হৰদত্তে এইবাৰ কোনো ভয় নকৰি তেওঁৰ ইষ্ট গুৰুক স্মৰণ কৰিলে। এনেতে ঠিক সেই সময়তে সিফালে উত্তৰ সাধকেও "মা ভৈঃ" এই শেহ চিঞৰটো মাৰিলে। উৎপাত থামিল। হৰদত্তৰ চকু তন্দ্ৰাত পৰাৰ দৰে মুদ খালে। হৰদত্তে দেখিলে যেন দুৰ্গতি নাশিনী, ভব-ভয়হাৰিণী, তাৰিণী মা দুৰ্গাই এটি দিপ্লিপ্ সুন্দৰী ছোৱালীৰ বেশেৰে আহি সুধিলেঃ—"বাছা হৰদত্ত! তোক কি বৰ লাগে ল"। হৰদত্তে কলেঃ—"মা! মোক এই বৰ লাগে যেন মই কামৰূপখানক আহোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিব পাৰোঁ"। দেবীয়ে হেনো কলেঃ—"বাছা! অকল কামৰূপ কিয় গোটেইখান আসামেই আহোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ হব, কিন্তু তাৰ আগেয়ে মানুহৰ বহুত ক্লেশ আৰু দুৰ্গতি হব"—এই বুলি কই দেবী অন্তৰ্দ্ধান হল। হৰদত্ত মাটিত চেতনা বিহীন হৈ মুচ্কচ্ গই পৰিল। উত্তৰ সাধকে তৎক্ষণাৎ লৰি আহি হৰদত্তৰ কাণত জপ ধৰিলে। তাৰ পিছত

টেকেলিত থকা বাকীখিনি কাৰণ হৰদত্তৰ মুখত ঢালি দিলে। হৰদত্তে চেতনা লভি দুৰ্গা দুৰ্গা বুলি উঠিল। তেতিয়া বামাচাৰী আৰু হৰদত্ত উভয়ে তাৰ পৰা আহি স্নান কৰি কানি কাপোৰ সলাই মদন কামদেবৰ মন্দিৰত সোমাল; আৰু সেই দিনাৰে পৰা হৰদত্তে পূৰা এমাহলৈকে পুৰশ্চৰণ কৰি এতাই, বামাচাৰী জনক দান দক্ষিণা দি বিদায় দি ঘৰলৈ উলটিল। হৰদত্তৰ বিশ্বাস হল যে তেওঁ কামৰূপৰ পৰা বৰফুনকৰ শাসন উঠাব পাৰিব।

চতুৰ্দ্দশ অধ্যায়

জিকেৰিত।

নিজ ঘৰ পাই হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে পাঁচ ছয় দিনমমন জিৰণি ললে। তাৰ পিছত ভায়েক বীৰদত্তে সৈতে সহযুক্তি কৰি স্থিৰ কৰিলে যে এইবাৰ তেওঁবিলাকে দুৰ্গোৎসব বৰ ডাঙ্গৰকৈ পাতিব আৰু তালৈকে ইফালে বক্তমল বুজৰবৰুৱা, আৰু সিফালে বৰনগৰীয়া বুজৰবৰুৱাকে প্ৰমুখ্য কৰি কামৰূপৰ ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ বিষয়া সকলোকে নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিব—উদ্দেশ্য সকলোকে গোটাই পিটাই যাতে আহোমৰ হাতৰ পৰা কামৰূপ উদ্ধাৰ হয় তাৰ চেষ্টা কৰিব।

.পৰামৰ্শ অনুসৰি কাম আৰম্ভ হল। হৰদত্তই চাৰি-উফালৰ পৰা খোৱা বয়বস্তু গোটাব ধৰিলে। পূব-বাস্কা, উত্তৰবাস্কা, পাণ্ডুৰি বৰিগোগ ইত্যাদি পৰগণাৰ চৌধাৰীসকলৰ ঘৰে ঘৰে নিজে গই ভাৰসা জনালে। সকলোৰে পৰা ধান, চাউল, মাহ, মুগ, তেল, ঘিঁউ, গুৰ গোটালে। উত্তৰ পাৰৰ সমস্ত ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিতসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। নিম-ন্ত্ৰিত সকলৰ থকা মেলাৰ অৰ্থে প্ৰায় আধা মাইল যুৰি অলেখ বাহৰ সজালে। বয়-বস্তু জমা ৰাখিবৰ নিমিত্তে নতুনকৈ কেইটামান ভড়ঁাল সজালে। বাবে বাবে মানুহ নিযুক্ত কৰিলে। পূবপাৰ, হাজো, মদাৰতলা, বাইহাটা, দক্ষিণ বৰক্ষেত্ৰি, নলবাৰি ইত্যাদি সকলো ঠাইৰে নিজৰ কলিতা জাতিবৰ্গক নিমন্ত্ৰণ কৰি নি কাৰবাৰি পাতিলে। সমস্ত আয়োজন অতি সুন্দৰকৈ কৰিলে।

হৰদত্তৰ এই উদ্যোগৰ বিষয়ে গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে তলে তলে চোৰাংচোৱাৰ মুখে সকলো বাতৰি পাই আছিল। কিন্তু হৰদত্তে কি উদ্দেশ্যে নো এইবাৰ দুৰ্গোৎসবটো ইমান ডাঙৰকৈ পাতিছিল, তাৰ সঠিক নাজানিলেও বৰফুকনে নিজৰ মনৰ গোন্ধেৰেই বুজিছিল যে এই আড়ম্বৰ ভিতৰত নিশ্চয় কিবা এটা বেয়া উদ্দেশ্য আছিল। সেই দেখি তেওঁ নলবাৰিৰ বুজৰবৰুৱাক দুৰ্গোৎসবলৈ পোন্ধৰ দিনমান থকাৰ আয়েয়ে মাতি আনি এহাতে প্ৰলোভন আৰু আন হাতে ভয় দেখুৱাই আদেশ কৰিছিল তেওঁ যেন ৰজাৰ ফলীয়া

অৰ্থাৎ তেওঁৰে ফলীয়া থাকে। আৰু যদি হৰদত্তে কিবা বেয়া মতলব খেলে তেন্তে সেই কথা যেন তেওঁক দাড়ঁক দাড়ে জনায় আৰু লাগিলে সময় পৰত যেন সহায়ো কৰে। বুজৰবৰুৱাই বৰফুকনৰ এই ভিতৰ টিপনিও এৰাব নোৱাৰিলে, অথচ ইফালে হৰদত্তৰ নিমন্ত্ৰণো ৰক্ষা নকৰি নোৱাৰি মহা সঙ্কটত পৰিল। তেওঁ শেহত ভাবি-চিন্তি চাই নিজে হৰদত্তৰ দুৰ্গোৎসবলৈ নগৈ ভায়েকক অলপ বয়েবস্তুৰে সৈতে পঠালে। ভায়েক কি দৰে চলিব তাৰো একেৰা টিপনি দিলে।

নিমন্ত্ৰণ অনুসৰি বুজৰবৰুৱা দুজনত বাজে কামৰূপৰ আন সকলোবিলাক বিষয়াৰে হৰদত্তৰ ঘৰত পঞ্চমীৰ দিনৰে পৰা গোট খাব ধৰিলে। চণ্ডী বুজৰবৰুৱাৰো নহাৰ কাৰণৰ মূলত বৰফুকনৰ টিপনি আৰু ধমক। তেৱোঁ সেইদৰে নিজে নাহি বয়ে-বস্তুৰে সম্পৰ্কীয় কায়স্থ এজনক পঠাইছিল।

চাওঁতে চাওঁতে হৰদত্তৰ হাউলিত আন কি গোটেইখান জিকেৰি গাৱঁতে লোকে লোকাৰণ্য হৈ পৰিল। হৰদত্ত চৌধাৰীৰ ঘৰত ৰাজসুয় যজ্ঞ হোৱা দি হল। বয়-বস্তুৰ সীমা সংখ্যা নাই। কৰোঁতাই কৰিছে, দিওঁতাই দিছে, লওঁতাই লইছে, খাওঁতাই খাইছে। উৎসৱৰ নিমিত্তে কামৰূপৰ প্ৰসিদ্ধ তিনি যোৰা ঢুলীয়া (যথা বৰ্নেবাৰীয়া শলমৰীয়া, মাধপুৰীয়া) আনিছে। নটুৱাই সৈতে চাৰি পাঁচ যোৰা গায়ন-বায়ন আনিছে। পুববাস্কা, উত্তৰ-

বাস্কা, এইবিলাক ঠাইৰ পৰা মাদোল বজোৱা কছাৰী দলো আনিছে।

ষষ্ঠীৰ বেল-বোধন গধুলিতে আৰম্ভ হল। প্ৰসিদ্ধ ঢুলীয়া তিনিযোৰে ঢোল বজালে। আঠ দহজন কালীয়াই কালী বজালে, কছাৰী সকলে মাদোল বজালে। ব্ৰাহ্মণ সকলে শঙ্খ ফুকিলে, বৰকাঁহ, শিঙা, ঘণ্টা, দবা, বজালে। তিৰোতাসকলে উৰুলি দিলে। এই গোটাইবিলাকৰ শব্দ মিলি কি যে এটা মহাশব্দ হৈছিল এই বিষয়ে আমাৰ পাঠক-পাঠিকা সকলেই অনুমান কৰক।

সপ্তমীৰ দিনা পুৱাৰে পৰা দেবীৰ পূজা আৰম্ভ হল। বেলি আঠ নটা মান বজাত আকৌ ঢুলীয়া-খুলীয়া, গায়ন-বায়ন, কালীয়া, মাদল-কোবোৱাসকলে আৰতিৰ শঙ্খ, ঘণ্টা কাঁহ বজোৱাৰ লগে লগে নিজ নিজ বাজনা বিলাক বজালে। ন দহোটা বজাৰ সময়ত কুৰি পচিশটামান পঠা বলি পৰিল। বৈষ্ণৱ পন্থৰ বৰুৱা-চৌধাৰীসকলে সেই বলি নাচালে। শাক্ত পন্থৰ সকলে মহা উলাহেৰে সেই বলি দৰ্শন কৰিলে। হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে গদ্‌গদ্‌ভাবে মাতৃক সেৱা কৰিলে। বীৰদত্তকে প্ৰমুখ্য কৰি আন আন মুখিয়াল-সকলে আলহী সকলৰ সেৱা শুশ্ৰূষাত বল। দুপৰীয়া খাই বই উঠি দেবীঘৰৰ প্ৰকাণ্ড ৰভাৰ তলত সকলো বিলাক বৰুৱা-চৌধাৰী বহিলহি। হৰদত্ত বীৰদত্ত উভয়ে প্ৰত্যেক-জন আলহীৰ আগত হাতযুৰি অভ্যৰ্থনা জনালে। তাৰ

পিছত হৰদত্তে কলে "বাপ সকল! আজি এইবেলা ওঝা পালীৰ পদকে গোৱাম নে কছাৰীসকলৰ মাদোল নাচকে কৰাম"? সকলোটি বৰুৱা আৰু চৌধাৰীয়ে কলেঃ— "আজি এইবেলা ওঝা-পালীৰ পদকে গোৱা হওক। ভাটিবেলালৈকে পদ শুনিম; তাৰ পিছত বহালৈ গই অলপ জিৰাই সতাই আহি গধূলিলৈকে মাদোলৰ গীত চাম। নিশা আজি মাধপুৰীয়া ঢুলীয়াৰ ভাও নৃত্য চাম।"

এই আদেশ অনুসৰি কাৰ্য্য আৰম্ভ হল। কামৰূপৰ অতি প্ৰসিদ্ধ ওঝা-পালী এযোৰ আহি উপস্থিত হল। ওঝাই কালিকা পুৰাণৰ হৰ-গৌৰীৰ বিবাহ বৰ্ণাই পদ গালে। ওঝাৰ পদৰ লালিত্য, হাতৰ মুদ্ৰা আৰু নৃত্যত মানুহ মোহিত হল। ডাইনা-পালীৰ সেই পদবিলাকৰ এখনকে চাৰিখন কৰি কৰা ব্যাখ্যাই মানুহক হহুঁৱাই পেটৰ নাড়ী ছিগালে। এইদৰে প্ৰায় ওৰে দিনটো ওঝা গোৱা হল। বেলি চাৰিটামান বজাত পদ গোৱা শেষ হলত বৰুৱা-চৌধাৰীসকলে উঠি নিজ নিজ বহালৈ গই হাত মুখ ধুই অলপ জা-জলপান কৰি ভাগৰ জিৰাই আকৌ পাঁচোটামান বজাত ৰভালৈ আহিল। তেতিয়া মাদোল বজোৱা আৰম্ভ হল। প্ৰায় পোন্ধৰটামান মাদোল লৈ তিনিকুৰি কছাৰী মতা মাইকী ৰাইজৰ আগত থিয় হলহি। পোনেই কছাৰণী সকলে গালে ঃ—

"জহা জহা জহা ঐ ধান কলুঙ জহা
চৌধাৰীৰ ঘৰতে পূজা পাতিছি
চৌধাৰীৰ ঘৰতে পূজা পাতিছি
আমিও চাওঁগৈ আহা ঐ
আমিও চাওঁগৈ আহা।"

গীত গোৱা হলতে গিৰ্ গিৰ্ কৰে মাদোল বাজি উঠিল। মাদোলৰ চেৱে চেৱে কছাৰণী সকলে ঘূৰি ঘূৰি নাচিলে। এইদৰে সামান্য সামান্য ভাবৰ অথচ নিজৰ ঘৰুৱা জীৱন বিলাকৰে প্ৰাকৃতিক আহিঁৰ গীত কছাৰী, কছাৰণীসকলে গাই বজাই নাচি আৰতিৰ পৰলৈকে সময় নিয়ালে। গধূলি মহা ধুমধামেৰে আৰতি হল। সেই আৰতি চাই সকলোবিলাক মানুহ ঘৰাঘৰি গল; আৰু খোৱা-লোৱাৰ আয়োজন কৰিলে গৈ।

নিশা ন-টা মান বজাত বিষয়াঁ সকলে খাইবই উঠি ৰভাত বহিলগৈ। ৰভাঘৰ লোকে লোকাৰণ্য হল। ঠায়ে নধৰা হল। মাধপুৰীয়া ঢুলীয়া যোৰ আহি উপস্থিত হল। সিহঁৰত দলটোত প্ৰায় চাৰি কুৰি কি এশ মানুহ; ঢোল পঞ্চাছটা; সেই অনুসৰি তাল আৰু নানা সৰঞ্জাম। ন-টামান বজাৰে পৰা ঢুলীয়াহঁতে ঘূৰীয়া-জমা পিন্ধি ঢোল বজাব ধৰিলে। সেই ঢোলৰ শবদ ভালেমান দূৰলৈকে ভেদিলে। ঢোলো একোটা বৰ প্ৰকাণ্ড। ঢোলৰ চেও যে কত ৰকমৰ বজালে তাক বৰ্ণোৱা টান। যেতেকে নিশা

গহীন হল তেতেকে ঢোলৰ চেও আৰু গহীন হল। ঢোলৰ চেৱে চেৱে ঢুলীয়াহঁতে যে কিমান প্ৰকাৰে ঘূৰিলে আৰু নাচিলে তাকো কই এটাব নোৱাৰি। ঢুলীয়াহঁতৰ প্ৰত্যেকটো মানুহেই সুস্থ-বলিষ্ঠ। ঢোল বজোৱা হলত ঢুলীয়া হঁতে প্ৰায় বিলাক ঢোল থলে। কেবল এটা. তালীয়াই তাল এযোৰ লই আগাপিছা কৰি দৌড়ি দৌড়ি বজাৱ ধৰিলে। ঢোলৰ চেও থমা মাত্ৰকে প্ৰায় ত্ৰিছটামান লৰা আৰু ডেকা আহি প্ৰথমেই বাইজক সেৱা জনাই পিছত ঢোলৰ চেৱে চেৱে খৰ দিব ধৰিলে। কত প্ৰকাৰ যে খৰ দিলে তাক বৰ্ণাব নোৱাৰি। পোন খঁৰ, ওলটা খঁৰ, আলাগতে দিয়া খঁৰ, তঙাল-মোচৰা খঁৰ, চান্দনি সৰকা খঁৰ ইত্যাদি অলেখ খঁৰ দিলে। তাৰ পিছত মানুহৰ কান্ধত উঠিথিয় হৈ তাৰ পৰা খঁৰ দিব ধৰিলে। শেহত কেইটামান ঢুলীয়াই দুয়ো কাষলতিৰ তলত দুটা ঢোল লই প্ৰথমে এটা থিয়কৈ পতা ঢোলৰ ওপৰত উঠিল। আৰু ইফালে খৰকৈ বজোৱা ঢোলৰ চেৱে চেৱে উলাহ লই সেই ঢোলৰ ওপৰি পৰা আলগা খঁৰ মাৰি দুয়ো কাষে দুটা ঢোলেৰে সৈতে মাটিত থিয় হৈ পৰিলহি। তাৰ পিছত দুটা ঢোল থিয়ই যোৰালে। সেই দুটাৰ ওপৰত উঠিও তাৰ পৰা খঁৰ দিলে।। পিছত ক্ৰমান্বয়ে ঢোলৰ ওপৰত ঢোল বহুৱাই আঠ দহোটা পৰ্য্যন্ত ঢোল যোৰা দি ওখ এটা স্তম্ভৰ দৰে কৰিলে। সেই স্তম্ভটোক দুয়োৰা মানুহে এটাৰ কান্ধৰ

ওপৰত আন এটা উঠি ভালকৈ ধৰিলে যাতে ঢোল বাগৰিব নপৰে। পিছত এটা ঢুলীয়াই ঢোল ধৰা মানুহৰ ককালেদি আৰু কান্ধেদি বগাই সেই আঠোটা দহোটা (= ২০ হাত হব) ঢোলৰ ওপৰত গই উঠিল। তলৰ পৰা আন দুজন ঢুলীয়াই দুটা ঢোল তুলি দিলে। ওপৰত উঠা জনে সেই ঢোল দুটা দুয়ো কাষলতিৰ তলত সাবট মাৰি লই তলত বজোৱা ঢোলৰ চেৰে চেৰে উলাহ লহ আলগা খৰ মাৰি মাটিত গিয়ই গিয়ই পৰিলহি।

পিছত আকৌ দুটা মানুহে শকত বাঁহ এডাল কান্ধত ললে। সেই বাঁহডালৰ ওপৰতে ঢুলীয়া এটা উঠি তাতে যে কত প্ৰকাৰ কুস্তি কৰিব ধৰিলে তাক কিমান বৰ্ণাম। কামৰূপীয়া ঢুলিয়াৰ আজিকালিৰ কুস্তিয়েও আনকি বৰ্ত্তমানৰ চাৰ্কাচকো ঠায়ে ঠায়ে চেৰহে পেলাব। সেই কালত কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ গাত যে কিমান কুস্তিৰ অভ্যাস আছিল তাক কোনে জানে। আমি এনেকুৱা কথাও শুনিছো যে সেই কালত একোটা ঢুলীয়াই একোডাল বাঁহ লই জাপ মাৰি ঘৰৰ চালৰ মুধত উঠিছিল আৰু তাৰে পৰাও আলগা-খঁৰ মাৰি মাটিত পৰিছিল।

এই দৰে খঁৰ মৰা, কুস্তি কৰা শেষ হলত ছয়টা ঢুলীয়াই সুন্দৰকৈ ঘুৰীয়া জামা পিন্ধি উৰি যাত্ৰাৰ দলৰ দৰেঁ সমস্বৰে পদ গাবলৈ ধৰিলে। পদতেই ভাৱনাৰ সুত্ৰধাৰৰ দৰে কি ভাও হব গাই দিয়ে। পদ গাই থাকোঁতে থাকোঁতেই

এজনে মুখত মুখা * পিন্ধি আহি ওলায়। এটা ঢুলীয়াই এটা জুইৰ জোৰ লই মুখাৰ আগে আগে ধৰে। মুখা লোৱা জনে যুৰি সকলৰ পদৰ চেৱে চেৱে নাচে। কোনো কোনো মুখাত কেবল নৃত্যহে হয়। কোনো কোনো মুখাত আকৌ নানা খুহুতীয়া ভাৱৰো অভিনয় হয়। হয়তো দুটা ঢুলীয়াৰ এটাই মতাৰ কাপোৰ পিন্ধি মুখত বুঢ়া মানুহৰ মুখা এখান লয়—আন এটাই মাইকীৰ দৰে কাপোৰ পিন্ধি মুখত এজনী বুঢ়ী মানুহৰ মুখা পিন্ধি ওলায়হি! দুয়ো প্ৰথমতে নৃত্যকে কৰিলে। তাৰ পিছত ঢুলীয়াৰ ভিতৰৰ এজনে হয়তো বুঢ়াক কথা সুধিলে। বুঢ়াই পাৰে মানে বুঢ়ীৰ নিন্দা কৰিব ধৰিলে। বুঢ়াক আকৌ কথা সোধোঁতে বুঢ়ীয়ে সেইদৰে বুঢ়াক নিন্দিলে পিছত লাহেকৈ সমাজৰ মাজত দুয়ো বুঢ়া-বুঢ়ীৰ দন্দেই লাগিল। চুচুৰীয়া বিধৰ মৰা-পিতা লগাই ৰাইজক হুঁহুৱাই পেটৰ নাড়ি ছিগায়। হয়তো উভয়ে বৰ জ্ঞানগৰ্ভ কথাকে কয়। পদ গোৱা ছয় জনে আৱশ্যক মতে মাজে মাজে বুঢ়া বুঢ়াক যোৰায়ে পদ গায়। কেতিয়াবা হয়তো এযোৰে দুটা বান্দৰৰ পুতলাকে আনি সমাজত উলিয়ালে। যুৰিয়ে গাব ধৰিলে :——

---

* মুখা—Mask হেঙ্গুল হাইতাল আৰু সোন ৰূপৰ ৰহণ সানি দেৱতা মানুহ বা ৰাক্ষসৰ মুখৰ আকৃতিৰ ডাঙৰ মুখত পিন্ধা আবৰণ।

উ উ কুৰে মোৰ
হায়ৰে মলুৱা
গছে গছে জপিয়াই
হায়ৰে মলুৱা
....
মোৰ মলুৱাক কোনে মাৰিলে
হাঁয়ৰে মলুৱা ৰে।

এইদৰে গীতে-পদে-নৃত্যে ৰাতি প্ৰায় তিনটা মান বাজিল। এইখিনি সময়তে অনেকৰে চকুত টোপনিয়েও ধৰিলে, এনেতে এই মাধপুৰীয়া ঢুলীয়াৰ প্ৰসিদ্ধ ভাৱৰীয়া ভেলা-ভাই আহি দলে বলে উপস্থিত হল। ভেলা ভাই সভাৰ ভিতৰলৈ সোমোৱা মাত্ৰেই ৰাইজৰ ভিতৰত এটা গগন ভেদী হাঁহিৰ শবদ উঠিল। ভেলা ভায়ে নানা ৰকম, নানা বৃত্তিৰ মানুহৰ চলন ফুৰণ কথ' কোৱাৰ ধৰণ দেখুৱাই হুহুৱাব ধৰিলে। কেতিয়াবা হয়তো চৰাই চিৰিকতিৰ মাতকে হুবহু মাতিব ধৰিলে। কেতিয়াবা হয়তো পোনেই পহুৰ দৰে মাতিলে। তাৰ পিছত সেই পহু চিকাৰলৈ যোৱা ভাও ধৰিলে। পদ গোৱাহঁতে গাব ধৰিলে :—

"ভেলা ভাই পহু খেদিবলৈ যায।" ভেলা ভাইৰ হাতৰ মুদ্ৰাই মুখৰ ভঙ্গীয়ে, খুহুতীয়া কথাই মানুহক হহুৱাই আধামৰা কৰিলে। ভেলা ভায়ে মাজে মাজে এনেকুৱা গাৱলীয়া সংস্কৃতো জাৰিব ধৰিলে যে বাপে-বেটাই ভায়ে,

কৰকায়ে, একেলগে বহি থকাই টান হল। ভেলা ভাইৰ খুহুতালিৰ আৰু ভাওৰ সীমা সংখ্যা নাই। ৰাইজে হাহিৰ প্ৰতাপত ৰব নোৱাৰি ভেলা ভাইক পাই পইচা দি কাবৌ কোকালি কৰিহে ৰক্ষা পালে। পুৱা ছয়টা মান ৰজাত ভেলা ভাই থামিল।

অষ্টমী আৰু নবমীৰ-দিনে নিশাইও এইদৰেই আমোদ প্ৰমোদ হইছিল। কোৱা অনাবশ্যক যে শালমৰীয়া ঢ়ুলীয়া যোৰাৰ খৰ আৰু কুস্তি এটাইতকৈ বেচি হৈছিল - বৰ্ণিবৰীয়াৰ পদৰাগ গীত নৃত্য অতুলনীয় হৈছিল। মুঠতে কামৰূপৰ ঢ়ুলীয়াৰ ভাওৰ সম্পৰ্কে আজিকালিও ডাঠি কব পাৰোঁ। যে কামৰূপীয়া ঢ়ুলীয়াৰ ভাৱতে চাৰ্কাচ, ভাৱনা, বহুৱালী, নৃত্য, গীত সমস্ত একেধাৰে বৰ্ত্তমান আছে।

পঞ্চদশ অধ্যায়

জিকেৰিত।

আজি দেৱী বিসৰ্জ্জনৰ দিন। ৰাতিপুৱাৰে পৰা বিসৰ্জ্জনৰ আয়োজন হল। কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলে সোনকালে খাই-বই উঠি ৰভাৰ তলত বহিলহি। হৰদত্ত বীৰদত্ত উভয়ে আহি অভ্যৰ্থনা জনালে। তাৰ পিছত হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে থিয় হৈ হাত যুৰি কলে:—

"বাপসকল! বাইজ সকল! এইবাৰ আপোনাসকলে এই দুৰ্গোৎসৱলৈ আহি এই নিঃকিনক কৃপা কৰিলে। কিজানি আমাৰ সোধ পোচত কৰবাত কিবা ত্ৰুটী হব পাৰে। সেইটো নিজগুণে সকলোৱে যেন ক্ষমা কৰে। আপোনাসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ এটা ডাঙ্গৰ উদ্দেশ্য আছে। আপোনাসকলৰ মনত আছে এইবাৰ বহাগৰ বিহুত বৰফুকনে কিদৰে আমাক মাতি নি লঘু-লাঞ্ছনা কৰিলে— আন কি, বিনা দোষে, বিনা কাৰণে হাতীৰে গছকাই আমাৰ লৰা-চোৱালী মাৰিলে। আপোনাসকলে এই নিঃকিনক পাঁচুৰ বাহৰতে উজনিৰ ৰংপুৰৰ ৰজা আৰু মন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰি মানুহ পঠাব দিছিল। সেই অনুসৰি মই বুঢ়াগোহাইৰ ওচৰলৈ মানুহ এযোৰা পঠাইছিলো। বুঢ়াগোহাঁয়ে ইয়াকে কলে যে এতিয়া তেওঁ কোনো বিচাৰ কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ মোৱামৰিয়াহঁতৰ বিদ্ৰোহ-দমনত ব্যস্ত। আমাৰ মানুহ ৰজাৰ ওচৰকে চাপিব নোৱৰিলে। সেই দেখি আমি আহোম ৰজা আৰু মন্ত্ৰিৰ পৰা যে কিবা সুবিচাৰ পাম তাৰ আশা নাই। আপোনাসকলে ভাবি চাওক, গুৱাহাটীৰ বৰফুকন সকলে আমাক আজি অত দিনৰে পৰা কি দৰে ব্যৱহাৰ কৰি আছিছে। কেৱল লাচিত বৰফুকনত বাজে আমি আজি কেৰা পুৰুষৰে পৰা তেনেকুৱা ন্যায় পৰায়ণতা আৰু সুবিচাৰ পোৱা নাই। তেওঁ আমাৰ পূৰ্ব্বপুৰুষসকলক মৰম কৰি,

বিশ্বাস কৰি চলোৱাৰ বাবে আমাৰ পূৰ্ব্বপুৰুষ সকলেও সেইজনা বৰফুকনক মোগলৰ যুজত প্ৰাণপণে সহায় কৰিছিল, আৰু তেনেকুৱা সহায়ৰ ফলতেই সেইজনা বৰফুকনে অতি প্ৰতাপী মোগলকো ঘটুৱাই ওফৰাই পঠিয়াইছিল। কিন্তু তেওঁৰ পাছৰে পৰা হোৱা দুৰ্ব্বলী স্বাৰ্থপৰ বৰফুকন সকলৰ অত্যাচাৰলৈ মন কৰক। আমাক উঠোতে ঢেকেৰী বহোঁতে ঢেকেৰী এনেকুৱা অপমানসূচক সম্বোধন কৰাৰটো লেখ জোখেই নাই, তদুপৰি আহোমৰ সামান্য টেকেলা এটাৰে পৰা বৰফুকনলৈকে আমাৰ পৰা ভেটী খোৱাৰো সীমা সংখ্যা নাই। আন কি, আমাৰ কেৱে হাতত কেৰেলা বেঙেনা এঠুকি লই মিতিৰ খাব গলেও বাটত অহোমৰ চাওডাঙ টেকেলাই পালে তাকো কাঢ়ি নিয়ে। চাঁদকুচীয়া বুজৰবৰুৱা ঢুকাওঁতে বৰফুকনে সোপাসোপে ভেটী খাই সেই বিষয় খান আন এজনক দিব খুজিছিল; কিন্তু বক্তমল বৰুৱাই জানিবা দিনমনি পটোৱাৰীৰ সহায়ত সেইটো হব নিদিলে; নিজৰ পিতৃকলীয়া বিষয় বৰফুকনে সৈতে যুজিও ৰাখিলে। তাৰ ফল হল যে বুজৰবৰুৱাক বলে নোৱাৰি সেইদিন ধৰি বৰফুকনে নিজৰ খঙ আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ওপৰত জাৰি কৰিছে। সেই দিন ধৰি আমাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ দহগুণে বাঢ়িছে। আমি কামৰূপী বৰফুকন আৰু তেওঁৰ আহোম আৰু অহমীয়া মানুহৰ মনত ইমান

অবিশ্বাসী হলো যে আন কি নিশা আমি গুৱা-হাটীত থাকিব নোৱাৰোঁ, চাৰি চকিব বাজ হৈহে থাকিব লাগে। বাপসকল! বাইজ সকল! ইয়াতকৈ আৰু আমাক অপমান লাগে নে? এই বিলাক কৰিও ক্ষেপাই নপলাল। এইবাৰ ৰং চাবলৈ আমাক মাতি নি আমাৰ নিৰাপৰাধী লৰা-ছোৱালী কেতবিলাকক পুতেক দুটাৰ হতুৱাই হাতী মেলাই গচকাই মাৰিলে। বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাত উলটি ঢেকেৰী সম্বোধন আৰু নানা গালি গালাজ হে কৰিলে। হায়! আমাৰ কামৰূপীয়াৰ এনেকুৱাহে কপাল নে? ৰজা আৰু মন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰি পঠালোঁ—তাতো আমাৰ নিস্ফল হল। মোৰ বিবেচনাৰে হলে এই অন্যায়ৰ বিচাৰ আমাৰ নিজৰ হাতত লোৱাই ভাল; মোৰ বিবেচনাৰে হলে আহোমৰ দিন উকলিল। এওঁলোকৰ ৰাজ্য আৰু নাথাকে। এওঁলোকৰ ভিতৰ ফোঁফোলা হৈছে; এতিয়া আমাৰ কি কৰা উচিত, আপোনালোকেই থিৰ কৰক”। তেওঁৰ এই কথাত কমাৰ-কুচীয়া বৰুৱাই উঠি কলে:—

“বাপসকল! বাইজসকল! আমাৰ হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে যি কলে, তাক আপোনাসকলে শুনিলে। আমাৰ কাম-ৰূপীয়াৰ গাত এনেকুৱা তেজ নোহোৱা হল নে যে আমি এইদৰে স্ত্ৰী-বধ, শিশুবধৰো কোনো প্ৰতিকাৰ নকৰি মনে মনে বহি থাকিব লগীয়াত পৰিলো। দুখৰ বিষয়! যি

বক্তমল বুজৰবৰুৱাৰ নিমিত্তেই কামৰূপত বৰফুকনৰ অত্যাচাৰ এইদৰে বাঢ়িছে, আজি সেই বক্তমল বৰুৱায়ে এই সমাজত নাই। তেওঁ বৰফুকনলৈ ভয় কৰি নাহিল। যি কি নহওক, মোৰ মনেৰে হলে আমাৰ বৰফুকনক উঠাই দিয়াই ভাল। আমি আৰু তেওঁক আজিৰে পৰা কোনো কৰ-কাটল নিদিওঁ। ৰণ কৰে যদি ৰণ কৰিম। আমাৰ প্ৰত্যেকজনা চৌধাৰী আৰু বৰুৱাই এতিয়াৰে পৰা বয় বস্তু গোটাওক; সৈন্য সামন্ত শিকাওক। আমাৰ কামৰূপৰ ইমান প্ৰজা। আহোম আৰু অহমীয়ানো কেইটা? আমি ৰণ ধৰিলে এই সময়ত উজনীৰ পৰা আহোম ৰণুৱা আহিব নোৱাৰে—যেহেতু সিফালে তলি উদং। আহোমে সেই চাৰিটা মোৱামৰীয়াকে বলে পৰা নাই। আমাৰ মানুহ এক হৈ গোট-পিট খালে বৰফুকন নো কেই পানীৰ মাছ”?

কমাৰকুচীয়াৰ কথা শেষ হলত ধৰ্ম্মপুৰীয়া চৌধাৰীয়ে উঠি কলে:—“বাপসকল! মইও কথা এটা কওঁ। আমাৰ হিন্দুৰ হঠাতে একেলগ হৈ কাম কৰা টান। আহোমেৰে সৈতে ৰণ কৰি আমি জিকিব পাৰিম নে? আমাৰ কি জানি শেহত আৰু দুৰ্গতিহে হয়।

তেওঁৰ এই কথাত বীৰদত্ত উঠি বীৰ দৰ্পেৰে কলে:—

“ধৰ্ম্মপুৰীয়া চৌধাৰি! আপুনি কিয় এনেকুৱা নিৰাশাৰ কথা কয়? আপুনি নাজানে নে আমাৰ কামৰূপত কিমান

মানুহ ! তদুপৰি আমাক দৰঙ্গৰ ৰজা কৃষ্ণনাৰায়ণেও সহায় কৰিব। বাস্কাৰ চৌধাৰী সকলে আমাক কছাৰী ৰণুৱা দিব। আমি কাইথ কলিতা আগৰ ক্ষত্রিয় নহওঁনে ? আমি ইমান কাপুৰুষ হলো নে যে আহোমৰ ভয়ত কুচি মুচি থাকিম। ভাবি চাওকচোন, অন্যায়ৰূপে হাতীৰ চতকাত মৰা এই অন্যায়ৰ প্রতিশোধ লবলৈ আমাক ৰাইজেও কোৱা নাইনে ? সেই দেখি আমাৰ ভয় কৰাৰ কোনো কাৰণ নাই। আপোনা-সকলে মোক মাথোন বছৰি কেতখিনি মানুহ আৰু ৰণুৱা হতৰ নিমিত্তে খোৱা লোৱা বস্তু কাপোৰ কানিৰ যোগাৰ দিযক ; দেখিব, মই বীৰদত্তে সেই ৰণুৱা লই আপোনাসকলৰ সহায় আৰু আজ্ঞা অনুসৰি বাৰ বছৰলৈকে আহোমে সৈতে লেংপেল্ যুদ্ধ কৰি আহোমক খেদিম। আহোমে দেখিব—কামৰূপীয়াৰ গাত তেজ শক্তি বল আছেনে নাই। আহোমে দেখিব বীৰদত্তৰ তৰোৱালৰ কোব কিমান চোকা-বীৰদত্তৰ এই তীব্র তেজাল বাক্যত সকলোৱে ধইন ধইন কৰি কলে :—"আমি আৰু আহোমক নামানোঁ। কৰকাটল নিদিওঁ। আমি হৰদত-বীৰদতক মানুহ কানিকাপোৰ, খোৱা বস্তু বছৰি দিম। আমি আজিয়েই বীৰদত বাপাক আমাৰ সেনাপতি পাতিলোঁ। আমি সকলোৱে আজিৰে পৰা হৰদত চৌধাৰীক বকৱা খিতাপ দিলোঁ। কমাৰকুচীয়া বকৱাকে আমি এজন সেনাপতি পাতিলোঁ। যুজ চলাবলৈ সমস্ত ভাৰ আমি হৰদত্ত বকৱাক দিলোঁ—

"জয় বাম বোলা। জয় হৰি বোলা ;" এই বুলি হৰি-ধ্বনি দি দেবীৰ ওচৰৰ পৰা তিনিধাৰি মালা আনি ৰাইজে তিনি-উজনকে পিন্ধাই আকৌ হৰি-ধ্বনি কৰিলে। তিনিও আগ্‌ লই সেই মালা গ্ৰহণ কৰিলে ; তাৰ পিছত হৰদত্তে ঃ— "দুর্গে দুৰ্গতিনাশিনী, ভব ভয় হাৰিণী" বুলি দেবীক সেৱা কৰি জনালে—"বাপসকল! আপোনালোকৰ আদেশ-অনুমতি মতে এই দাসে এই ডাঙ্গৰ ভাৰটো গ্ৰহণ কৰিলোঁ। আপোনাসকলৰ বলেই মোৰ বল। আপোনালোকৰ উৎসাহেই মোৰ উৎসাহ আপোনাসকলৰ শক্তিয়েই মোৰ শক্তি। আপোনাসকলে অকাতৰে যদি সহায় কৰে, তেন্তে নিশ্চয় আমি আহোমক খেদিব পাৰিম।" এই কথাৰ পিছত সভা ভঙ্গ হল। দুই তিনটা মান বজাতসক লোৱে মিলি পুঠামাৰি নইত দেবী-বিসৰ্জ্জন দিলে। গধূলি সকলোৱে বৰনাম ধৰি পিছদিনা সকলো বকৰা আৰু চৌধাৰীয়ে থাই-বই উঠি ঘৰা ঘৰি গ'ল।

ষোড়শ অধ্যায়

প্ৰণয়।

ফুলনিত সেই দিন পদুমীয়ে সৈতে কথা হৈয়ৰ পৰা মহীৰাম সদায় বিৰস মনেৰে আছিল। অনেক ভাবি চিন্তি মহীৰামে স্থিৰ কৰিলে যে তেওঁ চেগ চাই, সুবিধা চাই

পদুমক লগ ধৰি নিজৰ মনৰ ভাবটো খোল-খুলিকৈ কব আৰু পদুমৰো আচল ভাবটো কি জানিব। যদি পদুমে দৰাচলতে। তেওঁক ভাল নাপায়, তেন্তে তেওঁৰ পক্ষে হৰদত্তৰ গৃহ এৰি নিজ গাওঁলৈকে যোৱাটোৱে উচিত হব। পৰৰ তোলনীয়া চপনীয়া হই থকাতো উচিত নহব। ইয়াকে মনত সাৰোগত কৰি লই মহীৰামে পদুমীক আকৌ এবাৰ অকলে লগ ধৰিবলৈ সুযোগ বিচাৰি আছিল। হৰদত চৌধাৰী মদন কামদেবত থকাৰ সময়তে আৰু ইফালে এদিন বীৰদত্ত গধূলিতে গাৱঁলৈ কিবা সকাম উপলক্ষে যোৱা চেগ পাই মহীৰামে পিছফালে ফুলনিত সোমাই ফুৰাৰ ছলেৰে পদুমক লগ ধৰি কলেঃ——"পদুম! মই তোমাক কথা কেইটামান সুধিব খোজোঁ—তুমি মোক তাৰ উত্তৰ অকপট চিত্তে দিবা নে?

পদুমী—(তললৈ মূৰ কৰি) কি কথা সুধিব খুজিছা সোধা। মই অকপট চিত্তেৰে উত্তৰ দিম।

মহীৰাম—পদুম! তুমি অৱশ্যে জানা। মই সৰুতে মোৰ নিজা আই-বোপাই ঢুকুৱাত তোমালোকৰ ঘৰতে ডাঙ্গৰ হৈছোঁ। মই ধনিৰাম চৌধাৰীৰ ঘৰৰ লৰা।

পদুমী——এৰা! এদিন মায়ে আৰু পিতিয়ে তোমাৰ বিষয়ে কোৱা মেলা কৰাত মই টোপনিৰ ভাও যুৰি তোমাৰ আদি-গুৰি সকলো শুনিছিলোঁ। পিছত এতিয়া তুমিনো মোক কি কব খুজিছা কোঁৱা।

মহীৰাম - বাৰু পদুমি ! তুমি যই কোৱাচোঁ মোৰ নো তোমালোকৰ ঘৰত সদায় নিষ্কৰ্ম্মা হই পেট পুহি থকাটো জানো উচিত ।

পদুমী—কিয় ! আমাৰ ঘৰতনো তুমি নিষ্কৰ্ম্মা হইছে আছা নে ? তুমি দেখোন খুড়াৰ লগত, পিতিৰ লগত, খেতি-খামাৰৰ কামত, ঘৰ-দুৱাৰৰ কামত সহায় কৰা। আমাৰ ঘৰেই জানো তোমাৰ ঘৰ নহয় !

মহীৰাম—অৱশ্যে পদুম ! তুমি সচাঁকৈ কইছা ; কিন্তু তথাপি মোৰ মনে দেখোন কয় যে মই এতিয়া ডাঙৰ হৈছো। এতিয়া মোৰ পক্ষে নিজে এখান সংসাৰ পাতি ঘৰ গিৰস্থি কৰা উচিত ; নহয় জানো ?

পদুমী—অৱশ্যে উচিত হয়। কিন্তু সেই বুলিয়েই জানো তুমি আমাৰ ঘৰ এৰি যাব লাগে ? আমাৰ মায়ে দেখোন পিতিক মাজে মাজে কই থাকে—আমাৰ যেতিয়া নিজৰ লৰা নাই তেতিয়া আমি এটা মেল পাতি যজ্ঞ পাতি মহীৰামকে পো বুলি লোৱা উচিত" ।

মহীৰাম ।—তোমাৰ পিতিয়ে কি কয় ?

পদুম—পিতিয়ে "সচ্ছহতে মই এনো থিৰ কৰা নাই "এইষাৰ কই মনে মনে থাকে" । মহীৰাম—"বাৰু পদুম ! মই কথা এটা শুনিছোঁ ; সেইটো সচাঁনে ?"

পদুম—কি কথা ?

মহীৰাম—মই শুনিছোঁ এই বেলি বহাগৰ বিহুত হেনো

দুজন দৈবজ্ঞই আহি তোমাৰ হাত কপাল চাই সোৱৰণী, চাই কইছিল তুমি হেনো ৰাজৰাণী হবা।

পদুম – হয ! সিহঁতে তেনেকৈ কইছিল।

মহীৰাম - তেন্তে পদুম ! মই তোমাৰ পিতিৰ পোষা হোৱাটো বা লৰাৰ ছামিল হোৱাটো দূৰৰ কথা হল। তোমাৰ পিতিৰ মত্ন হৈছে গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে সৈতে ৰণ কৰি আহোমক আমাৰ কামৰূপৰ পৰা একেবাৰে উচ্ছেদ কৰা। তেওঁ হয়তো এই ৰণত সহায় পাবৰ কাৰণে হলেও তোমাক কোনোবা ৰজাৰ লগত বিয়া দিব। ৰজাৰ লৰাত বিয়া দিলে পিতাৰাৰ সমস্ত বিসয় সম্পত্তি মাটি-বাৰি সেই ৰজাৰ লৰায়ে পাব। এনে স্থলত মইনো তোমালোকৰ ইযাত থকাৰ সকাম কি ?

পদুম- অৱশ্যে তুমি যি কৈছা সচা। পিছত, আগলৈ কিটো হব সেইটোকে ভাবি তুমি লৰালৰিকৈ আমাৰ ঘৰ এৰি পলাব খুজিছা হবলা। ধৈৰ্য্য ধৰা, পিতিয়ে এটা নকৰে মানে বা তোমাক যাবলৈ নকয় মানে আমাৰ ঘৰ এৰি নাযাবা। তুমি গলে মোৰ মনটো সুদা সুদা লাগিব"।

মহীৰাম—সঁচা পদুম ! কোৱাচোন কেলেইনো তোমাৰ মন সুদাসুদা লাগিব।

পদুমী—মই তাকে আকৌ কব লাগে নে কি ?

মহীৰাম—এৰা কব লাগে।

পদুমী—তুমি দেখোন সৰুৰে পৰা মোৰ খেলৰ

লগৰীয়া। খেলৰ লগৰীয়া এজনে এৰি গলে জানো বেয়া নালাগে।

মহীৰাম—পদুম! মই যদি তোমাৰ খেলেৰে লগৰীয়া, তেনেহলেনো তুমি আজি কালি মোৰ লগত কেলেই নেখেলা। মোৰ আগত দেখোন আজি কালি ভালকৈ নোলোৱাই, কথাও নোকোৱা।

পদুমী—তাৰ কাৰণ আছে।

মহীৰাম—কি কাৰণ মই জানিব পাৰো নে?

পদুমী—(তললৈ মুৰ কৰে।)

মহীৰাম—কোৱা পদুম মোৰে শপত, তুমি মোক কোৱা। নকলে মই বেয়া পাম।

পদুমী—(তললৈ মূৰ কৰি) মায়ে কৈছে মই হেনো দিনক দিনে ডাঙ্গৰ হৈছো। মোক হেনো বিয়া দিবৰ সময় হল। সেই দেখি মই হেনো আবুৰত থাকিব লাগে।

মহীৰাম—অ! সেইটোহে কাৰণ। বাৰু তোমাৰ নিজৰ মনে নো কিদৰে থাকিবলৈ কয়।

পদুমী—মোৰ নিজৰ মনে কয়—মই যেন সদায় আগৰ দৰেই মুকুলি হৈয়ে ফুৰিম। কিন্তু মনে কলেও মাৰ হাক-বচন তো পেলাব নোৱাৰো।

মহীৰাম—তুমি যথাৰ্থ কৈছা পদুম। মই তোমাক ধইন দিছো। তেনেহলে মোক বেয়া পাই বা ঘিণ কৰি এইদৰে আচৰণ কৰা নাই।

পদুমী—তোমাকনো কেলেই বেয়া পাম বা ঘিণ কৰিম। সৰুৰে পৰা একলগে উমলিছোঁ। একলগে ডাঙ্গৰ হৈছোঁ, এতিয়ানো কেলেই বেয়া পাম।

মহীৰাম—তেন্তে পদুম! তুমি মোক ভাল পোৱা। নিচলা বুলি নিঘিণোৱা!

পদুমী - ভাল পাওঁ তো।

মহীৰাম—কিন্তু পদুম! তোমাক আনলৈ বিয়া দিলে তেতিয়াতো মোক ভাল নাপাবা।

(পদুমী নিৰুত্তৰ) কোৱা পদুম! কোৱা, তেতিয়াও মোক ভাল পাবা নে? (পদুমী নিৰুত্তৰ) বাৰু পদুম! মই আৰু এটা কথা সোধোঁ। তুমি যে মোক লগৰ লগৰীয়া বুলি ভাল পোৱা তাত বাজে আৰু মোক দোছোৰা প্ৰকাৰৰ কিবা ভাল পোৱা নে?

মহীৰামৰ এই কথাত পদুমীয়ে মহীৰামৰ মুখলৈ একেথৰে কিছু বেলি চাই তাৰ পিচত কলে ঃ—তুমি কি কইছা মই একো বুজিব পাৰা নাই।

মহীৰাম—বাৰু পদুম; মই তেন্তে তোমাক খুলি কওঁ, তুমি বেয়া নাপাবা। মই যদি তোমাক বিয়া কৰাই চিৰকাললৈ লগৰীয়া থাকিব খোজো তেন্তে তাত তুমি সন্মত হবা নে?” মহীৰামৰ এই কথাত পদুমীৰ গাল দুখান টুক টুকীয়াকৈ ৰঙা পৰিল। পদুমী নিৰুত্তৰ হৈ যাবলৈ ওলাল—এনেতে মহীৰামে খাপ মাৰি পদুমীৰ

কোমল হাতখানত ধৰি আকৌ কলে:—"কোৱা পদুম! তোমাৰ কথাৰ ওপৰত মোৰ ভৱিষ্যত নিৰ্ভৰ কৰিছে"। পদুমীয়ে খঙ নেদেখুৱাই হাতখান টানি নিনি লাহেকৈ কলে—"মায়ে আৰু পিতিয়ে দিলে মই অমান্তি নহওঁ"। এইখিনি কথা কইয়েই পদুমী সাউত্‌ কৰি গুচি গল গই। মহীৰামে আশাৰ অতীত উত্তৰ পাই তেতিয়াই মাটিতে আঠু লই হাতযুৰি ভগৱন্ত পুৰুষক প্ৰাণ-ভৰি জনালে:—"প্ৰভু! তুমি যেন এই দুৰ্ভগীয়াক কৃপা কৰা। যেন দুৰ্ভগীয়াৰ আশা পূৰ্ণ কৰি এই পদুম পাহি দুৰ্ভগীয়াক দান কৰা"। এইদৰে ঈশ্বৰত প্ৰাৰ্থনা জনাই নতুন আনন্দেৰে, নতুন উলাহেৰে ঘৰলৈ গল।

সপ্তদশ অধ্যায়

হৰদত্তৰ উদ্যোগ

দুৰ্গোৎসৱৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা মেল হবৰে পৰা কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলে ঠায়ে ঠায়ে ৰছন্‌ গোটাবলৈ আৰু ঝাকে ঝাকে ৰণুৱা শিকাবলৈ ধৰিলে। কৰ্মকৰ্চীয়া বৰুৱাৰ ঘৰৰ ডেকা এজনে আৰু ইফালে বীৰদত্তে ৰণুৱা বিলাকক ঠায়ে ঠায়ে কাঁড় ধনু মৰা তৰোৱাল খেলা ইত্যাদি

যুদ্ধ-বিদ্যা শিকাব ধৰিলে। হৰদত্ত বকৰাই সহায় খুজি দৰঙ্গৰ ৰজাঘৰলৈ মানুহ এযোৰা পঠালে। এযোৰা মানুহ বিজনী আৰু কোচবিহাৰলৈকো পঠালে।

ইফালে বৰফুকনে সেইবাৰ তেওঁ পতা দুৰ্গোৎসৱলৈ কামৰূপীয়া বকৰা চৌধাৰী সকলক নহা দেখি আৰু চান্দকুচিৰ ফালৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ অহা দুই চাৰিজন মানুহৰ মুখে শুনি বুজিলে যে হৰদত্ত বীৰদত্তে উত্তৰ কামৰূপত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ আচৰিবলৈ কাৰবাৰ লগাইছে। কথাটো সচা নে মিছা সঠিক কৰিবলৈ বৰফুকনে জিকেৰিলৈ চাইটা, চান্দকুচিলৈ দুটা চাওডাঙ পঠাই চান্দকুচীয়া বুজৰ বকৰাক আৰু হৰদত্ত চৌধাৰীক মাতি পঠালে। চান্দকুচীয়া বুজৰ বকৰা আহিল, কিন্তু হৰদত্ত বীৰদত্ত নাহিল। টেকেলা চাইটাই হৰদত্তক বৰফুকনৰ চিঠি দি কলে যে তেওঁ সিহঁতৰ লগতে যাব লাগে। নগলে তেওঁক ধৰি নিবলৈকো হুকুম দিছে। পত্ৰ পঢ়ি আৰু টেকেলা চাইটাৰ এনেকুৱা টান কথা শুনি বীৰদত্তে টেকেলাহঁতক কলে,—"তহঁতে আৰু বেছি টান কথা নকবি, বৰ বেয়া হব। বৰফুকনক কগৈ আমি আৰু তেওঁক নামানোঁ। উঠোতে ঢেকেৰী বহোঁতে ঢেকেৰী বুলি চাৰি গড়ৰ বাহিৰে যে ৰাখেই, তদুপৰি এইবাৰ আমাৰ নিৰ্দ্দোষী লৰা তিৰোতাকো হাতীৰে গচকাই মাৰিলে এনেকুৱা অত্যাচাৰনো আৰু কিমান সহিম। আমি আৰু

মোৱাৰা হই থিৰ কৰিছো যে এইজন বৰফুকনক আৰু নামানোঁ। তেওঁ যি কৰে কৰক। আমি নাযাওঁ।

প্ৰথম টেকেলা।—চৌধাৰী! অলপ দকৈ গমি চাই কৰা। সাৱধানে কাম কৰিবা। জানানে বৰফুকনৰ দ্ৰোহ আচৰিলে সমূলে নিপাত হবা? তোমালোকৰ পুলি পোখা পৰ্য্যন্ত নৰব।

বীৰদত্ত।—তহঁত টেকেলা হলেও এক প্ৰকাৰ দূত, সেই দেখিহে এনেকুৱা কথা কই আজি সাৰিলি। ভালে ভালে গুচি যা গই; তহঁতৰ বৰ ফুকন বাপেৰক পঠাই দে গই। চিলাৰ-চকিতে তেওঁৰে মোৰে দেখা দেখি হব পাৰে। তাতে তেওঁ ইচ্ছা কৰিলে নিজেই বুজিব পাৰিব কামৰূপীয়া ঢেকেৰীৰ তৰোৱালৰ কোৰ কিমান চোকা। বীৰদত্তে এইদৰে কলত আৰু গঢ় গতি বিষম দেখি টেকেলা চাইটা মনে মনে গুচি গল, আৰু বৰ ফুকনক গই এই সমস্ত কথা কলে। কামৰূপৰ আন আন ঠাইৰ পৰাও কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলে আহোমৰ টেকেলা সমস্তকে খেদি দিলে। বীৰদত্তে পোনে একে কোবেই গই দুমুনিচকিৰ চকিখান অধিকাৰ কৰি তাত কামৰূপীয়া চকীয়াল থলে।

আহোমৰ টেকেলাৰ এনেকুৱা দুৰ্গতিৰ বাতৰি শুনি, আৰু চাঁদকুচীয়া বৰুৱাৰ পৰাও আন আন সকলো ঠাইৰ বাতৰি পাই বৰফুকন ক্ৰোধত অধীৰ হল। চাঁদকুচীয়াক

দঢ়াই দঢ়াই কলে তেঁওঁ যেন বিদ্ৰোহীৰ দললৈ নাযায়। তেওঁ যেন বিদ্ৰোহ দমনৰ সহায় কৰে। চাঁদকুচীয়াই জনালে যে তেওঁ বিদ্ৰোহীসকলৰ লগ নালাগে, কিন্তু চাৰিওফালে বিদ্ৰোহীৰ মাজত থাকি তেওঁ সন্থহতে তেওঁকো (বৰফুকনকো) দেখা দেখিকৈ সহায় কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ সন্থহতে কোনো পক্ষত নহয়—অবশ্যে সুবিধা পালে তেওঁকে (বৰফুকনকে) সহায় কৰিব। চাঁদকুচীয়াক বিদায় দি বৰফুকনে নিজৰ তিনি শ আহোম ৰণুৱাক তিনিজন সেনাপতিৰ সৈতে, চেচামুখলৈ যোৱা আমিন গাৱঁৰ, চিলাৰ চকিলৈ যোৱা উত্তৰ গুৱাহাটীৰ আৰু পুষ্পভদ্ৰা বা দীৰ্ঘেশ্বৰলৈ যোৱা ৰজা দুৱাৰৰ বাটলৈ পঠালে। তেওঁ ভাবিলে যে কামৰূপীয়া ঢেকেৰীক দমন কৰিবলৈ এই তিনি ঠাইত এশ এশকৈ তিনিশ ৰণুৱায়ে যথেষ্ট হব।

ইফালে আহোমৰ টেকেলাক খেদি হৰদত্তে বীৰদত্তক চেচামুখৰ বাটলৈ ৬০০ ৰণুৱাদি কমাৰকুচীয়া বৰুৱাক ৬০০ সৈন্যেৰে সৈতে পুষ্পভদ্ৰাৰ বাটলৈ, মহীৰামক ৬০০ ৰণুৱা দি চিলাৰ-চকিৰ ফালিলৈ পঠালে। তেওঁবিলাক যুদ্ধ-যাত্ৰা কৰাৰ আগেয়ে তেওঁলোকৰ পৰিয়ালসকলে, বংহ-কুটুমৰ স্ত্ৰীসকলে উৰুলি জোকাৰ দি শঙ্খ-ঘণ্টা বজাই মাঙ্গলিক আচৰণ কৰিছিল।

অষ্টাদশ অধ্যায়।

১৭৮৮ শকৰ ৰণ।

আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ ৰণৰ বিৱৰণ দিয়াৰ আগেযে আমাৰ বোধেৰে পাঠক সকলে উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাওঁ, ৰংমহল দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাড পুষ্পভদ্ৰা ইত্যাদিৰ বিষযে জনা উচিত।

কোনো পাঠকে যদি কেতিযাবা দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত ঠিয হই ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈৰ সিপাৰে কি কি আছে চাই পঠায তেন্তে পশ্চিমৰ আমিনগাৱৰে পৰা ইফালে পূবে বৰনৈলৈকে দেখিবলৈ পাব যে আমিনগাওঁ বোলা ঠাই ডোখৰ মুকলি সমথল। ইযাত আগেযে কিছুমান মানুহৰ বসতি আছিল। আজিকালি ইযাত ৰেলৰ ষ্টেছন হইছে। এই ঠাইৰে পৰা পূবে সৰু সৰু পাহাড অশ্বক্লান্তলৈকে নৈৰ পাৰে পাৰে আছে। অশ্বক্লান্তৰ পৰা অকৌ প্ৰায় দু মাইল ঠাই মুকলি সমথল। এই ঠাই ডোখৰকে উত্তৰ গুৱাহাটীৰ ছহৰ বোলে। এই ছহৰৰ পূবে আকৌ নৈৰ পাৰে পাৰে সৰু সৰু পাহাড় বৰনৈৰ মুখলৈকে আছে। আমিনগাৱঁৰ পৰা উত্তৰ ফাললৈকে এশাৰী পাহাড়। এই পাহাড়বিলাক গই ছিলাৰ ওখ পাহাডত লগ লাগিছে। এই শাৰী পাহাড়ক আজ্ঞাঠুৰীৰ পাহাড বোলে। ছিলৰ ওখ পাহাড়টো উত্তৰ গুৱাহাটী ছহৰৰ উত্তৰ পশ্চিম কোণে প্ৰায় তিনি মাইল

আৰ্তৰত। অশ্বক্লান্ত পাহাড়ৰ ওপৰত এটি সুন্দৰ মন্দিৰ দূৰৰে পৰা দেখি। অশ্বক্লান্তৰ নিচেই ওচৰতে পানীৰ মাজত তাঁৰ পৰ্ব্বত ইফালে ৰজাদ্বাৰৰ পূবেও মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ ওপৰত এটা মন্দিৰ। নৈৰ মাজত কছাৰি ঘাটৰ পোনে পোনে উমানন্দৰ পাহাড় আৰু তাৰ ওপৰত মন্দিৰ আৰু উমানন্দৰ দক্ষিণে নৈৰ মাজত উৰ্ব্বশী। উৰ্ব্বশীৰ দক্ষিণ পচিমত কৰ্ম্মনাশাৰ পাহাড়। কৰ্ম্মনাশাৰ উত্তৰ-পচিমে আকৌ বৰ দমৰা সৰু-দমৰা নামে দুটা শিলো পানীৰ মাজত আছে। মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ পূবে ৰৰনদী—উত্তৰৰ ফালৰ পৰা আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰত পৰিছে। মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ গাৰে পৰা উত্তৰৰ দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাড়লৈকে এটা ৰজাদিনীয়া বৰ ওখ গড় আছে। এই গড়টোক ৰংমহল গড় বোলে। দীঘলে প্ৰায় তিনি মাইল। গড় আৰু দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাড়ৰ সঙ্গম স্থলত এচটা বৰ ডাঙ্গৰ শিল আছে। এই শিল চটাকে পুষ্পভদ্ৰা বোলে। পুষ্পভদ্ৰাৰে পৰা সিফালে ছিলাৰ পাহাড়লৈকে আৰু এটা ওখ গড় আছে। ইও প্ৰায় তিনি মাইল দীঘল। এই গড়টোক মোৱাইকটা গড় বোলে। গড়ৰ আৰু পাহাড়ৰ জোৰাৰ থল ডোখৰক ছিলাৰ চকি বোলে। ইয়াতে আহোমৰ চকীয়াল আছিল আৰু কামৰূপীয়া মানুহে এই চকিৰ সিফালেহে নিশা থাকিব পাৰিছিল।

পচিমে আমিনগাওঁৰে পৰা আজ্ঞাঠুৰি পাহাড়ৰ কাষে কাষে যিটো আলি দলিবাৰি পছৰীয়া গাৱঁৰ মাজেদি

গইছে সেইটোক চেচামুখৰ আলি বোলে। এই আলিয়েদি গই থাকিলেই চেচামুখ নামেৰে নৈৰ ঘাট এটা পোৱা যায়। চেচা নামৰ নৈখান বেলেগ এটা নৈ নহয় পুঠীমাৰী নৈয়ে এই ঠোখৰত চেচা নাম পাইছে।

কোনোবাই যদি কেতিয়া বা উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা দক্ষিণ গুৱাহাটীলৈ পচিমৰ পৰা পূবলৈকে চাইছে তেন্তে দেখিব দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ নৈৰ গাতে পচিমে ভুবনেশ্বৰীৰ ওখ পাহাড়টো আৰু সেই পাহাড়ৰ ওপৰত ভুবনেশ্বৰী দেবীৰ শুভ্ৰ মঠটো ধুক্‌ধুক্‌কৈ জিলিকিছে। ভুবনেশ্বৰীৰ পূবৰে পৰা নৈৰ কাষৰ প্ৰায় দুমাইল ঠাই সমথল। ইয়াৰ মূৰত আকৌ নৈৰ কাষে কাষে বৰ্ত্তমান কছাৰী ঘাটলৈকে এশাৰী সৰু টিলা আছে। এই টিলাৰ ওপৰত শুক্লেশ্বৰ জনাৰ্দ্দনৰ মন্দিৰ কছাৰি ঘাটৰে পৰা প্ৰায় দেড় মাইল নৈৰ পাৰৰ ঠাই আকৌ সমথল। এই সমথলৰ পূব মূৰৰ পৰা নৈৰ পাৰে পাৰে আকৌ পাহাড় নগাওঁ জিলাৰ পৰা বই অহা কলং নৈৰ মুখলৈকে।

পাঠক! গুৱাহাটী চহৰৰ এই প্ৰসিদ্ধ ঠাই বিলাকৰ বৰ্ণনা, বিবৰণ আৰু পুৰণি ইতিবৃত্ত লেখিবলৈ গলে এখান বৃহৎ পুথি হয়। সেই সমস্ত বৰ্ণাবলৈ গলে আমি আমাৰ মূল উদ্দেশ্যৰ পৰাও ভালেমান আঁতৰত পৰোঁ। সেই দেখি আমাৰ এই উপন্যাসৰ নিমিত্তে যি কেইডোখৰ ঠাইৰ বৰ্ণনা লাগে তাক দিবলৈ বাধ্য হলোঁ।

উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মণিকৰ্ণেশ্বৰ পাহাড়ৰ পৰা যি ৰংমহল গড় দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাড় লৈকে গইছে এই গড়টো বৰ ওখ। গড়ৰ পূব ডোখৰত খৰালি দ নলনি আৰু ইকৰানি হাবি প্ৰায় কুড়ি পচিশ নল মানলৈকে। তাৰ পূবেই বৰ নদী আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সঙ্গম। বাৰিষা হলে দুয়ো নৈৰ পানী এই গড়ৰ তলত লাগে। গড়ৰ পচিম পাৰত দ ৰূপিত পথাৰ আৰু ৰংমহল গাওঁ। এই গড়টোৱে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈক উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰখানৰ উত্তৰ পিনেদি বাগৰি উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰ ৰংমহল ইত্যাদি ঠাই উটাই নি নৈৰ গৰ্ভত পেলোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰি আছে। আহম ৰজাসকলৰ কীৰ্ত্তি এনেকুৱা গড়ে, জয়সাগৰৰ নিচিনা পুখুৰীয়ে, কাৰেং ঘৰে, শিৱসাগৰৰ দৌলে আৰু আন মঠ-মন্দিৰ আদিয়েও জগতক আজিলৈকে দেখুৱাৱ লাগিছে। পুষ্পভদ্ৰা বোলা শিলচটায়ে গড়ৰ সিটো মূৰ নৈৰ হেঁচাৰ পৰা ৰক্ষা কৰি আছে। কামৰূপীয়া মানুহৰ এটা বিশ্বাস আছে যে কলিৰ শেহত হেনো হাজোৰ উত্তৰত থকা সংসপ্তক দল নামৰ থাৰখনতে সপ্ত ম্লেচ্ছৰ মহা ৰণ হব। সেই সময়তে হেনো পুষ্পভদ্ৰা মুক্ত হব। ব্ৰহ্মপুত্ৰই উত্তৰ গুৱাহাটীৰ উত্তৰেদি বই হাজোক দক্ষিণ পাৰ কৰিব—উমানন্দ ভুবনেশ্বৰী কামাখ্যাই সৈতে একে পৰীয়া হব। এই বিশ্বাসৰ মূলত দৰ্ব্ব চলতে বৈজ্ঞানিক বা ধ্ৰুব সত্য এটা নিহিত আছে। যদি কেনেবাকৈ ৰংমহলৰ গড়টো খহে আৰু পুষ্পভদ্ৰা বোলা

শিলচটা হুহকি পাৰে তেন্তে নিশ্চয় ব্ৰহ্মপুত্ৰই ৰংমহেলেদি বাট লই একেবাৰে ৰংমহল, দলবাৰি পছৰীয়া ইত্যাদি গাও উটাই নিব আৰু হাজোৰ কেদাৰ মাধব আদি পাহাড়ৰ উত্তৰেদি বাট লোৱাটোও সম্ভব।

দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাড়ৰ এই পুষ্পভদ্ৰা বোলা শিল চটাৰে পৰা সিফালে ছিলাৰ চকিলৈকে মোমাইকটা। এই গড়ৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে যেয়ে অসম বুৰঞ্জী বা শ্ৰীযুত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "লাচিত বৰফুকন" পঢ়িছে সেযে জানে। সিফালে চেচামুখলৈ যোৱা বাটটোও বিছুমান দূৰলৈকে আজ্ঞাঠুৰি পাহাড়ৰ প্ৰায় কাষে কাষে। এই বিলাক বিবৰণৰে পৰা পাঠকসকলে বুজি লওক উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰো কেনে সুৰক্ষিত। দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ পৰা উত্তৰ কামৰূপলৈ পোনে পোনে সোমাব খুজিলেই এই বিলাক বাটৰ এটা নহয় এটাই দিয়ে যাব লাগিব। বিশেষ পূবপাৰ, চুতীয়াপাৰা, মদাৰ তলা, ৰঙ্গিয়া ইত্যাদি ঠাইলৈ যাবলৈ হলে এই তিনটা বাটৰ এটাইদি যাব লাগিব। হৰদত্ত বৰুৱাৰ ঘৰ পূবপাৰ মৌজাত থকা বাবে আহোম ৰণুৱাসকলে এই তিনি বাটেদিয়েই আগ বাঢ়িব লগাত পৰিছিল। হৰদত্ত বৰুৱাইও এই কথাকে জানি চেচামুখলৈ, শিলাৰ চকিলৈ আৰু পুষ্পভদ্ৰাৰ ওচৰলৈ সৈন্য পঠাইছিল।

১, ৮৮ শকৰ মাঘ মাহতে এই তিনিউ ঠাইতে আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ সংঘৰ্ষ হল। আহোম ৰণুৱাসকলৰ

হাতত তৰোৱাল, কাড়ধেনু। কামৰূপীয়াসকলৰ হাতত সেই অস্ত্ৰ। উভয় দলীৰ প্ৰথমে কাড়ে কাড়ে যুদ্ধ হল। দুয়োফালে ৰণবাদ্য বাজিল। শেহত কামৰূপী বীৰসকলে আহোমৰ সৈন্য তাকৰ দেখি কিৰিলি মাৰি খেদি আহি তৰোৱালে তৰোৱালে কটা-কটি লগালে। বীৰদত্তে নিজ হাতেৰে কুৰি পচিশটা আহোম ৰণুৱা কাটিলে। চাওঁতে চাওঁতে এপৰৰ ভিতৰতেই ৰণৰ ওৰ পৰিল। তিনিউ ঠাইতে আহোম ঘাটিল। আহোম ৰণুৱা যি কুৰি পচিশজন মান বাচিল সেই কেইজন পিচ হুহঁকি আহি নাৱত উঠি নাওঁ মেলি দিলে। কামৰূপীয়া সৈন্যই পিছে পিছে খেদি আহি নাৱলৈকো কাঁড় মাৰি আৰু চাৰি পাচঁজন মান আহোম ৰণুৱা বধিলে। বাকী কেজনে গই বৰফুকনক পৰাজয়ৰ বাতৰি দিলে। বৰ ফুকনে প্ৰমাদ গণিলে। কামৰূপীয়া সকলে আমিন গাওঁ, উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু ৰজাদ্বাৰত কোঠ মাৰি বহিল। উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু ৰংমহলৰ অহমীয়া ভদ্ৰলোক সকলক তেওঁলোকৰ (কামৰূপীয়াৰ) তলতীয়া হল বুলি ঢোলপিতি শুনাই দি কৰ কাটিল, ৰছদ-পাতি লবৰ ব্যবস্থা কৰিলে। উপযুক্ত অধিপতিৰ তলত সৈন্য-বিলাকক থই কামৰূপীয়া তিনিউজন সেনাপতি ঘৰলৈ উলটিল। তিনিউজনকে ঘৰৰ ওচৰত কামৰূপীয়া ৰাইজে সাদৰি আগ বঢ়াই নিলে। কামৰূপীয়া মহিলা সকলেও আনন্দত আপ্লুত হৈ উৰুলি জোকাৰ দি বীৰসকলক অভ্যৰ্থনা কৰিলে।

ঊনবিংশ অধ্যায়

বৰফুকন

বদন বৰফুকনে সপোনতো ভবা নাছিল যে কামৰূপীয়া ঢেকেৰীৰ হাতত তেওঁৰ সুশিক্ষিত আহোমৰ ৰণুৱা ঘাটিব এতিয়া আমিন গাৱঁত, ছিলাৰ চকিত, দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাড়ৰ দাতিত তেওঁৰ প্ৰায় তিনিশ ৰণুৱা হত হোৱা শুনি লাজতে খঙতে বিমোৰহৈ উজনিৰ বুঢ়া গোহাঁইলৈ কামৰূপীয়া বিদ্ৰোহৰ কথা জনাই সৈন্য সামন্ত খুজি পঠালে। ইফালে ছয়গাওঁ পানতান, ৰাণী, লুকী, বেলতলা, ডুমৰীয়া, ইত্যাদি ৰজা সকলোলৈকো সহায় খুজি কটকি পঠালে। এইৰণ হৈ যোৱাৰ পিছত লাহে লাহে পচোৱা বতাহ বলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰত বৰ ঢৌ হব ধৰিলে। তাৰ পিছত লাহে লাহে বাৰিষা আহিল। ইফালে বুঢ়া গোহাঁইৰ পৰাও চিঠিৰ উত্তৰ আহোতে পলম হল। দক্ষিণপাৰৰ ৰজা সকলৰ পৰাও শীঘ্ৰে সৈন্য সামন্ত সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰিলে; ইত্যাদি কাৰণে বৰফুকনে এই শকত আকৌ কামৰূপীয়াৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ যাত্ৰা স্থগিত ৰাখিলে।

ইফালে কামৰূপীয়া সকলেও উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিন গাওঁ, ৰজাদুৱাৰ এই তিনিও ঠাইতে আনি থোৱা ৰণুৱা

সকলক মাহে মাহে চাউল পাত যোগাবলৈ মানুহ নিযুক্ত কৰিলে। ৰণুৱা সকলৰ ঘৰতো খেতি বাতি চলাবলৈ গাৱঁৰ আন আন মানুহক নিযুক্ত কৰিলে। গাৱেঁ গাৱেঁ যাতে কামৰূপীয়া প্ৰজাই এখন্তকো বহি নাথাকি খেতি বাতি ভালকৈ কৰে তাৰো দিহা মেলা লগালে। ঠায়ে ঠায়ে আখৰা পতাই সেই আখৰা বিলাকত কামৰূপীয়া সকলো জাতৰে ডেকা সকলক যুদ্ধবিদ্যা শিকোৱাৰ বন্দবস্ত কৰিলে। কামৰূপীয়া সকলে বঢ়িয়াকৈ জানিছিল যে বৰফুকনে যেনেহলেও সি বছৰৰ খৰালিত আকৌ ৰণ লগাব।

বদন বৰফুকনৰ দূতে চিঠি লৈ গৈ বুঢ়া গোহাঁইৰ ওচৰ পালে। সেই সময়ত পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁয়ে পিতৃ বুঢ়া গোহাঁয়ে সৈতে লগলাগি মোৱামৰীয়া দমন কৰি পিতৃ বিয়োগ হোৱাত বুঢ়া গোহাঁইৰ পদত বহিছিল মাথোন। মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহতে বুঢ়া গোঁহাইৰ শক্তি ক্ষয় হৈ আছিল। আহোমৰ কাঁড়ী বন্দুৱা সকলো জেৰবাৰ হৈ আছিল। এই বিলাক কাৰণত বুঢ়া গোঁহায়ে বন্দুৱা পঠাব নোৱাৰি চিঠিৰে বদন বৰফুকনৰ আদেশ কৰিছিল যে তেওঁ দক্ষিণ পাৰৰ ৰাণী, লুকী, ছয়গাওঁ, পানতান, বেলতলা ডুমৰীয়া এই ৰজা সকলৰ পৰা গাৰো, কোচ, মিকিৰ ইত্যাদি বন্দুৱা লৈ যিমান শীঘ্ৰে পাৰে বিদ্ৰোহটো দমন কৰক। তেওঁ এই ৰজা সকলোলৈকে দূতৰ হাততে

পত্ৰ দিলে। অহাই যোৱাই প্ৰায় চাৰিমাহৰ মূৰত বৰ-ফুকনৰ কটকি উলটিল। বৰফুকনে উজনিৰ পৰা কোনো সহায় নাপাই বিষণ্ণ হল। কিন্তু আগৰ লাচিত ফুকনৰ ধৈৰ্য্য আৰু বীৰত্ব স্মৰণ কৰি, আৰু নিজৰো দিগ্বিজয়ী আহোম তেজকে সুৰঁৰি একেবাৰে নিৰাশ নহৈ আকৌ ১৭৮৯ শকৰ বিজয়া দশমীৰ দিনৰে পৰা চাৰিওফালৰ দাতি কাষৰীয়া ৰজা সকলৰ পৰা সৈন্য সামন্ত আৰু ৰছদ পত্ৰ গোটাব ধৰিলে। ইফালে হৰদত্ত বীৰদত্তয়ো গত বছৰৰ দৰে বৰ সমাৰোহেৰে দুৰ্গোৎসৱ পাতি তালৈ কামৰূপৰ সমস্ত বৰুৱা চৌধাৰীক নিমন্ত্ৰণ কৰি, আনি আকৌ যুক্তি পৰামৰ্শ হল। কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলে গত বছৰৰ যুদ্ধত জিকি দুগুণ উৎসাহিত হৈ হৰদত্ত আৰু বীৰদত্তক সহায় কৰিবলৈ গাত ললে আৰু সেইদৰেই সৈন্য সামন্ত ৰছদ পাতি গোট খুৱালে। কেৱল চাঁদ কুচীয়া বুজৰ বৰুৱা আৰু সিফালে চণ্ডীবুজৰ বৰুৱাই কোনো পক্ষকে সমৰ্থন নকৰি ঘৰে ঘৰে বৈ নিজৰ খেতি বাতিত মন দি থাকিল। বৰফুকনকো কৰ কাটল দিবলৈ যাব নোৱাৰিলে। কৰ কাটল দিবই বা কৰ পৰা? কামৰূপীয়া সকলে বৰফুকনক দিব লগীয়া কৰ কাটল বন্ধ কৰি যুজৰ আয়োজনত দুয়োদলে যুজলৈ যথা সময়ত সাজু হল।

বিংশ অধ্যায়

১৭৮৯ শকৰ ৰণ।

গত বছৰৰ দৰে এই বছৰো মাঘ মাহতে উভয় দলৰ ৰণৰ আয়োজন হল। ৰণ আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে বদন বৰফুকনে কটকিৰ হতুৱাই হৰদত্তলৈ এই চিঠি দিয়ালে—

হৰদত্ত চৌধাৰী,

"উই পৰুৱাই মৰিবৰ সময়ত পাখি গজি উৰিবলৈ ধৰাৰ দৰে তইও মোৰ আৰু আমাৰ ৰজাৰ বিদ্ৰোহ আচৰণ কৰি, নাশ পাবলৈ ওলাইছ। তই বুজা নাই নে মই তইঁতক; তোৰ নাতি-পুতি বঙহ পৰিয়াল সকলোকে ধ্বংশ কৰিম। যদি ৰক্ষা পাব খোজ এতিয়াও সময় আছে। যুজ এৰি তই আত্ম সমৰ্পণ কৰি শৰণাগত হহি তেতিয়া তোক মই ক্ষমা কৰিলেও কৰিব পাৰো। কিন্তু তোৰ ভায়েৰ বীৰদত্তক ক্ষমা সহজে নকৰিম।" ইতি—

এই পত্ৰ পাই হৰদত বীৰদত্তে কামৰূপীয়া আন আন বৰুয়া চৌধাৰী সকলে সৈতে পৰামৰ্শ কৰি এইদৰে উত্তৰ দিলে :—

বদন বৰফুকন,

তোমাৰ পত্ৰ পালোঁ। গল বেলি যুজত হাৰিও তোমাৰ লাজ নহল। তোমালোক আহোমে আমাৰ কাম-

ৰূপীয়াক মানুহৰ ভিতৰতে গণ্য নকৰা। চিৰকালেই আমাক ঢেকিৰি ঢেকেৰি বুলি অপমান কৰি আহিছা। আমাক এনেকুৱা অবিশ্বাস কৰা যে বাতি হলে আমাক গুৱাহাটী চহৰৰ ভিতৰত থাকিব নিদিয়া আৰু তেউজ বেলি তোমাৰ উন্মত্ত পুতেৰহঁতে উন্মত্ত হাতীৰ হতুৱাই কি পৈশাচিকৰূপে আমাৰ কামৰূপীয়া লৰা ছোৱালী কেঁইটা বধিলে আৰু আন আন অনেককে আহত্ত কৰিলে সেই কথালৈ মনত পৰিলে আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ধৈৰ্য্য ধৰিবৰে ঠাই নাই। আমি শিশু সন্তান কেইটিৰ হত্যাৰ বিচাৰ মাগিছিলোঁ। তুমি কেনেখন বিচাৰ কৰিলা মনত কৰাচোন। এই নিৰপৰাধী কামৰূপীয়া শিশু সন্তান কেইটিৰ আত্মাই আমাক তোমাৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰ ধৰি এই হত্যাৰ শোধ লবলৈ উদ্‌গাব লাগিছে। এই পাপৰ ফলতে গল বেলি যুজত হাৰিলা। যুজত হাৰিও তোমাৰ অহঙ্কাৰ নগল যেন দেখিছোঁ। তাৰ প্ৰমাণ তোমাৰ এই অপমান-মূলক পত্ৰই। বাৰু। যদি আমি কামৰূপীয়াই যুজৰ পৰা ক্ষান্ত হব লাগে তেন্তে জয় জয়তে তোমাৰ পুত্ৰ দুটিক অন্ততঃ এবছৰলৈ বন্দী শালত ৰাখা কামৰূপীয়াক আগ-লৈকো কোনো অত্যাচাৰ নকৰোঁ যুলি তোমাৰ দেওত অথবা তুমি যদি প্ৰকৃত শাক্ত হোৱা তেন্তে তোমাৰ ইষ্টা দেবীৰ. ওচৰত আমাক আগত ৰাখি শপথ কাঢ়া। ইয়াকে যদি নকৰা তেন্তে আমি দেশৰ অৰ্থে, আত্ম সন্মানৰ অৰ্থে

তোমাৰ বিৰুদ্ধে যি অস্ত্র ধৰিছোঁ তাক নাসামৰোঁ। আমাৰ গাতো ভূঞাৰ তেজ, ক্ষত্রিয়ৰ তেজ অলপ-অচৰপ আছে। এইটোও নিশ্চয় জানিবা আমি আহোম ৰজাৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্র ধৰা নাই। তোমাৰ বিৰুদ্ধে ধৰিছোঁ আৰু ধৰিমো। যদি আমাক যুজত ঘটুৱাব পাৰা তেনে হলেহে আমাৰ বঙ্গহ পৰিয়ালক নাতি-পুতি সমন্বিতে ধ্বংশ কৰিব পাৰিবা। এনেয়ে ধমক দিলে কি হব? আমাৰ কামৰূপীয়া মানুহৰ সহায়ত লাচিত বৰফুকনে মোমাই কটা গড় বান্ধি মোগলকো পৰাস্ত কৰিছিল। কিন্তু সেই কামৰূপীয়াৰ বংশধৰ সকলক আজিকালি তুমি কিদৰে ব্যবহাৰ কৰিছা ভাবি চোৱা। তুমি বৰফুকনালি বিষয়খান এৰি গলে, আৰু তোমাৰ থলত ৰজাই লাচিত বৰফুকনৰ দৰে এজন ভাল ফুকন দিলে আমি শান্ত হম। সেইটো 'নহয় মানে যুজিম আৰু তোমাক—কামৰূপ ৰাজ্যৰ পৰা উচ্ছেদ কৰিম। এই কথা ধ্রুব বুজিবা। ইতি—

শ্রীহৰদত্ত প্রমুখ্যে সমূহ

কামৰূপীয়া ৰাইজ।

হৰদত্ত বীৰদত্তৰ এই যুক্তি পূৰ্ণ, বীৰত্ব ব্যঞ্জক চিঠি পাইও বৰফুকনৰ মন নগলিল। বৰফুকনে ক্রোধান্বিত হৈ অসংখ্য নাও বঠা গোটাই এইবাৰ কোচ, গাৰো, আহোম এনেকুৱা ছহেজাৰ বন্দুৱা ব্রহ্মপুত্র পাৰ কৰালে।

উত্তৰ গুৱাহাটীত আৰু আমিন গাঁও ৰজাদুৱাৰত থকা সৈন্যয়ো নাৱলৈ যিমান পাৰিলে কাড় মা'ৰ মাৰি দুই তিনশ ৰনুৱা যদিও নাশ কৰিলে তথাপি বৰফুকনৰ ইমান বিলাক নাও আৰু সৈন্য দেখি বলে নোৱাৰিব জানি কিছু হুইঁকি হুইঁকি তিনি উজাকে তিনি বাটেৰে গৈ দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ তলত ছিলাৰ চকিত দলবাৰি গাৱঁৰ বাটৰ পাহাড়ৰ কাষত সিফালৰ পৰা অহা কামৰূপীয়া আঠ হাজাৰ সৈন্যৰ লগ-লাগিল। ছিলাক চকিৰ দলত বীৰদত্ত, দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ দলত হৰদত্ত আৰু সিফালে দলবাৰিৰ দলত মহীৰাম কমাৰ কুচীয়া বৰুৱা আৰু মদাৰতলীয়া চৌধাৰী আছিল।

যথা সময়ত তিনিঊ ঠাইতে আহোমৰে আৰু কামৰূপীয়াৰে ৰণ লাগিল। আহোম সৈন্যৰ মাজত ধনঞ্জয় ঢোল পেপা বাজিল কামৰূপীয়াৰ মাজত শঙ্খ, ঘণ্টা, ভেৰী বাজিল! শৰে শৰে তৰোৱালে ত ৰোৱালে জাঠিয়ে জাঠিয়ে তয়াময়া ৰণ হল। দুদিন দুৰাতি দুয়োদলে ভয়ানক ৰণ কৰিলে। আহোমৰ প্ৰায় সৈন্য মৰিল। যি এশনে দুশ তিনিউ ঠাইতে বাচিছিল সেই সকল পিছ হুইঁক গই নৈত নাৱঁত উঠি খেৱা মেলিলে। কামৰূপীয়া সৈন্যে আকৌ হেচুকি আগবাঢ়ি আহি ৰজাদুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাওঁ অধিকাৰ কৰিলে। কামৰূপীয়া ছয় সাত হাজাৰ সৈন্য মৰিল। হৰদত্ত বীৰদতে আকৌ এই তিনি ঠাইতে সৈন্য ৰাখি ঘৰলৈ উলটিল। এইবাৰৰ ৰণতো কামৰূপীয়াই

জিকি বৰ আনন্দ পালে। আকৌ দ্বিতীয়বাৰ ঢেকেৰিৰ হাতঁত পৰাজিত হৈ বৰফুকন বৰ ম্রিয়মান হল। কিন্তু ম্রিয়মান হলেও বৰফুকনে আকৌ সি বছৰলৈ যুজিবৰ আয়োজনত ৰল। কামৰূপীয়াৰ ঘৰে ঘৰে আনন্দ উলাহৰ সোঁত বলে।

27
27.3.36

একবিংশ অধ্যায়।

হৰদত্তৰ গৃহিণী।

এই বাৰৰ ৰণত যদিও কামৰূপীয়া জিকিল তথাপি প্রায় ছয় সাত হাজাৰ মানুহ যুজত মৰাত কামৰূপীয়াৰ ঘৰে ঘৰে কান্দোনৰ ৰোলও উঠিল। বৰফুকনে কামৰূপীয়াৰ বীৰত্বত তধা মানিব লগাত পৰিল। কামৰূপীয়া মানুহে হৰদত্ত বীৰদত্তৰ বীৰত্ব বখানি ঠায়ে ঠায়ে গীত পদো গাব ধৰিলে।

যুদ্ধ বিগ্রহত লাগি থকাৰ বাবে আমি পদুম আৰু মহীৰামৰ প্রণয় কাহিনীৰ বিষয়ে কব পৰা নাই। সেই বাবে আমাক ডেকাগাভৰু সকলে যেন ক্ষমা কৰে। পদুমৰ উঠি অহা যৌবনৰ ৰূপত মহীৰাম যেনেকৈ দিনক দিনে মোহিত হৈছিল পদুমেও সেই দৰে মহীৰামৰ বীৰত্বক

মনে মন শলাগিছিল। উভয়ৰে উভয়লৈ প্ৰণয় দিনক দিনে ডাঠ হৈ উঠিছিল।

ইফালে হৰদত্ত বৰুৱাৰ গৃহিণী পদ্ম কুমাৰীৰ মাকে পদ্ম কুমাৰীক দিনক দিনে পূৰ্ণিমাৰ জোনটিৰ দৰে বাঢ়ি অহা দেখি চিন্তিত আৰু শোকাকুলো হৈছিল। শোকাকুল হোৱাৰ কাৰণ, তেওঁনো কোনটা সতে তেওঁৰ একজনী জীয়াৰীক আনলৈ বিয়া দি উলিয়াই দিব। চিন্তিত হৈছিল যে গিৰিয়েকে জীয়াৰী পূৰ্ণ যৌবনা হোৱা স্বত্বেও তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে মনকাণকে কৰা নাছিল। হৰদত্ত বৰুৱা ৰণ বিগ্ৰহত, সৈন্য সামন্ত গোটোৱাত আৰু সেই সকলৰ ৰছদ পাতি যোগোৱাতে ব্যস্ত আছিল। জীয়াৰীৰ বিয়াৰ নিমিত্তে কোনো কথাকে ভাবিবৰ তেওঁৰ আহৰিয়ে নাছিল।

বৰুৱানীয়ে মনে মনে স্থিৰ কৰিছিল তেওঁ পদ্মকুমাৰীক যালৈ বিয়া দিব সেইজনক নিজ ঘৰতে চপনীয়া কৰি ৰাখিব। তেওঁ তেওঁৰ সেই একেটি মাত্ৰ সন্তানক আনৰ ঘৰলৈ যাবলৈ এৰি নিদিব। পদুমক এৰি দি তেওঁ এখন্তেকো জীয়াই থাকিব নোৱাৰিব। পদ্মকুমাৰীৰ হাতধৰী লিগিৰীৰ পৰা বৰুৱানীয়ে এইটোও জানিছিল যে মহীৰামে পদুমীক আৰু পদুমীয়েও মহীৰামক ভাল পায়। পদুমী যেনেকুৱা ধুনীয়া মহীৰামো সেই লেখীয়া এজন ৰূপবান ডেকা আৰু বীৰ। তদুপৰি মহীৰাম সৰুৰে পৰা তেওঁ লোকৰ ঘৰতে পদুমে সৈতে একে লগে ডাঙ্গৰ দীঘল

হৈছে। মহীৰাম জাতে-কুলে বংশ-গৌৰবেও হীন নহয়। মহীৰামৰ ভাই ককাই আই বোপাই নাই যেতিয়াই পদুমক মহীৰামলৈকে বিয়া দি সদাই জী-জোঁৱাই উভয়কে নিজৰ ঘৰতে ৰাখিব পাৰিব। এইদৰে ভাবিচিন্তি তৃতীয় বছৰৰ মাঘ মহীয়া ৰণৰ আগতে অৰ্থাৎ পুহমহীয়া এনিশা বৰুৱানীয়ে পদ্মকুমাৰীক টোপনি যোৱা যেন দেখি শুবৰ সময়ত গিৰিয়েকক কলে ঃ— "চাওকচোন আপুনি আজি দুবছৰে কেৱল ৰণতে মত্ত। ঘৰৰ ফালে কি হৈছে কি নহৈছে আপুনি একোৱে বুজ নলয়।"

হৰদত্ত—"কি বুজ লব লাগে মাইছানাৰ মাক॥ তোমাৰ নিচিনা চাবতিয়াল ঘৈনী থাকোঁতে মোৰ ঘৰৰ চিন্তা কি হব? তাৰ উপৰিও দৰাচলতে মোৰ মগজুত এতিয়া ৰণ বিগ্ৰহৰ চিন্তাত বাজে আন কেনো চিন্তাই ঠাই নাপায়"।

বৰুৱানী—"ৰণ দেখোন আপুনি জিকিছেই। আপুনিয়েই দেখোন আজিকালি আমাৰ উত্তৰ কামৰূপৰ একছত্ৰী ৰজা। এনেস্থলতনো আপোনাৰ চিন্তা কিহৰ"?

হৰদত্ত—নহয় তুমি নাজানা। যদিও এই গল দুবছৰে আহোমৰ বৰফুকনটোক যথেষ্ট সেকা দিছোঁ তথাপি যে নিশ্চিন্ত হলোঁ, সইটো নহয়। লেকেটা আহোমে যে এই দুই বেলি ঘাটিয়েই ৰণ এৰি পলাব সেইটো নহয়; সি আকৌ এমাহ মানৰ পিছতে তয়া ময়া ৰণ লগাবলৈ যো যা

কৰিছে। সেই দেখি মইও ইফালে ৰণৰ উদ্যোগত থাকিব লগা হৈছোঁ।

বৰুৱানী—"বাৰু আকৌ যদি ৰণ লাগে ৰণ কৰিব। যেতিয়ালৈকে মা ভগৱতী—আপোনৈ প্ৰসন্না থাকে তেতিয়া-লৈকে আপোনাক ববফুকনে বলে নোৱাৰে। বাৰু মোৰ কথাটো, এফেৰা মন দিওকছোন"।

হৰদত্ত—"বাৰু কি কথা কোৱাচোঁ।"

বৰুৱানা—আপুনি আমাৰ মাইছানালৈ মন কৰিছেনে?

হৰদত্ত—বাছাকতো সদাই দেখিয়ে আছোঁ; সেইয়া তাই দেখোন শুয়ে আছে।

বৰুৱানী—তাই পূৰ্ণ যৌবনা হল। তাইক পাত্ৰস্থা কৰা বিষয়ে কিবা ভাবিছেনে?

হৰদত্ত—বিয়া দিবৰ সময় হৈছে বুলি মইও জানিছো। আৰু তেউজ বেলি দৈবজ্ঞ দুজনে কইছিল তাই হেনো ৰাজৰাণী হব লাগে। মই দেখোন সচ্চহতে তাইলৈ কতো নিজ কলিতা জাতৰ ৰজাৰ লৰা নেদেখোঁ। এই কাৰনেই আৰু সচ্চহতে ৰণ বিগ্ৰহত লাগি থকা বাবেও মই তাইৰ বিষয়ে ভবা নাই।

বৰুৱানী—আপুনি তেন্তে সেই গণকৰ কথাকে বিশ্বাস কৰি তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে মন কাণ কৰা নাই। মই এটা কথা কওঁ।

হৰদত্ত—"কোৱা"।

বকুৰানী – চাণ্ডকচোৰ আমাৰ আগলৈকো নাই, পাছলৈকো নাই, এই একেটি মাথোন সন্তান ; তাইক বিয়া দি উলিযাই দিলে মইনো বাচি থাকিমনে ?

হৰদত্ত—তেনেহলেনো কি কৰিবা ? কোন ৰজাৰ লৰা আমাৰ ঘৰত চপনীয়া হৈ থাকিব ?

বকুৰানী—মই হলে সেই দৈবজ্ঞ দুজনৰ কথাত এক প্ৰকাৰে বিশ্বাস নকৰো যদিও আন প্ৰকাৰে কৰিব পাৰোঁ। কোনো ৰজাৰ লৰা যে আমাৰ ঘৰত চাপি নাথাকে সেইটো সচা। আৰু আমাৰ কলিতা জাতিৰ ৰজাৰ লৰাও কতো নাই যে ইণ্ডটো সচা। অথচ মই মোৰ এই একেজনী জীয়ৰীক বিয়া দি উলিয়াই দিবও নোৱাৰো। তাইক আঁতৰলৈ পঠাই মই এক দণ্ডও জীয়াই থাকিব নোৱাৰো। যাক, কথা এটা কওঁ আপুনি যদি বেজাৰ নাপায়।

হৰদত্ত—মই তোমাৰ কথাত কোনো বেজাৰ নাপাওঁ।

বকুৰানী—শুনক তেন্তে মই ভাবিছো আমাৰ মাইচানাক মহীৰামতে বিয়া দি তাকে ঘৰ জোঁয়াই কৰি ৰাখোঁ। তাৰে সৈতে আমাৰ তেজ মঙ্গহৰতো কোনো সম্বন্ধ নাই। সি মাথোন স্বজাতি। সি আমাৰ ঘৰতে ডাঙৰ দীঘল হৈছে। লৰাটোও ভাল নিৰোগী দেখিবলৈকো শুৱনি লগতে আপোনাৰে দৰে সি বাহুবলী বীৰো। যুজ লাগিবৰে পৰা সিও এই কুমলীয়া বয়সতে আপোনাৰ একজন সেনাপতি হৈ যুজতো সহায় কৰিছে।

হৰদত্ত—দৈনি! মই হলে তাত আমাৰ মাইছানাক বিয়া দিবলৈ সম্মত নহও যদিও সি বীৰ আৰু স্বজাতি সিতো কোনো ৰজাৰ লৰা নহয়। মোৰ ঘৰতে সৰুৰে পৰা তোলনীয়া। সি মাউৰা আৰু দেখোন টোকোনা।

বৰুৱানী—আপুনি কেলেই সেইদৰে কয়। সি যে মাউৰা এইটো সচা; কিন্তু সি তো টোকোনা নহয়। তাৰ দেখোন মাটি বৃত্তি, বেটী বন্দী সমস্ত আমাৰ হাততে আছে। তাকে দেখোন আমাৰ মাইছানাক বিয়াদি এই এই ঘৰে দুৱাৰে ৰাখি আমাৰ এই সমস্ত বিষয় সম্পত্তি ৰাজ্য তাকে সমৰ্পণ কৰিব পাৰিম। আমাৰ যেতিয়া নিজৰ লৰা নাই তেতিয়া তাকে দেখোন পো বুলিলেও পো জোঁৱাই বুলিলেও জোঁৱাই ৰাখিব পাৰো। তেতিয়া হলে আমাৰ অভাল ভালে সিয়েই দেখোন এই কামৰূপ ৰাজ্যৰ ৰজা হৈ থাকিব। এই দৰে হলেও দেখোন আপোনাৰ দৈবজ্ঞৰ কথা মিলে”।

হৰদত্তৰ—মাইছানাৰ মাক! তুমি যি কলা এক-প্ৰকাৰে সেইটো সচা। কিন্তু মোৰ আপত্তি হৈছে যে প্ৰথমতে সি ৰজাৰ লৰা নহয়। দ্বিতীয়তঃ যদিও সি মাউৰাহৈ শৈশৱ কালৰে পৰা আমাৰ ঘৰতে ডাঙৰ হৈছে তথাপি সি যেতিয়াই এজন ডেকা বীৰপুৰুষ হৈ উঠিছে তেতিয়াই তাৰ এই সময়ত বৰ বাপেক, ভাই ভাগী সকলো ওলাব। সেই সকলে জানো তাক আমাৰ ঘৰত চিৰকাললৈ

ঘঙ্জীয়া ৰব দিব? যিকি নহওক বাৰু তোমাৰ কথাটোও শুনিলো। সদ্যহতে তুমি মোক তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে দিক্ নকৰিবা। মই এইবাৰৰ ৰণ খনৰ পিছত যি হয় এটা কৰিম”।

গিৰিয়েকৰ এই কথাত বৰুৱানী মনে মনে ৰল। পাঠক! যদিও পদ্মকুমাৰীক টোপনিত থকা বুলি মাক বাপেকে ভাবিছিল; তথাপি তেওঁ হলে দৰাচলতে টোপনি যোৱা নাছিল। মাক বাপেকৰ সমস্ত মেল আৰু আলোচনা টোপনিৰ ভাও যুৰি শুনি আছিল।

দ্বাবিংশ অধ্যায়।

১৭৯০ শকৰ ৰণ।

পুহ গ'ল। মাঘ পৰিল। আকৌ ৰবক্ৰুকন আৰু কামৰূপীয়া উভয় পক্ষৰে ৰণৰ আয়োজন হল। এইবাৰ হৰদত্তই দৰঙ্গৰ ৰজা কৃষ্ণ-নাৰায়ণৰ পৰা তিনি হেজাৰ কোচ আৰু কচাৰি সৈন্য পালে। দৰঙ্গৰ ৰজাৰ পৰা পত্ৰও পালে যে দৰঙ্গতো ৰজা কৃষ্ণনাৰায়নে আহোমৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ তুলি যুদ্ধ ঘোষণা কৰিছে আৰু দৰঙ্গৰ পৰাও আহোমক

খেদি নিষ্কণ্টক হবলৈ সংকল্প কৰিছে। নিজৰ সাত হেজাৰ আৰু দৰঙ্গৰ তিনি হেজাৰ সৈন্য পাই হৰদত বাবদতে আকৌ মহাসমাৰোহেৰে ৰণলৈ ওলাল। ইফালে বৰফুকনেও তিনি হেজাৰ সৈন্য গোটাই লই এইবাৰ নিজেই লগত তিনি ঠাইলৈ তিনটা বৰ হিলৈ পাৰ কৰি লই আমিন-গাৱঁলৈ. এটা হিলৈ আৰু আহোম সেনাপতি এজনক এহেজাৰ ৰণুৱাই সৈতে পঠালে। সেইদৰে ৰজা-দুৱাৰলৈকো এজন সেনাপতি, এহেজাৰ ৰণুৱা আৰু এটা হিলৈ পঠালে আৰু নিজে উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰত বাকী হিলৈটো আৰু এহেজাৰ আহোম ৰণুৱা লৈ নামিল। তিনিও ঠাইতে আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ আকৌ ওয়া-ময়া ৰণ লাগিল। আহোমৰ বৰ-হিলৈ কেইটাই এইবাৰ অনেক কামৰূপীয়া বীৰৰ প্ৰাণ ললে। কামৰূপীয়া আৰু দৰঙ্গী বীৰ সকলেও কাঁড়, ধেনু, বৰ্ষা ইত্যাদিৰে যি পাৰিলে কৰিলে। পিচত কামৰূপীয়া আৰু দৰঙ্গি সৈন্যসকলে তিনিও ঠাইতে মুকলিত বৰহিলৈৰ বিৰুদ্ধে যুজাটো শ্ৰেয়ঃ যেন নেদেখি পিচ হুঁহকি গই গই তিনিও ঠাইতে তিনিখান পাহাড়ত (যথা দীৰ্ঘেশ্বৰী, ছিলাৰ পাহাড়, আজ্ঞাঠৰি পাহাড়) আশ্ৰয় লৈ তাৰ পৰা কাড় ধেনু বৰ্ষাৰে আহোমৰ গতিৰোধ কৰিলে: এই বেলি প্ৰায় এমাহ যুদ্ধ হল। আহোম ৰণুৱা প্ৰায় দুহেজাৰ মৰিল, কিন্তু কামৰূপীয়াৰ অতি কমেও ছহেজাৰ ৰণুৱা মৰিল। যেক ঠাই কেডোশৰ পাৰ হব নোৱাৰাত আহোম ৰণুৱা

সকলো আৰু আগবাঢ়িব নোৱাৰিলে, কামৰূপীয়াইও ৰজা দুৱাৰ উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিন গাওঁ এৰি দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাড়ত ছিলাত্ৰ চকি আৰু পাহাড়ত, সিফালে আস্বাঠৰি পাহাড়ত খোপনি পিতি ৰল। বৰফুকনে ৰজাদুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটা আৰু আমিন গাওঁ এই তিনিঊ ঠাইতে ছিলৈ তিনটা পাতি থৈ দুশ দুশ ৰণুৱা সেই ঠিলৈ ৰক্ষা কৰি থাকিবলৈ আৰু কামৰূপীয়াৰ গতিৰোধ কৰি থাকিবলৈ এৰি বাকী চাৰি পাঁচ শ ৰণুৱাৰে সৈতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ গুৱাহাটীলৈ উলটিল।

ত্ৰয়োবিংশ অধ্যায়।

১৭৯১ শক।

কামৰূপীয়া মানুহে এই গত তিনি বছৰে যদিও ৰণত বাৰে বাৰে জিকিছিল তথাপি এই বেলিৰ ৰণত ভালেমান মানুহ মৰা দেখি মনত বিষাদো লভিলে আৰু নিৰুৎসাহো হব ধৰিলে। আহোমৰ বৰ হিলৈ দেখি কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীসকলে অলপ-অচৰপ ইতস্ততঃ লগাব ধৰিলে! দৰবদত্তেও বুজিলে যে এইদৰে বছৰি কামৰূপীয়া প্ৰজা লৈ

ৰণ কৰি থকাটো বৰ সহজ কাম নহয়। মানুহবোৰ মৰে আৰু খেতি খামাৰো লোকচান হয়। সেই দেখি এইবাৰ বৰাগৰ সাত বিলৰ দিনাই কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰি জিকেৰিলৈ আনি বুধি পৰামৰ্শ হল। তেওঁবিলাকে কলে যে গত তিনি বছৰে ৰণত ঢেৰ মানুহ মৰিল; খেতি খামাৰো বছৰি লোকচান হৈছে। আহোমৰ বৰ হিলৈৰে সৈতে কেৱল ধেনু কাড় লই যুজা টান। সেই দেখি হৰদত্ত বৰুৱাই দৰং, কোচবেহাৰ আনি কি পঞ্জাবৰ পৰা ও সৈন্য আনাওক। তেওঁবিলাক সকলোৱে মিলিজুলি এই সৈন্যক খৰচ পাতি ৰছদ পত্ৰ যোগাৰ দিব। সেইবিলাক ঠাইৰ পৰা সৈন্য আহি নাপাই মানে—কামৰূপীয়া প্ৰজা সৈন্যেৰেই কোনো ৰকমে তুৱাৰ তিনিখান ৰক্ষা কৰি থকা হওক। তেওঁবিলাকৰ এই দিয়া পৰামৰ্শত হৰদত্ত যদিও সন্মত হল; তথাপি উভয়ে তেওঁবিলাকক দঢ়াই দঢ়াই কলে যে তেওঁবিলাকে যেন নিৰুৎসাহ নহয়; আৰু বিদেশী সৈন্য আহি পালে সেই সৈন্যৰ খৰচ ৰচদ পাতি দিয়াত যেন এফেৰাও ত্ৰুটি নকৰে। বৰুৱা চৌধাৰী সকলে কলে—“বাৰু আমাৰ দিহা মতে কাম কৰা, আমি সহায় কৰাত পিছ নোহোহকে।” ইত্যাদি ৰূপে কহ ঘৰা-ঘৰি গল। হৰদত্ত বৰুৱাই দৰঙ্গ আৰু বিজনী লৈ কটকি পঠালে। মহীৰামক লগত দি কটকি এযোৰা কোচ বেহাৰলৈকো পঠালে। এযোৰ মানুহক পাচশ শিখ চিপাহী

আনিবলৈ পঞ্জাবলৈকো পঠালে। কোচবেহাৰলৈ দিয়া চিঠিত এইটোও ইঙ্গিত কৰিলে যে কামৰূপ দেখোন আগৰ তেওঁবিলাকৰে ৰাজ্য সেই দেখি আহোমক খেদি তেওঁবিলাকেই আহি এই ৰাজ্য লওক। কামৰূপীয়া মানুহে তেওঁবিলাকক যিমান দূৰ পাৰে ধনে জনে সহায় কৰিব।

ইফালে ঘৰত হৰদত্তক তেওঁৰ গৃহিণীয়ে পদ্মকুমাৰীৰ বিয়াৰ বিষয়ে খেচ খেচাব ধৰিলে। হৰদত্তে ঘৈণীয়েকক বুজালে যে এনেকুৱা শঙ্কটৰ সময়ত তেও জীয়াৰীৰ বিয়াৰ বিষয়ে একো কৰিব নোৱাৰে। তাতে মন্ত্ৰীৰামক কোচ বেহাৰলৈ পঠোৱা হৈছে। সি উলটি আহিলে দিন কালৰ সুবিধা চাই পিছে পৰেও যি হয় কৰা যাব।

চতুৰ্ব্বিংশ অধ্যায়।

১৭৯১ শকৰ ৰণ

বহাগ গল। জেঠ গল। ঘোৰ বাৰিষা পৰিল। আহোম আৰু কামৰূপীয়াই এফালে খেতি-খালাত, আনফালে আকৌ মাৰ মহীয়া ৰণলৈ উদ্যোগ লগালে। এইবাৰ পুহ মাহত দৰঙ্গলৈ পঠোৱা কটকি যোৱাই দৰঙ্গৰ পৰা মুঠেই

দুহেজাৰ সৈন্য লই পালেহি। কটকিৰ হাতত দৰঙ্গৰ ৰজাই হৰদত্তলৈ বাতৰি দিলে যে এইবাৰ তেওঁ সৰহ সৈন্য দিব নোৱাৰিলে যেহেতু উজনীৰ পৰা আহোম্ ৰজা গৌৰী-নাথ সিংহই পাঁচ শ শিক্ষিত আহোম ৰণুৱা লৈ নিজেই তেওঁৰ লগত যুজিবলৈ আহিব লাগিছে, এইবাৰ দৰঙ্গত তয়া ময়া ৰণ লাগিব। বিজনীৰ কটকী যোৱাই বিজনীৰ পৰা এহেজাৰ ৰণুৱা লই আহিল। সিফালে কোচবেহাৰৰ পৰা মহীৰামে এজন কোচ কুমাৰে সৈতে মুঠেই পাঁচ শ কোচ ৰণুৱা আনিলে। পঞ্জাবলৈ যোৱা কটকি যোৱাই দুশ তৰোৱাল ধাৰী ১০০এশ বন্দুকধাৰী শিখ ৰণুৱা লই পালেহি। কামৰূপৰ ছয় সাত হেজাৰ ৰণুৱাৰে সৈতে এইবাৰো হৰদত্তৰ প্ৰায় দহ হেজাৰ ৰণুৱা হল।

ইফালে গুৱাহাটীত বৰফুকনেও দক্ষিণ-পাৰৰ-দাতি কাষৰীয়া ৰজা সকলৰ পৰা প্ৰায় ছয় হেজাৰ ৰণুৱা পালে। এনেতে উজনীৰ পৰা গৌৰীনাথ সিংহ ৰজাও পাচ শ আহোম ৰণুৱাৰে সৈতে গুৱাহাটী পালে।

গুৱাহাটী পাই ৺গৌৰী নাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱে বৰফুকনে সৈতে পৰামৰ্শ কৰি এইটো বঢ়িয়াকৈ বুজিলে যে আহোম ৰাজ্যক চাৰিউফালে শত্ৰুৱে বেঢ়ি ধৰিছে। উজনীত মোৱামৰীয়া ইতে বিদ্ৰোহ তুলিছে। মাজ অসমত দৰঙ্গৰ ৰজা কৃষ্ণ নাৰায়ণে যুজ ধৰিছে। আৰু কামৰূপত কামৰূপীয়াইও দ্ৰোহ আচৰণ কৰিছে। এনেকুৱা অকস্মাত

তেওঁবিলাকে ওচৰৰ ৰংপুৰত থকা প্ৰচণ্ড প্ৰতাপী ইংৰাজৰ সহায় নললে শত্ৰু দমন কৰি আহোম ৰাজ্য ৰক্ষা কৰা টান হব। ইয়াকে থাৱৰ কৰি উভয়ে পৰামৰ্শ কৰি কলিকতাৰ লাট চাহাবলৈ অসম ৰাজ্যৰ বিদ্ৰোহ আৰু হুলস্থূল বিলাক থমাই শান্তি স্থাপন কৰিবলৈ সহায় খুজি কটকি এযোৰা পঠালে। পুহ মাহতে কটকি নাৱেৰে গই ৪ চাৰিমাহে কলিকতা পালেগৈ। লাটৰ ওচৰ চাপোঁতে চাপোঁতে এমাহ গল। লাটে অনেক বিবেচনাৰ ওপৰত ৰংপুৰত থকা কাপ্তান ওৱেলছক গৌৰীনাথ সিংহক সহায় কৰিবলৈ আদেশ দিলে। সেই আদেশ পাওঁতে পাওঁতে জেঠ পৰিল। কাপ্তান ওৱেলছে “বাৰিষাৰ অন্তে খৰালিত হে সহায় কৰিবলৈ যাব পাৰিম” ৺গৌৰীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ জনাই পঠালে।

ইফালে মাঘ মাহৰে পৰা দৰঙ্গৰ ৰজা আৰু কামৰূপীয়াৰে সৈতে আকৌ আহোমৰ ৰণ লাগিল। দৰঙ্গৰ ৰজাই আহোমক একেবাৰে দৰঙ্গ আৰু খাগৰিজান জিলাৰ পৰা উলিয়াই পঠালে। কামৰূপৰ তিনিউঠৰাবতে তম্বা-ময়া ৰণ হল। পঞ্জাবৰ শিখ, আৰু বিজনী দৰঙ্গ, কোচবেহাৰৰ কোচ, আৰু কামৰূপীয়াৰ প্ৰজা সৈন্যৰ আগত আহোম তিষ্ঠিব নোৱাৰি আকৌ গুৱাহাটীলৈ উলটি আহিল। আকৌ হৰদত্ত বীৰদত্তৰে জয় হল।

পঞ্চবিংশ অধ্যায়।

গৃহ কন্দল।

এই ৰণৰ পিচত হৰদত্তৰ গৃহিণীয়ে হৰদত্তক পদ্মকুমাৰীৰ মহীৰামে সৈতে বিবাহৰ নিমিত্তে খেচ খেচাব ধৰিলে। হৰদত্তে “বাক চাওঁ, দুদিন বাট চোঁৱা” ইত্যাদি বুজনি দি ঘৈণীয়েকৰ খেচ-খেচনিত তত নাপাই এদিন ঘৈণীয়েকক খোলা-খুলি কৰি কলে যে তেওঁ শ্ৰীমতীক মহীৰামলৈ নিদিয়ে শ্ৰীমতীক কোচ কুমাৰতহে বিয়া দিব। এই কথাত হৰদত্তৰ গৃহিণীয়েও ক্ৰোধান্বিত হৈ কলে যে কোচ ৰাজ-কুমাৰে যদি সদাই তেওঁলোকৰ ঘৰত চপনীয়া হৈ থাকিবলৈ সন্মত হয় তেন্তে বাৰু তেওঁ নীহকুলীয়া কোচলৈকো জীয়েকক জাতি এৰি বিয়া দিব। কিন্তু যদিহে কোচকুমাৰ এই প্ৰস্তাবত মান্তি নহয়, তেন্তে তেওঁ হলে কেতিয়াও জাতকুল এৰি জীয়েকক কোচ কুমাৰলৈ নিদিয়ে। এই কথন মথনৰ পিচত হৰদত্তে মহীৰামক অতঁৰাবৰ মনেৰেই মহী-ৰামক মাতি আনি, কোচ কুমাৰৰ হতুৱাই কোচবিহাৰলৈ আক সৈন্য খুজি চিঠি এখান লেখাই মহীৰামক কটকি এযোৰাৰে সৈতে আকৌ কোচ বিহাৰলৈ যাবলৈ অনুমতি

কৰিলে। পেটত ইচ্ছা নাথাকিলেও মহীৰাম যাবলৈ সন্মত হল।

ইফালে হৰদত্তে ইচল সিচল কৰি কোচ কুমাৰৰ মন ললে। কোচ কুমাৰে পদ্মকুমাৰীক বিয়া কৰাবলৈ সন্মত হল; কিন্তু হৰদত্তৰ ঘৰত চিৰকাললৈকে চপনীয়া থাকিবলৈ সন্মত নহল। কোচ কুমাৰে কলে যে তেওঁ কোচৰজাৰ লৰা হৈ। এজন সাধাৰণ মানুহৰ চপনীয়া জোঁৱাই হব নোৱাৰে। বৰং তেওঁ পদ্মকুমাৰীক বিয়া কৰাই লই শহুৰ শাহুকো নিজৰ দেশলৈ লই গই তাতে ৰাখি মাহে মাহে খাব পিন্ধিবলৈ খৰচ দি থাকিব।

ষড় বিংশ অধ্যায়।

বিদায়।

হৰদত্তে মহীৰামক কোচবিহাৰলৈ যাবলৈ আদেশ কৰাৰ নিশাই মহীৰামে পদ্মকুমাৰীৰ হাত-ধৰী লিগিৰী জনীৰ সহায়ত পদ্মকুমাৰীক ফুলনিতে লগ ধৰি কলে:—

"পদুম! মই কাইলৈ আকৌ কোচবিহাৰলৈ সিবছৰৰ

ৰণৰ নিমিত্তে সৈন্য আনিবলৈ যাব লগাত পৰিলোঁ। পিতিয়ে আজ্ঞা কৰিছে আৰু কোচ ৰাজকুমাৰেও পত্ৰ দিছে। মই কিমান দিনত উলটিম তাৰ ঠিকনা নাই। মই এইটোও জানিছো যে পিতিয়ে তোমাক কোচ ৰাজকুমাৰলৈ বিয়া দিবৰ স্থিৰ কৰিছে। সম্ভবতঃ মই সিফালে পাকোঁতেই ইফালে তোমাৰ বিয়া হৈয়ে যাব। যদি মই উলটি আহি নৌপাওঁতেই তোমাৰ বিবাহ হৈ যায় তেন্তে তোমাৰ পৰা—মই আজিয়েই বিদায় লৰ্লো। মোৰ নিচিনা নিচলা দুখীয়াৰ কতো সুখ নাই। সৰুতেই পিতৃ মাতৃ হীন হলোঁ—এতিয়া যৌবনত ভাবিছিলো তোমাক বিয়া কৰাই সুখী হম। মই জানো, আইৰ ইচ্ছা তোমাক মোত দিবলৈ; কিন্তু পিতিৰ মতি গতি অন্য ৰকম। পিতিয়ে তোমাক মোত নিদি তোমাক ৰজাৰ লৰালৈ ৰাণী কৰি দিবৰ হেপাহ। থিকিনহওঁক মই দেশৰ হকে সৈন্যও আনিম আৰু যদি তুমি কোচ কুমাৰৰহে অঙ্কশোভিতা হোৱা তেন্তে অহা বেলিৰ ৰণত আহোমে সৈতে যুজি ইচ্ছা পূৰ্ব্বকে সেই ৰণতে প্ৰাণত্যাগ কৰিম। মোৰ এইটো ধ্ৰুব সংকল্প বুলি জানিবা। তোমাক মই এই শেষবাৰ চাই ললো। তোমাৰ লগত মই এই শেষবাৰ কথা বতৰা হলো”।

পদ্মকুমাৰী—প্ৰিয়তম! তুমি নিৰাশ নহবা। আয়ে মোক কেতিয়াও আমাতকৈ নীহ কুলীয়া কোচলৈ বিয়া

দিবলৈ নিদিয়ে। আনকি খুড়াও কেতিয়াও এই কথাত সম্মত নহব। মই জানো খুড়াৰ আত্মগৌৰব কিমান। আই আৰু খুড়াক উবাৰি যদি পিতিয়ে মোক বল কৰি কোচ কুমাৰত দিব ওলায় তেন্তে মই বিয়াৰ আগ নিশাই অৰ্থাৎ তেলৰ ভাৰৰ দিনাই বিষখাই প্ৰাণত্যাগ কৰিম। তুমি এইটো ধ্ৰুৰূপ বুজিবা।

মহীৰাম—তেন্তে পদ্ম! মই চিন্তা নকৰো। শত বাধা বিঘিনি অতিক্ৰম কৰিও মই পামহি। ঈশ্বৰ আমাৰ সহায় হব। তুমি নিশ্চয় জানিবা ইপুৰায়ে সি পুৰীয়ে তুমি মোৰ— মই তোমাৰ। এতিয়া যাওঁগৈ দেই সোন! চুমা এটা জানো দিবা।

পদ্মকুমাৰী -(আগবাঢ়ি গই চুমা এটা দি) যোৱাগৈ প্ৰিয়তম! ঈশ্বৰে তোমাক নিৰ্ব্বিঘ্নে ওলোটাই আনিবলৈ আৰু পিতিৰ মতি গতি ফিৰাবলৈ মই ঈশ্বৰক দিনে নিশাই খাটিম।” এইদৰে নিশা সম্ভাষণ হোৱাৰ পিচ দিনাই মহীৰামে খাই বই কোচ বিহাৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

ইফালে কোচকুমাৰে হৰদত্তৰ ঘৰত থাকি দিনত হলে নিতৌ হাবিত চিকাৰ খেলি, নিশা হলে সৰহ সৰহকৈ ওচৰৰ কছাৰি হঁতৰ পৰা গোটাই অনা মদ আৰু হৰদত্তৰ চৰ্ব্ব-চুষ্য লেহ্য পেয় খাই, হৰদত্তৰ গোটোৱা বছদৰ পৰালি পাৰি, নিজৰ কোচ সৈন্যেৰে সৈতে কাল নিয়াব ধৰিলে। মাজে মাজে হৰদত্তক “কেতিয়া তেওঁলৈ পদ্মকুমাৰীক বিয়া

দিব, এই বিষয়ে খেচ-খেচাবও ধৰিলে হৰদত্তই "বাৰু চাওঁ ; সময় আছে"। ইত্যাদি ৰূপে বুজন দি কোচ কুমাৰৰ আও-ভাও দেখি বিমষ ভাবে দিন নিয়াব ধৰিলে।

সপ্তবিংশ অধ্যায়।

বৰুৱা—বৰুৱানী।

মহীৰাম যোৱাৰ সাতদিন মানৰ পিচত এ নিশা আকৌ পদ্মকুমাৰীৰ টোপনি অহা যেন অনুমান কৰি হৰদত্ত বৰুৱাই ঘৈণীয়েকক কলে:——

"মইছানাৰ মাক ! কোচ ৰাজকুমাৰে মাইছানাক বিয়া কৰাবলৈ উত্ৰাৱল হোৱাদি হৈছে"।

গৃহিণী—"বাৰু আমাৰ ইয়াত তেওঁ চপনীয়া হবলৈ গাত লৈছে নে ?

হৰদত্ত—সেইটোত তেওঁ কোনো প্ৰকাৰে সম্মত নহয়। তেওঁ কয় যে বাহুবলী বীৰৰ আৰু ৰজাৰ ঘৰৰ লৰাই কোনো কালে কতো চপনীয়া থকা নাই। তেওঁনো কেনেকৈ আত্ম-সম্মান নষ্ট কৰি সেইটো কাম কৰিব। তেওঁ ইয়াকো কয় যে তেওঁ মাইচানাৰ লগতে আমাকো তুলি লৈ গই

কোচ বেহাৰত থাপিব আৰু মাহে মাহে আমাক বোজ দি ৰাখিব। মোৰ মনেৰে হলে তেওঁতে আমাৰ মাইছানাক বিয়া দি আমাৰ পক্ষে কামৰূপ এৰি যোৱাই ভাল। সদাই বছৰি বছৰি আহোমৰ লগত যুজি যে আমি জিকি থাকিম এনেকুৱা আশা নাই। আহোমেও যে সতকাই ৰণ এৰি পলাই যাব তাৰো আশা নেদেখোঁ। তাতে আকৌ আমাৰ হিন্দুৰ ধৈৰ্য্য বোলা বস্তু এটা আৰু একতা বোলা বস্তু এটা নাই। দহোটাৰ দহোটা মত। এই চাৰি বছৰৰ ভিতৰতে আমি যুদ্ধ জিকি থকা স্বত্বেও আমাৰ কামৰূপীয়া বকৰা চৌধাৰীসকলে নিজৰ কঁকালৰ বল পাহৰি উচ্‌পিচ্ লগাই কোচবেহাৰ আৰু পঞ্জাবৰ পৰাও সৈন্য অনালে। সেই সৈন্যক বছৰ দি ৰাখোঁতে আৰু পঞ্জাবী তিনি শ শিখক— বছৰৰ উপৰিও মাহে মাহে গায় পতি তিনি চাৰি টকাকৈ দৰমহা দিওঁতে মোৰ ধনৰ পৰালি পৰি আহিছে। দেশ ভাতৃ সকলৰ ভিতৰত বুজৰ বকৰা দুজনৰ পেট আহোমৰ ফালেই; ই সকলেও আগেয়ে যেনেকৈ বয়ে বস্তুৱে, সৈন্য সামন্তে সহায় কৰোঁ বুলিছিল এতিয়া দিনক দিনে দিনে সেই সহায় দিয়াত টান পাই আহিছে; সেই দেখি আৰু দুই তিনি বছৰ এইদৰে ৰণ চলাই থাকিবলৈ হলে শেহত মোক দেশী বকৰা চৌধাৰীসকলেও এৰা দি নিঠঙুৱাত পেলাব। তেতিয়া আমাৰ সবংশে নাশ হব হে লাগিব। সেই দেখি মোৰ বিবেচনাৰে আমাৰ কোচ ৰাজকুমাৰতে

ছোৱালী জনী বিয়া দি কোচ বেহাৰলৈকে উঠি যোৱাটোৱে ভাল হব।"

গৃহিণী—আপুনি এজন বীৰ পুৰুষ হৈয়ো কেনেবোৰ কথা কয়। আপুনি আৰু সৰু ডাঙ্গৰীয়ায়ে এই যুদ্ধখন লগাইছে; এতিয়া যদি আপুনি কামৰূপ এৰি কোচ বেহাৰলৈ যায় তেন্তে কামৰূপীয়া লৰা—তিৰোতা সকলোৱে আপোনাক ভাল বুলিব নে? আপুনি কোচ বেহাৰলৈ গলেও তাত আপোনাৰ এই ব্যবহাৰ জানি আপোনাক সম্মানত ৰাখিব নে? নিজৰ দেশ এৰি পৰৰ অন্নে প্ৰতিপালিত হবলৈ যোৱাটো কাপুৰুষৰ কাম নহবনে? আপুনি ধৈৰ্য্য ধৰি যুজি থাওক। যুদ্ধ দেখোন জিকিয়েই আছে। এইদৰে জিকি জিকি শেহত কামৰূপৰ পৰা আহোমক নিৰ্ম্মূল কৰিব পাৰিব। ক্ষত্ৰিয় তেজৰ কলিতাই নিজৰ জীয়াৰীক কোচলৈ বিয়া দি আৰু তেনেকুৱা (আচল ৰজাৰ দূৰ সম্পৰ্কীয়) কোচ কুমাৰৰ লগত বিদেশ আশ্ৰয় কৰিবলৈ যোৱাটো গৌৰৱৰ বিষয় নহব। বাৰু! আপুনি জানো সৰু ডাঙ্গৰীয়াৰে সৈতে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিছে?

হৰদত্ত—(দীঘলকৈ হুমুনিয়া কাঢ়ি) বীৰদত বপাকো মোৰ মনৰ ভাব কইছিলো। সিও কোচ কুমাৰত মাইছানাক বিয়া দিয়া কথাত চুই খায়েই নাযায়। সিও কয় যে

কলিতাৰ কন্যা কোচক দিবলৈ হলে সি আত্মহত্যাকে কৰিব।

গৃহিণী—তেন্তে মোৰ মতে আৰু সকু ডাঙৰীয়াৰ মত সম্পূৰ্ণ মিল হৈছে। আপুনি কোচ কুমাৰক বিদায় দিয়ক আৰু মহীৰাম উলটি আহিলে তাতে মাইছানাক বিয়া দি ঘৰতে ৰাখক।

হৰদত্ত—মাইছানাৰ মাক! তুমি কথাটো যিমান সহজ দেখিছা মই হলে সিমান সহজ দেখা নাই। কোচ ৰাজ-কুমাৰক এতিয়াই বিদায় দিলে কোচ সৈন্য সমস্ত গুচি যাব; আন কি দৰঙ্গ আৰু বিজনীৰ বিলাকো যাব। তেতিয়া অকল কামৰূপীয়া আৰু শিখ তিনিশ লৈ আহোমৰ বলে পৰাটো টান হৈ উঠিব। ইয়াৰ উপৰিও মহীৰামো যে চিৰকালে মোৰ ঘৰত চপনীয়া থাকিব সেইটোও মই আশা কৰিব নোৱাৰোঁ। যদিও সকতে তাৰ বুজ বিচাৰ লওঁতা কোনো নাছিল তথাপি এতিয়া যে তাৰ বৰ বাপেক আৰু ভাই ভাগিবিলাক নোলাব এনেটোও নাভাবিবা। সিহঁতে তাক জানো চপনীয়া থাকিব দিব?

গৃহিণী—আপুনি বাৰু অহা বাবৰ বৰণলৈকে কোচ কুমাৰক ৰাখক। মহীৰামক চপনীয়া ৰখা বিষয়ে মই জগৰীয়া বলোঁ। আপুনি মোৰ কথা ৰাখক। মহী-ৰামলৈকে পত্নুমক বিয়া দিয়ক।

হৰদত্ত।—বাৰু মই ভাবিচিন্তি চাওঁ। মহীবাবো উলটি আহক।

অষ্টবিংশ অধ্যায়

১৭৯২ শক

এই শকটোক অসম বুৰঞ্জীৰ এটা যুগ পৰিবৰ্ত্তনৰ সময় বুলিব পাৰি। এই শকৰ কাতি মাহতে ৰংপুৰৰ পৰা এশ চিপাহী লই কাপ্তান ওৱেলছ্ চাহাব গুৱাহাটী পাই গৌৰীনাথ সিংহৰ লগ লাগিল। কাপ্তান ওৱেলছ্ৰ লগত মুঠেই এশ বন্দুকধাৰী ৰঙ্গা পোছাক পিন্ধা চিপাহি দেখি গৌৰীনাথ সিংহ ৰজাই হতাশ হৈ কাপ্তান চাহাবক জনালে যে এই এশ চিপাহিৰে লাখ লাখ মোৱামৰীয়াক দৰঙ্গি আৰু কামৰূপীয়া হাজাৰ হাজাৰ সৈন্যক নো কেনেকৈ জিকিব। ৰজাৰ কথাত কাপ্তান চাহাবে হাঁহি কলে:— "ৰজা! যেতিয়া যুজ লাগিব তেতিয়াহে দেখিবা। সম্প্ৰতি মোক তোমাৰ দৰঙ্গলৈ লই বলা। তাত মই কৃষ্ণ নাৰায়ণক দমন কৰি উজনীলৈ সেই পিনে যাম। কাপ্তান চাহাবৰ এই কথাত গৌৰীনাথ সিংহে নিজে চাহাব আৰু চিপাহিক ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ নাৱেৰে লৈ গল। চাহাবে ৰঙ্গামাটিৰ ঘাটৰ ওচৰত কোঠ মাৰি কৃষ্ণ নাৰায়ণ ৰজালৈ আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ আদেশ দি চিঠি লেখি পাঠালে। কৃষ্ণনাৰায়ণে ইয়াৰ উত্তৰ স্বৰূপে তিনি হেজাৰ কাড় ধেনু

ধৰা, জাঠি জোং চলোৱা কোচ সৈন্যক ছাহাবৰ লগত যুজিবলৈ পঠাই দিলে। সেই ৰণুৱা বিলাক আহি পোৱাত কাপ্তান ছাহাবে নিজৰ চিপাহিবিলাকক ৰীতিমতে ঠিয় কৰাই কোচৰ কাঁড়ে আহি ঢুকি নোপোৱা ঠাইত ৰাখি তাৰে পৰা বন্দুক মৰাব ধৰিলে। চিপাহিৰ বন্দুকৰ গুলিত কোচ সৈন্য ধাচ ধাচ কৰে মৰিল। বন্দুকৰ গুলিত তত নাপাই কোচ সৈন্যবিলাক যেয়ে যিপিনে পালে সেই পিনে পলাল। কাপ্তান ছাহাবে সসৈন্যে দৰঙ্গৰ ৰজাক ধৰিবলৈ আগ বাঢ়িল। কিন্তু ভাগি যোৱা সৈন্যৰ মুখে ইংৰাজৰ প্ৰতাপ শুনিয়েই কৃষ্ণনাৰায়ণ ৰজা আগবাঢ়ি ভাৰে-ভেটীয়ে সৈতে আহি কাপ্তান ছাহাবৰ শৰণাপন্ন হোৱাত কাপ্তান ছাহাবে তেওঁক আগলৈ আকৌ আহোম ৰজাৰ বিৰুদ্ধে নুঠোঁ বুলি শপত খুৱাই এৰি দিলে। তাৰ পাছত ছাহাব ৰজাৰে সৈতে নাৱেৰে উজাই গই বহাগত ৰংপুৰ পালে।

ৰংপুৰৰ মুকলি পথাৰ খনত আহোম আৰু ইংৰাজৰ চিপাহিয়ে সৈতে যুঁজ কৰিবলৈ প্ৰায় কুৰিহেজাৰ মোৱা-মৰীয়াই ধেনু কাড়, জাঠি জোঙ্গ, কাঠ বাঁহৰ চুন খুউৱা তৰোৱাল লৈ, লগত পানী পিঠাগুৰিৰে সৈতে আহি প্ৰায় আধা মাইল আঁতৰৰ পৰা কাপ্তান ছাহাবক ৰজা আৰু চিপাহি শৰে সৈতে চাৰিউপিনে বেঢ়ি ধৰি বহিল হি। ইংৰাজ কাপ্তানৰ মুঠেই এশ বঙ্গা কাপোৰ পিন্ধা চিপাহি দেখি সিহঁতে হাঁহি হাঁহি পৰস্পৰে কোৱাকুই

কৰিলে, "ভাইহঁত। চা অ। এই এশটা টুনি চৰায়ে আমাৰে সৈতে যুজিবলৈ আহিছে। ভাইহঁত আমাৰ সকলোৱে পানী পিঠাগুৰি খাই ল। আৰু পিছত আমি তিলিক্তে গৈ সেই বঙ্গা টুনি শ জীয়াই জীয়াই ধৰি আনিম গৈ"—এই কথা কই মোৱা মৰীয়া সকলে লাহে ধীৰে আয়মেৰে গা পা তিয়াব ধৰি লে।

ইফালে কাপ্তান ছাহাবে তেওঁৰ দূৰবীনৰে চাৰিউপিনে ঘুৰি ঘুৰি চাই স্থিৰ কৰি ললে মোৱা মৰীয়াৰ সৈন্য কিমান আৰু তেঁও বিলাকৰ হাতত কি অস্ত্র শস্ত্র। ইয়াৰ পিছত তেওঁ চিপাহি বিলাকক পেৰেড কৰাই একুৰি পাঁচোটা কৈ চিপাহিৰে চাৰিটা লাইন কৰি এটা বৰ্গাকাৰ বেঁহু পাতিলে। সেই বেঁহুৰ মাজত ছাহাব, ৰজা, আৰু এজন হাবিলদাৰ বল। হাবিলদাৰ জনে এবাৰ নে দুবাৰ—"গুলি চলামনে" বুলি ছাহাবক সুধিলে। ছাহাবে কলে "আভি মত চালাও। উন্‌লোককো খানা পিনা কৰকে ইছ্ তৰফ আনে দেওঁ। ছাহাবৰ এই কথা শুনি হাবিলদাৰ মনে মনে থাকিল। ইফালে মোৱামৰীয়া সকলে পানী পিঠা-গুৰি খাই বই তামোল চালি খাই কঁকালত টঙ্গালি আতি কেউফালৰ পৰা জয়ধ্বনি কৰি আগ বাঢ়ি বাঢ়ি আহি যেতিয়া গুলিৰ সীমাৰ ভিতৰত সোমাল আৰু সিহঁতে ভাৰে পৰা কাড় মাৰিব ধৰিলে তেতিয়া ছাহাবে Fire বুলি হুকুম দিলে। সেই এশ চিপাহিয়ে পূবে পচিমে, উত্তৰে

দক্ষিণে চাৰিউফালে গিৰ্ গিৰ্ কৰি বন্দুক মাৰিব ধৰিলে। সেই বন্দুকৰ প্ৰত্যেকটো গুলিতেই একোটা একোটা মোৱামৰীয়া ধাচ্ ধাচ্ কৈ পৰিব ধৰিলে। গুলিৰ কোবত মোৱামৰীয়া আগ বাঢ়িব নোৱাৰি আৰু নিজৰ মানুহ দুই তিনি মিনিটে মিনিটে শই শই মৰা দেখি "আই ঔ! এই বিলাক টুনি নহয় ইন্দ্ৰৰ বজ্ৰহে ফিৰিঙ্গতি বুলি যেয়ে যি পিনে পালে পলাব ধৰিলে। চিপাহিহঁতে সঙ্গিন লগাই পিছে পিছে খেদি নিও কিছু মানক খুচি খুচি মাৰিলে। মোৱামৰীয়া সম্পূৰ্ণে পৰাজিত হল। ৰজাই মুখীয়াল মুখীয়াল মোৱামৰীয়া কিছু মানক ধৰি ধৰি অনাই শূলত দিয়ালে। মোৱামৰীয়াই বিদ্ৰোহ এৰি গৌৰীনাথ সিংহৰ শৰণাপন্ন হল।

ৰজাৰ অনুৰোধত কাপ্তান ছাহাব এমাহ ৰংপুৰত থাকি আমোদ প্ৰমোদ কৰি, হাবি বননিত চিকাৰ খেলি আৰু বুঢ়া গোঁহাইৰ অনুৰোধ মতে তেওঁ গঠন কৰা ৫০০ আহোম ৰমুৱাক ইওৰোপীয় ধৰণে কাৱাজ পেৰেড শিকাই ৰূপবান, নজৰ, ভাৰ ভেটী লৈ ৰংপুৰলৈ উলটিল। ৰজাই নিজেই দন্দুৱাদ্ৰোহ নিবাৰণ কৰি ৰাখিম বুলি কোৱাত কামৰূপৰ দন্দুৱাদ্ৰোহ নিবাৰণ কৰিবলৈ নবল। কিন্তু বিজনি, কোচ বিহাৰ আৰু দৰঙ্গলৈ চিঠি লেখি দিলে তেওঁলোকে যেন কামৰূপীয়াক আৰু সহায় নকৰে। যদি সহায় কৰে তেন্তে আগলৈ ইংৰাজে সৈতে তেওঁলোকৰ ৰণ হব।

ঊনত্ৰিংশ অধ্যায়

১৭৯৩ শক

এই ১৭৯৩ শকত যদিও হৰদত্তে—শিখ, কোচ কামৰূপীয়া ৰমুৱা গোট খুৱাইছিল। তথাপি এই বছৰ যুজ নহল। বৰফুকনে কাপ্তান ওৱেলচ চাহাবৰ ৰছদ যোগোৱাত আৰু ৰজক সহায় কৰাতে ব্যস্ত আছিল।

কাপ্তান ওৱেলচ চাহাবে গুৱাহাটী এৰি ৰংপুৰলৈ ভটিয়াই যোৱাৰ প্ৰায় এ মাহৰ ভিতৰতে অৰ্থাৎ আহিন মাহত পূজাৰ আগখিনিতে কোচ ৰাজকুমাৰে কোচ বেহাৰৰ পৰা আদেশ পালে তেওঁ যেন আহোমৰ লগত যুজুজি ঘৰলৈ ওলটে। দৰঙৰ ৰজাইও তেওঁৰ কোচ সৈন্য জাকক ওলোটাই—পঠাচলে হৰদত্তলৈ লেখিলে। কোচ ৰাজকুমাৰে এই আদেশ পাই আৰু পদ্মকুমাৰীক বিয়া কৰাবলৈকো কোনো আদেশ নেদেখি হৰদত্তক জনাই নিজৰ কোচ সৈন্য সমস্ত লৈ গুচি গল। দৰঙৰ কোচবিলাক দৰঙলৈ গল। কোচবিলাক গুচি যেবাত পদ্মকুমাৰী আইদেউ আৰু তেওঁৰ মাতৃ বকৱাণীৰ হলে মূৰৰ ওপৰে দি এচলু পানী যোৱা যেন পালে।

BIJOY LIBRARY
No 28 . . .
Date 29. 3. 36
ASSAM.

ত্ৰিংশ অধ্যায়

১৭৯৪ শক।

এই বছৰতো আহোমৰ আৰু কামৰূপীয়াৰে যদিও কোনো ৰণ বিগ্ৰহ নহল, তথাপি হৰদত্ত বৰুৱা কিন্তু বৰ চিন্তাত ৰল। তেওঁৰ হাতৰ পৰা তেওঁৰ বলী স্বদেশী কোচ ৰণুবাবিলাক যোৱাত তেওঁ এ ফেৰা বিমৰ্ষ হল। কিন্তু কৰিব কি উপায় তো নাই। তেওঁ এই বছৰত ৰণ বিগ্ৰহ নোহোৱা দেখি নিজৰ বিষয় আসয় চলোৱাত ৰল।

ইকালে কাতি আঘোন মাহ গই পুহমাহ পৰাতো মহীৰামক কোচ বেহাৰৰ পৰা নোলটা দেখি বৰুৱাণী আৰু পদ্মকুমাৰী উভয়ে চিন্তিত আৰু বিষণ্ণ হল। পদ্মকুমাৰীৰ আহাৰ বিহাৰ একোতে ইচ্ছা নোহোৱা হব ধৰিলে। তেওঁ দিনক দিনে শুকাই ক্ষীণাই যাব ধৰিলে। ঈশ্বৰক খাঁটোতে খাঁটোতে মাঘ মাহত মহীৰাম কটকী কেজনে সৈতে সুদা মুখে আৰু সুদা হাতে উলটি আহিল। কাপ্তান ওৱেলচৰ চিঠি পাই বিজনি আৰু কোচ বেহাৰে সৈন্য পঠোৱা বন্ধ কৰিলে।

মহীৰাম উলটি আহিবৰে পৰা পদুমৰ মুখলৈ আকৌ অলপ অলপকৈ তেজ আহিব ধৰিলে। পদুমৰ মাকে—ছোৱালীবো মন বুজি গিৰিয়েকক বিয়াখানে পাতিবলৈ খেচ-

খেচাৰ ধৰিলে। এই বেলি মাঘ মাহতো ৰণ নোহোৱা দেখি হৰদত্তে ঘৈণীয়েক আৰু ভায়েক বীৰদত্তৰ অনুৰোধ মতে ফাগুনতে মণীৰাম আৰু পদুমৰ বিবাহ স্থিৰ কৰিলে।

একত্রিংশ অধ্যায়

বিবাহ।

পদ্মকুমাৰীৰ মণীৰামে সৈতে বিবাহ হব, এই বাতৰি শুনি আজি ইমান দিনে মণীৰামৰ বুজ-বাতৰি নোলোৱা বৰ বাপেক ধনবীয়া চৌধাৰী হৰদত্তৰ ঘৰলৈ আহি হৰদত্তক জনালে, যে মণীৰাম যদিও মাউৰা, তথাপি তাৰ বংশত পৰিয়ালে জুৰি আছে। তদুপৰিও সি এঘৰৰ এটা লৰা। এনেস্থলত মণীৰামক তেওঁলোকে ধনবালৈ নি তাতে তাৰ হতুৱাই নও পুৰুষৰ শ্রাদ্ধাদি কৰাই নোৱাৰ ধুৱাব আৰু তাৰে পৰা সাজি-কাচি আহি মণীৰামে বিবাহ কৰাব। যদিও হৰদত্তৰ গৃহিণী ভিতৰি এই প্রস্তাৱত মান্তি নহল, তথাপি ৰাইজে বেয়া বুলিব, এই ভয় দেখুৱাই হৰদত্ত আৰু তেওঁৰ ভায়েক বীৰদত্তই বুজোৱাত বৰুৱাণী মান্তি হল। কিন্তু বৰুৱাণীয়ে জিদ কৰি বহিল যে তেওঁ চোৱালী ধনবালৈ নপঠিয়ায়। ঘৰ গচকাবলৈ মণীৰামৰতো নিজৰ ঘৰেই নাই। এনেস্থলত পৰৰ ঘৰ গচকাবলৈ তেওঁ জীয়েকক এৰি

নিদিয়ে। হৰদত্তে "বাক! তেতিয়া যি হয় কৰিবা; এতিয়া মহীৰামক যাবলৈ দিয়া" এই কথা কোৱাত বকুৰাণীয়ে মহীৰামক ওচৰলৈ মাতি নি কলেঃ—"বাপা মহীৰাম! মোৰ প্ৰাণৰ পুতলা এই একেজনী মোৰ জীয়াৰি, তাকে তোলৈ বিবাহ দিম; কিন্তু বাপা! তই মোক শপত কাঢ়ি কব লাগে যে বিয়া কৰাই উঠি তই সদায় আমাৰ লগতে থাকিবি আমাৰ ঘৰ দুৱাৰেই তোৰ ঘৰ দুৱাৰ হব। আমাৰ অভাব ভালে হয়ে আমাৰ পিণ্ড দিবি। ইয়াকে যদি তই কৰিম বুলি কওঁৰ, তেন্তে তই সত্যহতে ধনবালৈ যা। তাৰে পৰা আহি বিয়া কৰাবি; কিন্তু বিয়া কৰাঁয়ে আমাৰ ঘৰতে ৰই যাব লাগিব। ছোৱালীক ঘৰ গছকাবলৈ বুলি হলে নিব নোৱাৰা"। বকুৰাণীৰ এই কথাত মহীৰামে সেৱা কৰি কলেঃ—"আই! আপুনিয়েই এই হতভগীয়াক সকৰে পৰা খুৱাই-ধুৱাই ডাঙৰ কৰিছে আৰু এতিয়াই মই যাক ভাল পাওঁ, তেওঁক দেউতাই সৈতে মোৰ হঁকে, হাই কাজীয়া কৰিও মোকে দিব খুজিছে; এনেস্থলত মই আপোনাৰ কথাৰ বিৰুদ্ধ কাম ইটো জনমত নকৰোঁ বুলি শপত কৰিলোঁ।—আপুনি যিহকে ভাল পায় তাকে কৰিম"। মহীৰামৰ এই কথাত বকুৰাণীয়ে মহীৰামৰ মূৰত ধৰি আশীৰ্বাদ কৰি শিৰ চুম্বন কৰি বিদায় দিলে। মহীৰামে বৰ বাপেকৰ লগত ধনবালৈ গল। তাত লঘোন ভোক খাটি

বৰ বাপেকৰ ঘৰত ন পুৰুষৰ শ্ৰাদ্ধ কৰালে। বৰ মাক, জেঠায়েক, মাহায়েক, গাওঁ কুচলীয়া গাভৰু সকলৰ নোৱন-ধোৱন খাই, পিন্ধি উৰি বৰ সাজি লগত অসংখ্য মতা মাইকী বাইজ আৰু কামৰূপৰ সেই কালতো প্ৰসিদ্ধ বৰ্ণিবৰীয়া ঢুলীয়া আৰু দুই তিনি যোৰা গায়নে-বায়নে সৈতে উপযুক্ত সময়ত জিকেৰি পালেহি। অৱশ্যে এই বিবাহত যি খৰচ হৈছিল, সমস্ত তেওঁৰ বৰ বাপেক আৰু ধনবায়া বাইজে অকাতৰে দিছিল।

দেশ দস্তুৰ মতে জিকেৰীয়া ডেকাসকলে ধনবীয়া বৰ-যাত্ৰীসকলক বাটতে হেঙ্গাৰ ধৰিলে। উত্তৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ এক প্ৰকাৰ ৰজা হৰদত্তৰ জীয়াৰী পদুম কুঁৱাৰীক বিয়া কৰাবলৈ অহা দেখি জিকেৰীয়া সকলে সেই হেঙ্গাৰত উচিত মতে তামোল পান, গুড় গাখীৰ আৰু বাইজৰ অবিহনাৰ বাবে ৰূপ পাঁচ টকা লই হেঙ্গাৰ এৰি দিলে। এই হেঙ্গাৰতে দুয়ো পক্ষৰ অলপ মনোবাদো হইছিল। জিকেৰীয়াই বুজাইছিল যে তেওঁবিলাকহে বলী আৰু মাতব্বৰ। ধনবীয়াইও বুজাইছিল যে তেওঁলোকো সিমান নিঃকিন নহয়।

বাটচৰাত দৰা আদৰোতেও সেইদৰে এফেৰা গোলমাল হইছিল। চাউল চটিওৱা বাবে মাইকীয়ে মাইকীয়ে এফেৰা কাজিয়াও হইছিল। দৰা থিয় দিয়া পীড়া খনৰ বাবেও এফেৰা টনা-আজোৰা হইছিল। যি কি নহওক, এইবিলাক

সচৰাচৰ হই থকা ঘটনাৰ পিছত দৰা গই হোমৰ থলিত বহিল। ইফালে প্ৰকাণ্ড ৰভাৰ তলত এফালে গায়নবায়নৰ নটুৱাৰ নাচ হল। আনফালে বৰ্ণিবৰীয়া ঢুলীয়াইঁতে ভাও উলিয়াইছিল। সেই ঢুলীয়াৰ ভাওত ঢুলীয়াইঁতে গাইছিল—

ই বোলে মাইছানা দি বোলে মাইছানা
মইছানা তিয়ঁহৰ জালি
আজি কালি কৰি মাইছানা ডাঙৰ হল
ডুৱাৰে নোসোমায় গাৰি"।

যথা সময়ত হোম, সম্প্ৰদান আদি হই বিয়া সমাপ্ত হল। ভালেমান দিনৰ পিছত পৰস্পৰে পৰস্পৰক চিৰ জীৱনলৈ লভি পদ্ম আৰু মহীৰাম পৰম সুখী হল। বৰযাত্ৰী সকলে হেনো এই বিবাহত এফেৰা অপমান পাইছিল। হৰদত্ত বৰুৱাৰ ফালৰ সকলে হেনো অহঙ্কাৰতে তেওঁবিলাকক ভালকৈ সোধ-পোচ কৰা নাছিল।

বিয়া ভঙ্গাৰ পিছত কইনা ঘৰে বৰ কন্যাক লই দেশ দস্তুৰ মতে স্ত্ৰী আচাৰাদি কৰা হলত বৰ পক্ষৰ কৰ্ত্তা মহীৰামৰ বৰ বাপেক আৰু ধনবীয়া প্ৰজা সকলে কন্যাক দৰাৰ ঘৰ গচকাবলৈ নিব লাগে বুলি জনালে। হৰদত্তৰ গৃহিণীয়ে ভিতৰৰে পৰা সগিধান দি পঠিয়ালে যে তেওঁ জীয়েৰুক ধনবালৈ নপঠিয়ায় জী-জোঁৱাই হালকে ঘৰতে ৰাখিব আৰু ধনবাত যিস্থলত মহীৰামৰ নিজৰ ঘৰ নাই

তেনে স্থলত কাৰ ঘৰলৈ নো জীয়েকক পঠাব। তেওঁৰ এই কথাত ধনবীয়া চৌধাৰীয়ে জনাই পঠিয়ালে যে" কিয়, তেওঁৰ ঘৰেই জানো মহীৰামৰ ঘৰ নহয়। বৰুৱানীয়ে কই পঠিয়ালে যে তেওঁৰ ঘৰেই মহীৰামৰ ঘৰ হোৱা হলে মহীৰাম সৰুৰে পৰা তাতেহে ডাঙৰ দীঘল হব লাগিছিল। তাৰ শৈশৱ কালত কেৱে যেতিয়া তাৰ গৰাকী নালাল, এতিয়া কিশোৰতনো তাৰ কোন গৰাকী ওলাল ? এতেকে ধনবীয়া সকলে মহীৰামক এৰিয়েই বিদায় হই যাওক।" বৰুৱানীৰ এনেকুৱা স্পষ্ট জবাবত ধনবীয়া চৌধাৰীয়ে মৰণান্তিক বেজাৰ পালে। মহীৰামক হৰদত্তৰ ঘৰতে এৰি সুদা দোলা দুখান লই ধনবীয়া সকলে উলটি গল। ধনবীয়া চৌধাৰীৰ মনত হৰদত্ত বৰুৱা এক প্ৰকাৰ বৈৰী হল।

আৰু পাঠক ! বিয়াৰ পিছত মহীৰাম আৰু পদুমক লই গাৱঁৰ মাইকীবিলাকে স্ত্ৰী-আচাৰৰ যিবিলাক ৰঙ ধেমালি কৰিছিল আৰু মহীৰাম পদুমে বিবাহৰ পিছত কি কথা বতৰা হইছিল, সেইবিলাক আমি কব নোৱাৰোঁ, যেহেতু সেইবিলাক ঠাইলৈ আমাৰ প্ৰবেশ নিষেধ আছিল। আপোনাসকলেই অনুমান কৰি লওক। আমি উপন্যাস কাৰকে মাথোন ইয়াকে কব পাৰোঁ, যে যি ক্ষেত্ৰত বৰ কন্যাৰ আগৰে পৰা প্ৰীতি থাকে, সেই ক্ষেত্ৰত উভয়ে-উভয়ক বিবাহ-সূত্ৰত আৱদ্ধ হই চিৰলগৰীয়া পালে যে কি স্বৰ্গীয় সুখ হয়, তাক জানোঁতাইহে জানে।

দ্বাত্রিংশ অধ্যায়।

১৭৯৪ শঁক

বহাগত মহীৰাম আৰু পদুমৰ বিবাহ হল। ডেকা গাভৰু উভয়ে সুখী হল। কামৰূপীয়া প্ৰজাসকল জেঠ মাহৰে পৰা খেতি খামাৰত লাগিল। হৰদত্ত বৰুৱাই শিখ বিলাকক বলুৱাই বলুৱাই বছদ্ খুৱাই আৰু দৰমহা দি থাকিব লগা হোৱাত বৰ হাইৰাণ হব ধৰিলে। তেওঁৰ হাতৰ কোচৰ সমস্ত ধনবিত গ'ল; তেওঁ অলপ কড়া ভাবেই কামৰূপৰ বৰুৱা চৌধাৰী সকলৰ পৰা ধন তুলিব লগাত পৰিল। এই কথাতে কামৰূপীয়া বৰুৱা আৰু চৌধাৰী সকলৰ অনেকে তেওঁৰ ওপৰত অলপ অলপকৈ অসন্তুষ্ট হব ধৰিলে; কিন্তু তেতিয়াও হৰদত্ত বৰুৱাৰ পয়োভৰ থকা দেখি কেৱে মুখ ফুটাই একো কব নোৱাৰিলে। চাওঁতে চাওঁতে বাৰিষা গ'ল, খৰালি গল। হৰদত্তই অনেক পৰিশ্ৰম কৰি তিনি চাৰি হেজাৰ কামৰূপীয়া ৰণুৱা গোটালে। সেই ৰণুৱা আৰু ৩০০ তিনিশ শিখেৰে সৈতেই এই বছৰৰ খৰালিৰ ৰণত কোনোৰকমে আহোম সৈন্য তিনি জাকৰ ভিতৰত কামৰূপলৈ সোমোৱা গতিৰোধ কৰি দৰঙ্গা তিনিখান ৰক্ষা কৰিলে।

ত্ৰয়োত্ৰিংশ অধ্যায়।

১৭৯৫ শঁক

এই শঁকৰ বহাগ মাহৰে পৰা হেনো হৰদত্ত বৰুৱাৰ সুদিন গই দুৰ্দ্দিন আহিল। দৈবজ্ঞ সকলে তেওঁৰ সোৱঁৰণীৰ ফলাফল চাই কোৱা মতে তেওঁক অশুভ গ্ৰহ সকলে বেড়ি ধৰিলে। যুদ্ধৰ পিছৰ পৰা শিখ সকলক আকৌ মাহে মাহে বছদ আৰু দৰমহা দি থাকিব লগীয়া হোৱাত হৰদত্ত বৰুৱা আৰু বিষম সমস্যাত পৰিল। যদিও কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলেই পৰামৰ্শ দি পঞ্জাবৰ পৰা শিখ বণুৱা অনাইছিল, তথাপি এতিয়া এই শিখ সকলক মাহে মাহে দৰমহা দিয়া আৰু বছদ দিয়া সমস্ত বোজা অকল হৰদত্তৰ মূৰতে পৰিল: হৰদত্তে পোনে প্ৰথমে বৰুৱা চৌধাৰী সকলক অনেক কাবৌ-মিনতি কৰি কিছু কিছু বছদ আৰু ধন আনি তাৰেই পাল মাৰিছিল। কিন্তু পিছত বৰুৱা চৌধাৰী সকলেও মাহে মাহে গুদগুদাব ধৰিলে। এনেয়ে আজি এই গত পাচ বছৰে আহোমে সৈতে বছৰি ৰণ কৰাত ঢেৰ কামৰূপীয়া প্ৰজা মৰিছে, খেতি খালা নষ্ট হইছে আৰু গত দুবছৰ শিখক মাহে মাহে দৰমহা দিয়াত হাতৰ কেঁচিৰ ধনো গইছে; এতিয়া আকৌ মাহে মাহে শিখক খুৱাবলৈ আৰু দৰমহা দিবলৈ কামৰূপৰ বৰুৱা চৌধাৰী-সকলে টান পাব ধৰিলে। হৰদত্তে এই শঁকৰ বহাগৰ

সাত বিছৰ দিনাই আলচ যুক্তি হবলৈ বৰুৱা চৌধাৰী সকলক নিমন্ত্রণ কৰিলে। প্রায় দুভাগেই সেই নিমন্ত্রণলৈ নাহিল। যি এভাগ আহিছিল, সেই সকলেও জনালে যে তেওঁবিলাকে আৰু ধনেৰে সহায় কৰিবলৈ অক্ষম। বৰুৱা চৌধাৰী সকলে এই কথা কইয়েই নিজ নিজ ঘৰলৈ উলটিল। হৰদত্ত বৰুৱা কিংকৰ্ত্তব্য-বিমূঢ় হল। তেওঁ-বিলাক গুচি যোৱাৰ পিছত হৰদত্তে ভায়েক বীৰদত্তৰ সৈতে পৰামর্শ কৰিলে। তেওঁ বীৰদত্তক কলে, যে যেতিয়া কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলে তেওঁক সহায় নকৰাত পৰিল, আৰু ধনৱীয়া চৌধাৰীকে প্রমুখ্য কৰি দুই চাৰিজনে তেওঁৰ বৈৰীও হই উঠিল, এনেস্থলত তেওঁলোকৰ উচিত হল, যে তেওঁলোকে শিখ সকলক বিদায় দি বৰফুকনত আত্ম-সমর্পণ কৰিব লাগে, নতুবা কামৰূপ ৰাজ্য এৰি বিজনি বা বেহাৰ, বা-ৰংপুৰ, এনেকুৱা ঠাইত গই আশ্রয় লব লাগে। হৰদত্তৰ এই পৰামর্শত বীৰদত্তে গান্তি নহই কলে—যে তেনেকুৱাটো সত্যহতে কৰিব নোৱাৰি। বৰুৱা চৌধাৰীসকলেই মত দি এই শিখ অনাইছে যেতিয়া, তেতিয়া তেওঁবিলাকেই আৰু এবছৰ দুবছৰলৈ শিখক পোহ-পাল দি ৰাখিবই লাগিব। ব্রহ্মপুত্র নৈ পাৰ হই গুৱাহাটীতে গই পাষণ্ড বৰফুকনটোক ধৰিবই লাগিব। য়দি তেওঁ তাকে কৰিব নোৱাৰে, তেন্তে তেওঁ নিজেই আত্মহত্যা কৰিব। যুঁজ এৰি কাপুৰুষালী কৰিবলৈ

বীৰদত্ত জীয়াই নাথাকে। তেওঁৰ এই কথাত হৰদত্তে আকৌ কলে—যে “যি স্থলত কামৰূপীয়া বকৰা চৌধাৰী সকলেও তেওঁবিলাকৰ ধনেৰে আৰু কৃচদেৰেও সহায় কৰিবলৈ আগ নবঢ়াত পৰিল আৰু সেই সকলৰ পৰামৰ্শ মতেই কামৰূপীয়াৰ প্ৰজাও যুজলৈ নোলোৱাত পৰিল, পৰিল. তেনেস্থলত নো তেওঁলোকে আৰু কেনেকৈ বৰফুকনেৰে সৈতে যুজিব। ইয়াৰ উত্তৰত বীৰদত্তে কলে যে—“যদি তেওঁ (হৰদত্তে) নিজৰ প্ৰাণলৈ ভয় কৰিছে, তেন্তে তেওঁ উঠি বিজনী বা বেহাৰ বা ৰংপুৰলৈ সপৰিবাৰে যাব পাৰে ; কিন্তু তেওঁ হলে নাযায়। তেওঁ সেই দুশ শিখ, আৰু যি পায় কামৰূপীয়া প্ৰজা, তাকে লইয়েই যুজি থাকিব। যুঁজত জিকিব পাৰে যদি ভালেই, নোৱাৰে যদিও তেওঁ সেই যুঁজতেই প্ৰাণ ত্যাগ কৰিব।” ভায়েকৰ এনেকুৱা তেজোপূৰ্ণ বাক্য শুনি হৰদত্তে কলে—“যদি তেওঁ বীৰদত্তে তেওঁৰ লগত কামৰূপ এৰি যাবলৈ সম্মত নহয়, তেন্তে তেঁৱো এনেকুৱা কাপুৰুষ নহয় যে তেওঁ ভায়েকক এৰি নিজৰ প্ৰাণ বচাবলৈ বিদেশলৈ যাব।” তেওঁৰ এই কথাত বীৰদত্তে কলে যে—বাৰু, তেনেহলে তেওঁ (হৰদত্তে) একো চিন্তা নকৰিব। শিখক বছৰ দিয়া, দৰ্মহা দিয়া, যুঁজ চলোৱা সমস্ত ভাৰ তেওঁ (বীৰদত্তে) ললে। ককায়েকে মনে মনে ঘৰৰ কাম যি হয় কৰক, আৰু নিজৰ ইষ্ট দেৱীক ধ্যান কৰক।

হৰদত্তে ভায়েকৰ এই কথা শুনি মনে মনে বল। বীৰদত্তে শিখ সেনাপতি কুমেদানক তেওঁলোকৰ ভিতৰুৱা অৱস্থা সমস্তকে জনাই কলে—যে তেওঁলোকে দৰ্ম্মহা আৰু বছৰ্দ নিজে নিজে এমাহত দুঘৰ বৰুৱা চৌধাৰী, আন মাহত আন দুঘৰ বৰুৱা চৌধাৰীৰ পৰা আদায় কৰি লব। বীৰদত্তৰ এই আদেশ পাই কুমেদানৰ শিখ সকলে ইমাহত চাৰি ঘৰ, সিমাহত চাৰি ঘৰ বৰুৱা চৌধাৰী আৰু তেওঁ-লোকৰ প্ৰজা সকলৰ পৰা জোৰ-জবৰদস্তি কৰি বছৰ আৰু দৰমহা আদায় কৰিব ধৰিলে। যেতিয়াৰে পৰা শিখ সকলে এইদৰে জোৰ-জবৰদস্তি কৰি বছৰ আৰু ধন তুলিব ধৰিলে, তেতিয়াৰে পৰা কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী প্ৰজা হৰদত্তৰ ওপৰত নাৰাজ হই উঠিল। তেওঁ বিলাকে হৰদত্তক দেশৰ বৈৰী বুলি ভাবিব ধৰিলে। জাকে জাকে প্ৰজাই আহি হৰদত্তৰ ওচৰত আবাৰ কৰিব ধৰিলে। হৰদত্তে যথাসাধ্যে প্ৰজা সকলক বুজালে। কিন্তু এতিয়া তেওঁৰ বুজনি মানে কোনে? ঠায়ে ঠায়ে শিখে আৰু প্ৰজাই হতাহতি হব ধৰিলে। হৰদত্ত কিংকৰ্ত্তব্য-বিমূঢ় হল। শিখক ৰাখিলেও মৰণ, এৰি দিলেও মৰণ। তেওঁ নিজৰ কপালকে গুণি-গাথি এনিশা শুই আছে; এনেতে সপোন দেখিলে যেন দুৰ্গা দেবীয়ে আহি তেওঁক দেখা দি কইছে:- "বাছা হৰদত্ত! তই বহুত দুখ পাইছ। তোৰ কৰ্ম্মও শেষ হল। এই অসম ৰাজ্যত আৰু দহ বাৰ বছৰৰ পিছতে

ভয়ঙ্কৰ বিপ্লৱ হব। আহোমৰ ৰাজ্য নাথাকিব। তই মোৰ গুৰিলৈ সপৰিবাৰে আহিবি।” এই কথা কইয়েই দেৱী অন্তৰ্দ্ধান হল। হৰদত্তে “দুর্গে দুর্গে দুর্গতি নাশিনী, ভব ভয় হাৰিণী, তাৰিণী” বুলি সাৰ পালে। সাৰ পাই তেওঁ ভাবিব ধৰিলে। ভাবি ভাবি পালে যে, তেওঁৰ কি, তেওঁৰ ভায়েকৰো কোনো পুত্ৰ সন্তান নাই। আনকি, দুয়ো ভায়েকৰ ভিতৰতে অকল পদ্মকুমাৰীত বাজে আন কোনো সতি-সন্তানেই নাই। সেই পদ্মকুমাৰীকে যেতিয়াই পাত্ৰস্থা কৰিছে, তেতিয়াই তেওঁৰ সংসাৰ-বন্ধন তো এক-প্ৰকাৰ ছিগিছেই। দেশৰ হঁকে তেওঁ যথেষ্ট যুজ কৰিলে। এই পৰিমিত তেওঁ কামৰূপীয়াৰ গৌৰব ৰক্ষা কৰিছে। এতিয়া এই কামৰূপৰ বিষয়া আৰু প্ৰজা সকলেই যি স্থলত তেওঁক ভাল নোপোৱাত পৰিছে আৰু আহোমে সৈতে ৰণ কৰিবলৈ মান্তি নোহোৱাত পৰিছে, তেনে স্থলত তেওঁৰ আৰু দেশৰ হঁকে আহোমে সৈতেও ৰণ কৰাৰ ওৰ পৰিছে। এই ৰকমে ভাবি, এই কথাকে সাৰোগত কৰি তেওঁ সেই নিশাৰে পৰা ৰণ, বিগ্ৰহ, বিষয় ইত্যাদি সমস্তৰে ধান্দা এৰি দিলে। মাথোন বীৰদত্তকে তেওঁ মাজে মাজে কব ধৰিলে:—“বাপা বীৰদত্ত! আহোমৰ সৈতে আমাৰ ৰণ এৰাই ভাল। কামৰূপীয়া ৰকুৱা, চৌধাৰী, প্ৰজা, সকলো আমাৰ ওপৰত অসন্তুষ্ট হইছে; শিখ সকলে প্ৰজাক পীড়ণ কৰিছে।” বীৰদত্তে কলে:—“নহয় দাদা। এইবাৰ খৰা-

লিৰ ৰণটো কৰি লওঁ। ‘বাৰু, তাৰ পিছত যি হয় কৰা যাব।” হৰদত্তে ঘৈণীয়েকক এদিন কলে:—“মাইছানাৰ মাক! আমি মাইছানা আৰু জোঁৱাই উভয়কে ধনবালৈ পঠিয়াই দি ৰণ-বিগ্ৰহ এৰি তীৰ্থলৈকে যাওঁ বলা।” ঘৈণীয়েকে কলে:——“আপুনি কি কথা কয়? মই প্ৰাণটো গলেও জী জোঁৱাইক ধনবালৈ পঠিয়াব নোৱাৰোঁ। মোৰ অঙ্গীকাৰ এৰিব নোৱাৰোঁ। ঘৈণীয়েকৰ পৰাও এনেকুৱা সমিধান পাই তেওঁ মনে মনে ৰল। যুদ্ধৰ ভাৰ বীৰদত্তত, সংসাৰৰ ভাৰ ঘৈণীয়েকত অৰ্পি তেওঁ দিবা ৰাত্ৰি দুৰ্গা নাম জপিব ধৰিলে।

চতুত্ৰিংশ অধ্যায়।

ইকালে এই ১৭৯৫ শকৰ আৰম্ভতে আমাৰ ৰজা ৺গৌৰীনাথ সিংহ স্বৰ্গী হল। অসমৰ ৰাজ পাটত কমলেশ্বৰ সিংহ ৰজা হল। বুঢ়া গোহাঁই ৺ঘনশ্যাম পৰলোক হোৱাত তেওঁৰ পুত্ৰ মহামতি ৺পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁই হল। ৺কমলেশ্বৰ সিংহে ৰাজ পাটত উঠি ৺পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁয়ে সৈতে আলচ যুক্তি কৰি বেছকৈ জানিলে যে ভাটীৰ দন্দুৱা-দ্ৰোহটোৰ গুৰিত বদনচন্দ্ৰ বৰফুকনৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ

ওপৰত অত্যাচাৰ ; আৰু ৰজা আৰু বুঢ়া গোহাঁই উভয়ে এইটোও জানিলে যে বদনৰ নিচিনা বৰফুকনে দ্ৰোহটো নিবাৰণ কৰিবলৈ অক্ষম। ইত্যাদি কাৰণে ৺কমলেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে বদন বৰফুকনক উজনিলৈ মাতি পঠিয়ালে আৰু তেওঁৰ ঠাইত ৺কলীয়া ভোমোৰাক বৰফুকন পাতি তেওঁৰ লগত ইউৰোপীয় ধৰণে শিক্ষিত পাঁচ শ আহোম বৰুৱা দি কামৰূপলৈ পঠিয়ালে। স্বৰ্গদেৱে ৺কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনক দঢ়াই কলে যে তেওঁ গই অতি শীঘ্ৰে দ্ৰোহটো নিবাৰণ কৰিব লাগিব আৰু যদি যুজত নমৰি হৰিদত্ত বীৰদত্ত ধৰা পৰে, তেন্তে সিহঁতক শূলত দিব। ৺কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে ৰজাৰ এই আদেশ লই কামৰূপলৈ আহিল আৰু বহাগৰ মাহৰ ভিতৰতে গুৱাহাটী পাই ৺বদন বৰফুকনৰ পৰা যিমান দূৰ পাৰিলে কামৰূপৰ ভিতৰুৱা অবস্থা সুধি-পুছি ললে।

বুৰঞ্জীত আছে যে কলীয়া ভোমোৰা বৰবিচক্ষণ, ৰাজনীতিজ্ঞ আৰু তাৰ লগে লগে প্ৰায় লাচিত ফুকনৰে নিচিনা বাহুবলী বীৰ আছিল। প্ৰবাদ আছিল, যে তেওঁৰ গতি-বিধি এনেকুৱা আছিল যে তেওঁ কোন সময়ত কিদৰে কাম কৰে তাক কেৱে আগতে হঠাতে জানিব নোৱাৰিছিল। তেওঁ কামৰূপত ভৰি দিয়েই পোন প্ৰথমেই চোৰাংচোৱা লগাই হৰদত্ত বীৰদত্তৰ গতি-বিধি লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ঠায়ে ঠায়ে কামৰূপীয়া দুই একজন বৰুৱা চৌধাৰী আৰু

প্ৰজাবো মনৰ ভাব লৰলৈ ধৰিলে। শিখে জোৰ জবৰদস্তি কৰি ৰছদ আৰু ধন উঠুৱাৰ বাবে যে কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীৰ দুই চাৰিজন হৰদত্তৰ ওপৰত বিৰক্তি হইছিল ইয়াকো জানি ললে। তাৰ পিছত তলে তলে কেবাজনো বৰুৱা চৌধাৰীক হাত কৰিলৈ তেওঁ হৰদত্তৰ বিৰুদ্ধে যুজিবলৈ বল বান্ধি ৰল।

ইফালে আকৌ বৰুৱা চৌধাৰী সকলৰ পৰা সহায় নাপাই বৰং ঠায়ে ঠায়ে বৈৰীত আৰু বিৰুদ্ধ ভাব পাই বীৰদত্তেও মাজে মাজে কামৰূপীয়া বিষয়া সকলক শিখ লগোৱাই আৰু বেছিকৈ উৎপীড়ন কৰিবলৈ ধৰিলে। ইয়াতে কামৰূপীয়া অনেক বৰুৱা চৌধাৰীয়ে, বিশেষকৈ বিয়াত অপমান পাই থকা ধনবীয়া চৌধাৰীকে প্ৰমুখ্য কৰি অনেকেই তলে তলে বৰ ফুকনৰ শৰণাপন্ন হবলৈ ধৰিলে। ৺কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে বঢ়িয়াকৈ জানিলে যে হৰদত্ত বীৰদত্তৰ পতন অনিবাৰ্য্য। তেওঁ খৰালিৰ ৰণলৈ বিপুল আয়োজন কৰি ৰল।

পঞ্চত্ৰিংশ অধ্যায়

ভাদ মাহ গই আহিন পৰিল। বহাগৰে পৰা এই আহিন মাহলৈকে শিখ সকলে যিমান দূৰ পাৰিলে কামৰূপীয়া প্ৰজাক লুটিলে। কামৰূপীয়া প্ৰজাইও ঠায়ে ঠায়ে দলবদ্ধ হই মাজে মাজে শিখ সকলক একো থেকেচা দিলে।

শিখৰ চৰ্দ্দাৰ কুমেদানে দেখিলে যে সদায় প্ৰজাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰি দৰমহা আৰু বচদ লই থকাটো সহজ আৰু সুবিধাৰ কাম নহয়; সেইদেখি তেওঁ এইবাৰ আহিন মাহ পৰোতেই বীৰদত্তক কই তেওঁৰ শিখ বগুৱা সকলক লগত লই পঞ্জাবলৈ উলটিবৰ মন কৰি জিকেৰি এৰি পচিম মুখে খোজ ললে। শিখসকলক যাব বুলি খ'ৰ শুনি উদ্যোগী কলিয়া ভোমোৰা বৰফুকনে চোৰাং-চোৱা পঠিয়াই, নলবাৰিতে শিখ সকলক চোৰাং-চোৱা আৰু চাঁদকুচীয়া বুজৰ বকৱাক লগোৱাই, হাজোৰ বাটেৰে পচৰীয়া দলবাৰী আৰু বংশৰলৈ আনি ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰকৰাই গুৱাহাটীলৈ আনিলে, আৰু পঞ্জাবলৈ উলটি যাবলৈ নিদি নিজৰ ইওৰোপীয় 'ধৰণে শিক্ষিত পাঁচ শ আহোম বগুৱাৰ লগত ভুক্ত কৰি ললে। বেলতলা, লুকী, ডুমুৰীয়া ইত্যাদি ৰজা সকলৰ পৰাও চাৰি পাঁচ শকৈ বগুৱা আনি মুঠতে ১৫০০ পোন্ধৰ শ বগুৱা, গোটাই লই খৰালিৰ আৰম্ভতে হৰদত্তৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰিলে। তেওঁ তেওঁৰ সেই পোন্ধৰ যোল্ল শ সৈন্য তিনিভাগ কৰি তিনিফাললৈ পঠিয়ালে। চেচামুখলৈ যোৱা ভাগৰ লগত তেওঁ আৰু কুমেদান উভয়ে গ'ল। আন দুভাগৰ লগত দুজন আহোম সেনাপতি পঠিয়ালে। তেওঁ আৰু কুমেদান উভয়ে যে চেচামুখৰ ভাগলই গইছিল ইয়াৰ কাৰণ এই, তেওঁ জানিছিল এইখান দুৱাৰলৈ বীৰদত্ত আহিব।

যদিও হৰদত্তৰ প্ৰতিভা কামৰূপীয়া ৰকৱা চৌধাৰী সকলৰ মাজত হ্ৰাস হইছিল ; তথাপি চাৰি পাঁচ ঘৰ বৰুৱা আৰু চৌধাৰীয়ে তেওঁবিলাকৰ একেবাৰে এৰা দিয়া নাছিল। সেই কেই ঘৰৰ সহায়ত আৰু নিজৰো গুণত বীৰদত্তে দুহেজাৰ ৰণুৱা গোটাইছিল। চিলালৈ মহীৰাম আৰু কমাৰকুচীয়া বৰুৱাক পাঁচ শ ৰণুৱাদি পঠিয়াইছিল। দীৰ্ঘেশ্বৰীলৈ মদাৰতলীয়া চৌধাৰীক পাচ শ ৰণুৱা দি পঠিয়াইছিল ; আৰু নিজে এহেজাৰ ৰণুৱা লই চেচামুখলৈ আহিছিল।

তিনিউ ঠাইতে তয়া ময়া ৰণ হল। যদিও কামৰূপীয়াই ধেনু কাড়েৰে আৰু তৰোৱালেৰে অসীম শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য দেখুৱাই তিনিউ ঠাইতে যথেষ্ট ৰণ কৰিছিল ; তথাপি শিক্ষিত আহোম আৰু শিখৰ আগত তিষ্টিব নোৱাৰিলে। পাহাড় আশ্ৰয় কৰিও তত নাপালে। বৰফুকনৰ হিলৈয়ে পাহাড়ো খহাব ধৰিলে। কামৰূপীয়া ৰণুৱা প্ৰত্যেক ঠাইতে শই শই মৰিল। তিনিউ ঠাইতে মাথোন ডুকুৰি আঢৈকুৰি মানকৈহে মানুহ ৰ'ল। মহীৰাম, কমাৰকুচীয়া আৰু মদাৰ তলীয়া এই তিনিউজনে কোনো ৰকমে প্ৰাণে নমৰি ঘৰলৈ উলটিল। কিন্তু চেচামুখৰ ৰণত, সিংহবিক্ৰমেৰে যুজি, তৰোৱালৰ কোবত আঠোটা দহটাকৈ আহোম ৰণুৱা কাটিও শেষত আহোম ৰণুৱাৰ বন্দুকৰ গুলিত পৰি কামৰূপৰ বাহুবলী বীৰ বীৰদত্ত বৰুৱাই জননী জন্মভূমি

কামৰূপ মাতৃৰ পৰা বিদায় লই অনন্তধামলৈ যাত্ৰা কৰিলে। আহোম বগুৰা সকলে চেচামুখৰ বাটেদি উত্তৰ কামৰূপৰ ভিতৰলৈ, বিশেষ জিকেৰি গাৱঁৰ ফাললৈ খোজ ললে। উদ্দেশ্য হৰদত্তক গই ধৰি অনাটো।

ছয়ত্ৰিংশ অধ্যায়।

এইবাৰ কামৰূপত, বিশেষকৈ জিকেৰিত, আৰু হৰদত্তৰ ফলীয়া যি সকল বৰুৱা, চৌধাৰী আৰু প্ৰজা আছিল, সেই সকলৰ ভিতৰত হাহাকাৰ মিলিল। হৰদত্ত বৰুৱাৰ ঘৰত বীৰদত্তৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই কান্দোনৰ ৰোল উঠিল। বীৰদত্তৰ পতিপ্ৰাণা সতী সহধৰ্ম্মিনীয়ে গিৰিয়েকৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পায়েই ধাচ্ কৰে পৰি যি মুচ্‌কচ্ গ'ল তাৰ পৰা আৰু চুনাই সাৰ নাপালে। তেওঁ সেই দিনেই নশ্বৰ দেহা এৰি বৈকুণ্ঠী হল। হৰদত্তে কান্দোন-কাটনৰ মাজতো মহীৰাম, পদ্মকুমাৰী আৰু ঘৈণীয়েকক কলেঃ—"তোমা-লোকে ধনবাত গৈ আশ্ৰয় লোৱা। ধনবীয়া চৌধাৰী যেতিয়া এই বৰফুকনৰ সৈতে ভাল, তোমালোকক ৰক্ষা কৰিব পাৰিব। মই আত্ম সমৰ্পণ কৰোঁ"। ঘৈণীয়েকে কান্দি কান্দি কলেঃ—"আপুনি কয় কি? আমি নিজৰ প্ৰাণ ৰচাবলৈ ধনবীয়াৰ ঘৰত চাপিম গৈ আৰু আপুনি আহোমৰ শূলত প্ৰাণত্যাগ কৰিব, এইটো হব নোৱাৰে।

যদি আত্ম-সমৰ্পণেই কৰিব লাগে, তেন্তে বলক, আপুনি মই উভয়ে আত্ম-সমৰ্পণ কৰোঁ গৈ। স্ত্ৰী-জোঁৱাই ধনবালৈ যাওক।” শহুৰ শাহুৰ এই কথা শুনি মহীৰামে আঠু লৈ জনালে—“মাতৃ! পিতৃ! আমিও আপোনালোকক এই বিপদত এৰি কাপুৰুষৰ দৰে নিজে বাচিবলৈ কলৈকো নাযাওঁ। এপৰৰ মুৰতে আহোম আহি এইখিনি পাব। বলক, আমি সৌ দূৰত যে সন্ধ্যাৰ ঝাৰখন দেখিছে তাৰে ভিতৰত আশ্ৰয় লওঁ গৈ। যেতিয়া আহোম সৈন্য উলটি যাব তেতিয়া আমি তাৰ পৰা ওলাই দেশ এৰি বিজনি বা গৌৰীপুৰলৈ যাম গৈ।”

মহীৰামৰ এই কথাকে যুক্তি সঙ্গত যেন দেখি বৰুৱাণীয়ে লৰৰ বেগতে যি দুডোখৰ কানি-কাপোৰ লব পাৰিলে ললে, আৰু অলঙ্কাৰ পাতি হাতত লুকুৱা অলপ ধনবিত যি আছিল তাকো লৈ বেগাবেগিকৈ চাৰিটি প্ৰাণী আৰু লগতে পদ্মকুমাৰীৰ হাত ধৰি লিগিৰীজনীক লৈ সন্ধ্যাৰ ঝাৰৰ ভিতৰত সোমাল গৈ। ওচৰৰ গোত জ্ঞাতিয়ে বীৰদত্তৰ পৰিয়ালৰ দাহন কাৰ্য্যাদি কৰিলে।

সন্ধ্যাৰ ঝাৰৰ ভিতৰত মহীৰামে লগত নিয়া সৰু দা আৰু তৰোৱালখানেৰে হাবিৰ মাজতে সৰু সৰু গছ কাটি অলপ-অচৰপ খেৰ কাটি ঝুপুৰি এটা সাজি পাঁচোজন তাতে পৰি বল। ইফালে আহোম সৈন্যই হৰদত্ত বৰুৱাৰ হাউলি সোমাই গৰু-মহ, ধান-ধন বস্ত্ৰ-বস্তু যি পালে সোপাকে লুটি-

পুটি লৈ হৰদত্তৰ ঘৰ আৰু হাউলিবিলাকত জুই লগাই দিলে। হৰদত্তৰ বেটী বন্দী যি আছিল সেই সকলে আগেয়ে যেয়ে যিপিনে পালে সেই পিনে পলাইছিল। বৰফুকনে হৰদত্তক বিচাৰি ধৰিবলৈ এশ আহোম বৰুৱা আৰু চোৰাং চোৱা আৰু কুমেদানে সৈতে দহ জন শিখক এমাহলৈ উত্তৰ কামৰূপৰ ভিতৰত থাকিবলৈ হুকুম দি, আৰু যেয়ে হৰদত্তক ধৰি দিব পাৰে তাকে শিকা ৰূপ এশ দিম বুলি ঢোল পিটি শুনাই দি গুৱাহাটীলৈ উলটিল।

সাতত্ৰিংশ অধ্যায়।

নিয়তি চক্ৰ

যি হৰদত বৰুৱাই উত্তৰ কামৰূপত বৰফুকনৰ শাসন উচ্ছেদ কৰি আজি সাত বছৰে নিজৰ হাউলিত বেটি-বন্দীয়ে পৰিবৃত হৈ উত্তৰ কামৰূপত ৰাজত্ব কৰিছিল, যি হৰদত্ত একালত কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ৰক্ষিত বীৰ আছিল, নিয়তিৰ চকৰিত, গ্ৰহ বৈগুণ্যত সেই হৰদত আজি অটব্য অৰণ্য-বাসী! যি হৰদতে আজি সাত বছৰে বৰফুকনক বাৰে বাৰে যুজত ঘটুৱাই কামৰূপীয়াৰ গৌৰব ৰক্ষা কৰি আছিল, সেই হৰদত্তই আজি বৰফুকনে দিয়া নাম মতে এজন সামান্য "বিদ্ৰোহী দন্দুৱা" অৰ্থাৎ বীৰ নহয়, এজন দন্দ কৰা ঢেকেৰী মাখোন। যি হৰদত্ত এদিন কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ মনত

দেৱতা স্বৰূপ আছিল আজি সেই হৰদত্ত অনেক কামৰূপীয়া প্ৰজা আৰু বিষয়াৰ মনত অত্যাচাৰী, দেশ দ্ৰোহী, নিজে গজি উঠা বুজৰ বৰুৱা। আজি সেই স্বদেশ বৎসল হৰদত্তৰ মূৰটোৰ ওপৰত তেওঁক ধৰি দিয়া জনৰ নিমিত্তে এশ ছিকা ৰূপৰ বটাৰ জাননী! যি হৰদত্তে ৰূপৰ বাসনতহে আহাৰ কৰিছিল আজি সেই হৰদত্তৰ আহাৰ বনৰীয়া কৌ পাতত। সেই আহাৰো আকৌ পূব কচাৰী মহলৰ কচাৰীহঁতৰ বস্তিৰ পৰা মনে মনে খুজি অনা ৰঙা আহু চাউল আৰু বনৰীয়া শাকৰ। তাকো আকৌ সদায় নিমিলা। যি হৰদত্তে দিনটোত তিনি চাৰি সাজ চৰ্ব্ব চূষ্য লেহ্য-পেয় খাই ছিল, সেই হৰদত্তে আজি কালি মাজে মাজে লঘোনেও থাকিব লগা হৈছিল। যি হৰদত্তৰ অসংখ্য ঘৰ দুৱাৰ মঠ মন্দিৰ আছিল আজি সেই হৰদত্তৰ কথালত জোৱাঁয়েক আৰু পদ্মকুমাৰীৰ হাতধৰী লিগিৰী জনীয়ে সজা পজা এডোখৰ। হায় গ্ৰহফল! হায় নিয়তিৰ চকৰি! হায় কৰ্ম্মফল! তোমালোকক বুজা টান। প্ৰভু ভগৱন্ত! তোমাৰ মহিমা দুৰ্জ্ঞেয়।

হৰদত্তে এইদৰে সন্ধ্যাৰ ঝাৰৰ কাঠনি হাবিৰ মাজত বল। বেটীজনীয়ে আৰু মহীৰামে মাজে মাজে অতি সতৰ্কৰে ওলাই অচিনাকি বেশ লৈ স্বভাবৰ অজলা সেই পূব কচাৰি মহলৰ কছাৰি সকলৰ পৰা চাউল খুজি খুজি নিয়ে। বাঁহৰ চুঙাত, পদ্মকুমাৰী, বেটীজনী, বকৰানী সকলোৱে ওচৰৰ

বিলৰ পৰা পানী আনে। বাঁহৰ চুঙাত ৰঙা আহু চাউল সিজায়। হাবিত গজা শাক পাচলিৰেই তৰকাৰি কৰে। মহীৰামে দিনৰ ভাগতেই শুকান গছৰ ঠানি কাটিকুটি আনি নিশা কাপোৰৰ অভাৱত জুই ধৰি ধুনি জালে। সেই ধুনিৰ চাৰিউকাষে কাটি অনা বিৰিনাৰ পাতৰ ওপৰত সকলোটি পৰি থাকে। হৰদত্তে দিনেৰাতিয়ে কেৱল দুৰ্গাৰ নাম জপ কৰোতেই কাল নিয়াইছিল। ঘৈণীয়েক, জীয়েক, জোৱাঁয়েক এই সকলে "খা" বুলিলে খাইছিল, খাবলৈ নিদিলেও সুধুজিছিল।

এই হাবিৰ মাজতো বিপদ আৰু অভাবৰ মাজতো মহী-ৰাম আৰু পদ্মকুমাৰী সুখী আছিল। অনেক সময়ত পত্নীয়ে মহীৰামৰ লগত খৰি কাঠ গোটাই আনিছিল। মাকৰ লগত গই পানীও আনিছিল। এইদৰে এই পৰিয়া-লটোৰ হাবিৰ মাজতে দুমাহ গল। মহীৰাম আৰু বেটিজনীয়েই সকলো কাৰবাৰ কৰি বৰুৱা বৰুৱানীক শুৱাইছিল আৰু সুবিধা পালেই সেই হাবিৰ পৰা ওলাই গৌৰীপুৰৰ ফাললৈ বৰুৱা বৰুৱানী আৰু পদ্মকুমাৰীক লই যাবলৈ চেষ্টাত আছিল। কিন্তু উত্তৰ কামৰূপৰ চাৰিউফালে আহোম সৈন্য আৰু চোৰাং চোৱাই তেওঁ-লোকক ধৰিবলৈ ঘুৰি ফুৰিছে বুলি জানি হঠাতে সেই হাবিৰ পৰা ওলাবলৈ সাহ কৰা নাছিল।

এইদৰে ফাগুণ গল, চত গল, বহাগ পৰিল, ১৭৯৬ শক

হল। বহাগ সোমাবৰে পঁৰা হৰদত বকৰাৰ মন আৰু বেয়া হল। তেওঁ এক প্ৰকাৰ মৌন-ব্ৰত লোৱাৰ দৰে ললে। খাবলৈ খুজি মাগি অনা চাউলৰ ভাত দিলেও নোখোৱাত পৰিল। ইয়াৰ কাৰণ হৈছিল যে হৰদত্তক ভাতৃ শোকে বৰকৈ পিড়িছিল; আৰু তাৰ লগতে তেওঁ জানিছিল যে তেওঁৰ আয়ুশ শেষ হইছে। তেওঁ সপোনত সঠিকত মৃত্যু হব লগীয়া হলে যি বিলাক অমঙ্গল দেখা যায় সেই সমস্তকে দেখিছিল। তেওঁ অহ'নিশে দূৰ্গাৰ নাম জপাত মগ্ন আছিল। তেওঁৰ আচৰণত ঘৈণীয়েক, জীয়েক, জোৱাঁয়েক বৰ বিষণ্ণ হই পৰিছিল। তেওঁলে'কে ভাবিছিল যে যিমান সোনকালে পাৰে বকৰা'ক লই তাৰ পৰা গৌৰীপুৰৰ ফালে পলাব পাৰিলেই তেওঁলোকৰ দুৰ্দ্দিন গই সুদিন আহিব। হৰদত্তে কিন্তু জানিছিল যে ঘটনা চকৰিয়ে তেওঁক মৃত্যুৰ ফাললৈ টানিছে।

অষ্টাত্রিংশ অধ্যায়।

এইদৰে হাবিৰ মাজত কাল কটাওঁতে জেঠ মাহ পৰিল। এদিন বকৰাণীয়ে জীয়েক আৰু বেটীজনীয়ে সৈতে ওচৰৰ বিললৈ পানী আনিবলৈ গল। পানী লৈ উলটি ঘৰ পাওঁ পাওঁ হওঁতেই কৰ পৰানো ওলাই এটা চকৰি-ফেটী সাপে তেওঁৰ ভৰিতে খোট মাৰি দিলে। তেওঁ উহ্ উহ্ কৰি

লৰি জুপুৰিৰ ভিতৰত সোমায়ে ঢৌল খাই পৰিল। কি হল কি হল বুলি জীয়েক জোঁয়ায়েক বকৰাই সাৎটি ধৰিলে। বকৰাণীয়ে সেহাই সেহাই কলে মোক ফেটী সাপে খুটিলে— মই আৰু নাবাচোঁ। এই কথা শুনা মাত্রকে পদ্মকুমাৰীয়ে "আই ঔ! মোৰ মাইৰ কি হল ঔ! বুলি মূচ্‌কচ্‌ হৈ পৰিল। মহীৰামে আৰু বেটীজনীয়ে "আমি সাপৰ বিষ জাৰিব পৰা বেজ লৈ আহোঁ গৈ" বুলি গাৱঁলৈ গ'ল। গাৱঁত গৈ বেজ বিচাৰে মানে ইফালে বকৰাণীৰ মৃত্যু হল।

বিপদ হেনো অকলৈ নাহে। এই কথাটো ধ্রুব সত্য। বেজ বিচাৰিবলৈ যোৱা গাওঁ খনতে তিনি চাৰিটা শিখ আৰু দহ বাৰটা আহোম বণুৱাৰে সৈতে কুমেদান চৰ্দ্দাৰে হৰদত্তক ধৰিবলৈ চুপি আছিল। সিহঁতে এইটো খবৰ পাইছিল যে হৰদত্ত বকৰা সন্ধ্যাব ঝাৰত লুকাই আছে। আন কলৈকো যাব পৰা নাই। কিন্তু সন্ধ্যাৰ ঝাৰ বোলা ঝাৰনিখন প্রকাণ্ড কাঠনি হাবিৰে ভৰা। সেই কাঠনিৰ কোন খিনিত বকৰা লুকাই আছে তাৰ উৱাদিহ নাপাই কুমেদানে ধৈৰ্য্য ধৰি চোৰাং চোৱাৰ হতুৱাই সুৰাগ লৈ আছিল। এতিয়া যি মুহূৰ্ত্তেই মহীৰাম আৰু বেটীজনী গাৱঁলৈ আহিল, সেই মুহূৰ্ত্তেই কুমেদানে তেওঁলোক অহা বাটটো চিনি পাচ ছটা বণুৱাৰে সৈতে হাবি সোমাল। পাঁচ ছটা বণুৱাক গাৱঁতে মহীৰাম আৰু বেটীজনীক ধৰিবলৈ আদেশ দিলে। গাৱঁৰ কেইটাই তৎক্ষণাৎ বেটীজনীক ধৰিলে, কিন্তু মহীৰামক

ধৰিব নোৱাৰিলে। মহীৰাম সশস্ত্ৰে পলাই আকৌ ঝাৰণি সোমাল গৈ।

ইফালে কুমেদানে পহে পহে গৈ হৰদত্তৰ পজাটো পালে। হৰদত্তে আত্ম-ৰক্ষা কৰোঁ বোলা হলে সহজেই আত্ম-ৰক্ষা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। তেওঁ তৰোৱালেৰে নিজক আৰু জীয়েকক আগুৰি কুমেদানক এৰাই আকৌ হাবিত সোমাই ৰক্ষা পাব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু তেওঁ তেওঁৰ ওচৰত পৰি থকা মৃত পত্নীৰ আৰু মূচ্‌কুচ্ গৈ পৰি থকা জীয়েকক এৰি পলাবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। তেওঁ জানিলে তেওঁৰ কালপূৰ্ণ হল। কুমেদানৰ লগত যোৱা আহোম বৰুৱা হঁতে হৰদত্ত বৰুৱাক তৎক্ষণাত হাতে ভৰিয়ে বান্ধি টানি লৈ চেচামুখৰ বাটেদি গ'ল। কুমেদানে ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই দেখিলে যে বৰুৱাণী মৃত, পদ্মকুমাৰী মূৰ্চ্ছিতা। কুমেদানে বাঁহৰ চুঙাত থকা পানী পদ্মকুমাৰীৰ মূৰত আৰু চকুত ছটিয়াই পদ্ম কুমাৰীৰ চৈতন্য আনিলে। পদ্মকুমাৰীয়ে চেতন লভিয়েই বিনালে—"মাই! তইনো মোক এৰি কলৈ গলি ঐ? পিতি! তই নো কত ঐ? প্ৰাণনাথ! তুমিনো কত?" চেতনা পাই দেখে যে কুমেদানে অতি আস্তে আস্তে ব্যস্তে সেৱা শুশ্ৰূষা কৰিছে। তেওঁ কুমেদানক চিনিপাই কলেঃ—কুমেদান চৰ্দ্দাৰ! তুমি ক'ৰ পৰা আহিলা? মোৰ মা আৰু পিতিক ৰক্ষা কৰিব আহিছা নে"?

কুমেদানে চকু চলচলীয়া কৰি কলে :—"হয়, কিন্তু তোমাৰ পিতি ইয়াৰ পৰা উঠি গৈছে।

পদ্মকুমাৰী।—পিতি নো কলৈ গল? মাইক ইয়াতে পেলাই থৈ নো কিয় গল? চৰ্দ্দাৰ কাকা! তুমি কব পাৰানে পিতি কলৈ গল? তুমি মোক পিতিৰ ওচৰলৈ লৈ যাব পাৰা নে? পিতিয়ে যদি মাইৰ ওপৰত খং কৰিহে গৈছে তেন্তে মাই ইয়াতে শুই থাকক; মই পিতিক হাতে ধৰিয়ে ধৰি লৈ আহোঁ গৈ। চৰ্দ্দাৰ! মোক লৈ বলা।"

কুমেদান—বাৰু! চলিয়ে। কুমেদানৰ এই কথাত পদ্মকুমাৰী গিৰিস্ কৰি উঠি বহিল। ওচৰতে মাকক দেখি কলেঃ—অ! মাই দেখোন শুয়ে আছে। বাৰু! মাইক নজগাওঁ। পিতিক লৈ আলি মাইক জগাম। অ; মোৰ স্বামী খৰি কাটিবলৈ গৈছে নহয়! বাৰু তেৱেঁা আহক। মই পিতিক আনোঁ গৈ। পিছত এটাই বিলাকে লগ লাগি বিলৰ পৰা পানী আনিম। অ, বিলত আকৌ ফেটী সাপ! বাৰু থাকক ফেটী সাপ। পানী আনি বাঁহৰ চুঙাত মই ভাত বান্ধিম। এটাই বিলাকে দেখা দেখিকৈ খাম। চৰ্দ্দাৰ! বলা, বলা, বেলি হল পিতিক ফিৰাই আনোঁ গৈ। এই বুলি কৈয়েই পদ্মকুমাৰী একে কোবে থিয় হল। থিয় হৈয়ে আকৌ ঢলি পৰিল। কুমেদানে আকৌ খাপ মাৰি ধৰিলে। পদ্ম কুমাৰীয়ে কলেঃ—'বৰ পিয়াহ লাগিছে।" কুমেদানে তেতিয়া পানী থকা বাঁহৰ চুঙা এটা দিলে। তেওঁ

সেই চুঙা পানী তেনেই খাই কলেঃ—"অ, চৰ্দ্দাৰ! তুমি দিয়া পানী খাই মোৰ জাত নগল নে?

কুমেদান।—কাঁহে তোৰ জাত যাব। তই কলিতা, মইভি আচল ছেত্রি।

পদ্মকুমাৰী। তেন্তে চৰ্দ্দাৰ বলা। এই বুলি কৈয়ে পদ্মকুমাৰীয়ে চুলি-টুলি মেলি লৰ ধৰিলে। কুমেদানো পিছে পিছে লৰি গল। কিন্তু পদ্মকুমাৰীক কুমেদানে ধৰিব নোৱাৰিলে। পদ্মকুমাৰী উন্মত্তা। তেওঁৰ ভৰিত আৰু গাত এটা শক্তি প্ৰবেশ কৰিছে। আগে আগে লৰি লৰি পদ্মকুমাৰীয়ে চেচামুখৰ বাটে দি গৈ শগুণঠুটিৰ বালি পালে। কুমেদানো তেওঁৰ পিছে পিছে লৰি গৈ শগুণ-ঠুটিৰ বালিত ওলাল।

উনচল্লিশ অধ্যায়।

আজি শগুণঠুটিৰ বালি লোকে লোকাৰণ্য। বৰফুকন তাত নিজেই উপস্থিত। হৰদত্তক আহোম সেনাই ধৰি বান্ধি আনি হাজিৰ কৰিছে।

বৰফুকনে কলেঃ—"হেৰ হৰদত্ত! উঁইৰ দৰে মৰিবৰ কালত তোৰ পাখি গজিছিল। আজি সাত বছৰে তই ৰাজদ্ৰোহ কৰিলি!

হৰদত্ত।—শুনা বৰফুকন! মই ৰাজাৰ দ্ৰোহ কৰা

নাছিলো ; কিন্তু তোমাৰ উপৰি জনাব, অৰ্থাৎ বদনৰ নিচিনা পাষণ্ড অত্যাচাৰী ববফুকনৰ বিৰুদ্ধেহে মই অস্ত্ৰ ধৰিছিলো। সি থাকিব লাগিছিল, তেহে সি বুজিলে হেঁতেন কামৰূপীয়া ভীৰু কাপুৰুষ নহয়। সি বুজিছিলেই।

কলীয়া ভোমোৰা ববফুকন।—অৱশ্যে মই বদনে কি কৰিছিল কব নোৱাৰো, কিন্তু তই আহোম সৈন্যেৰে সৈতে ৰণ কৰাটোৱেই ৰাজদ্ৰোহ হইছিল। তই জাননে যে ৰজাৰ আজ্ঞাত মই তোক শূলত দিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। তই যদি এতিয়াও শৰণাপন্ন হব, তেন্তেতোক সত্যহতে পোতাশালত বন্দী কৰি থৈ মই ৰজালৈ জনাব পাৰো।

হৰদত্ত।—মোৰ বীৰ ভ্ৰাতৃ গল। মৰমৰ পত্নী গল। মোৰ বাচিবৰ ইচ্ছা নাই; মই শৰণাপন্ন নহওঁ। তুমি মোক শূলত বা বৰশীত যিহতে ইচ্ছা হয় দিব পাৰা।

কলীয়া ভোমোৰা।—তেন্তে মোৰ গাত পাপ আৰু দোষ নাই। চাওডাঙ! ইয়াক সোঁ খিনিতে শূলত দে। ৰাইজে দেখক ৰাজদ্ৰোহীৰ কি পৰিণাম হয়।

হৰদত্ত।—দে মোক শূলত। কিন্তু ববফুকন! মই মৰণ কালত তোমাক কেই আষাৰমান কথা কওঁ—ৰজালৈ জনাই পঠিয়াবা। প্ৰথমতঃ—সি বদন ববফুকনে আমাৰ কামৰূপীয়াক ইমান দুখ দিলে, ইমান অত্যাচাৰ কৰিলে, সেই বৰ. ফুকনৰ আওমৰণে মৰণ হব। সিয়েই তইঁতৰ আহোম ৰাজ্য খাব। দ্বিতীয়তঃ—ৰজাই কাৰ দোষ কাৰ

গুণ বিচাৰ নকাৰলে। মাত্ৰ বৰফুকনক ইয়াৰ পৰা লৈ গৈ তেওঁৰ ঠাইত তোমাক পঠালে। এনেকুৱা বিলাক অন্যায় অত্যাচাৰৰ ফলত এই আহোম ৰাজ্য অচিৰতে ধ্বংশ পাব। মই মা ভগবতীৰ আদেশত কলো।" হৰদতৰ এনেকুৱা তেজঃপূৰ্ণ অভিশাপ শুনি বৰফুকনে খঙতে একো নাইকিয়া হৈ কলে:—চাওডাঙইঁত! কি চাই আছ। ইয়াক লৈ যা। শূলত দে গৈ।"

বৰফুকনৰ এই আদেশত আঠোটা চাওডাঙে হৰদতক টানি লৈ গল। হৰদতে আৰু কেনো মাত নামাতি চকু মুদি ইষ্টদেবীৰ ধ্যানত মগ্ন হল। চাওডাঙে তেওঁক জীয়াই জীয়াই শূলৰ ওপৰত তুলি দি সেই শূল গুহ্যদ্বাৰৰ পৰা একেবাৰে মূৰলৈকে ফুটাই দিলে। হৰদতে কোনো চিঞৰৰ বাখৰ নকৰাকৈ অকাতৰে শূলত প্ৰাণত্যাগ কৰিলে।

শূলত তেওঁৰ প্ৰাণত্যাগ হৈছে মাথোন, এনেতে সিফালৰ পৰা উন্মত্তা পদ্মকুমাৰী লৰি পালেহি। তেওঁ মুক্তকেশী, প্ৰায় বিবস্ত্ৰা, বৰণ সোণৰ। লৰি আহি শূলত বাপেকৰ মৃত শৰটোক সাবটি ধৰিলে। কেৱে এবাব বা বাধা দিব নোৱাৰিলে। সমস্ত প্ৰজা স্তম্ভিত! আন কি, তেওঁৰ ৰূপ লাৱন্য আৰু অবস্থা দেখি বৰফুকনো স্তম্ভিত। এনেতে পিছতে কুমেদানে খেদি আহি চিঞৰি কলে:—"মা! মা! সেইটো কৰবাৰ মৰা মানুহ। এৰি দে" এই বুলি কুমেদানে তেওঁক ধৰিবলৈ আগুৱাই গল। কুমেদানক খেদি

দেখি পদ্মকুমাৰীয়ে জলদ গম্ভীৰ স্বৰে কলেঃ—"বঙাল! বিশ্বাসঘাতক! তই মোক নুছুবি। মোক ছুলেই তই এই খিনিতেই সবংশে নিধন হবি। পদ্মকুমাৰীৰ এই বাক্যত কুমেদান হঠাতে থামিল। এনেতে সিফালৰ পৰা মহীৰামে মুকলি তৰোৱালে সৈতে আহি কুমেদানৰ আগত পদ্মমীক পিছত ৰাখি থিয় হৈ কলেঃ—"কি বঙাল! নিমখ হাৰাম! তোৰ এক কালৰ প্ৰভুক যে টকাৰ লোভত ধৰাই দিলিয়েই, এতিয়া সেই প্ৰভু কন্যাকো তই ধৰিব যাৱ। খোল তোৰ তৰোৱাল পাষণ্ড! দে মোৰে সৈতে যুজ। এই বুলি কৈয়েই মহীৰামে তৰোৱাল তুলিলে। কুমেদানেও আত্ম-ৰক্ষাৰ্থে তৎক্ষণাৎ ফাকৰ পৰা তৰোৱাল খুলিলে। কুমে-দানে কোনো কথা কবলৈ বা জবাব দিবলৈ নৌ পাওঁতেই মহীৰামে অস্ত্ৰ চলালে: শিক্ষিত কুমেদান সিঙে সেই ঘাত নিজৰ তৰোৱাল পাতি আগুৰিলে। উভয়ৰে তৰোৱালে তৰোৱালে যুঁজ হল। পদ্মকুমাৰীয়েও খন্তেক পৰ শৰটো এৰি গড়াৰ কাষলৈ পিছুৱাই পিছুৱাই গৈ সেই যুঁজ চাব ধৰিলে। ৰাইজেও আৰু বৰফুকনেও তধা লাগি চাই ৰল। কুমেদানো শিখ বীৰ—অস্ত্ৰ চলোৱাত, বিশেষ, তৰোৱালৰ যুদ্ধত অতি নিপুন। মহীৰাম যদিও কোমল বয়সীয়া কামৰূপীয়া কলিতাৰ লৰা, তথাপি তেওঁৰো অস্ত্ৰ শিক্ষা কম নাছিল। কুমেদান ধীৰ আৰু অটল, কিন্তু মহীৰাম দুখে শোকে এক প্ৰকাৰ উন্মত্ত আছিল। অলপ বেলিৰ মূৰতে

কুমেদানৰ তৰোৱালৰ কোবত মহীৰাম আহত হৈ অৱশ হল। কুমেদানো মহীৰামৰ তৰোৱালৰ কোব এটা হাতত লাগি তৰোৱাল এৰি দি ধাচ্ কৰে পৰিল। কুমেদানৰ সোঁ হাত খান হাৰলৈকে কাটিলে। কিন্তু মহীৰামে কুমেদানৰ তৰোৱালৰ পৰা যি আঘাত পাইছিল সি সাঙ্ঘাতিক। এটা গলত, এটা কলিজাৰ ওপৰত। মহীৰাম মাটিত পৰি অৱশ হল। মহীৰামৰ মৃত্যু ওচৰ চাপিল। কাতৰ কণ্ঠে পদুমীলৈ চাই কলে—"পদুম মই আহিলো। জননী জন্মভূমি কামৰূপ! তোমাত বিদায় মাগিলো। হাঁ কামৰূপ, সূৰ্য্য পিতৃ হৰদত্ত! তুমিও গ'লা!" এই বুলি কৈয়েই মহীৰামে অনন্ত কাললৈ চকু মুদিলে।

পদ্মকুমাৰীৰ সেই সময়ত সুন্দৰ জ্ঞান উপস্থিত হল। তেওঁ কলে—"মহীৰাম! তুমিও গ'লা। তোমাৰ অবিহনে পদ্ম বয় কেনেকৈ? বাক যোৱা এই বুলি কৈয়েই বৰফুকনৰ ফালে চাই কলে—"ঐ বৰফুকন! তইঁতৰ অত্যাচাৰতে মই আজি কামৰূপ এৰিলো, আন কি, মই অসম ৰজাকো এৰিলো। জাননে, আহোম ৰজাৰ বংশ আৰু কুৰি বছৰৰ মূৰতে ধ্বংস হব। আহোম ৰজাৰ নাম নুমাব। এই বুলি কৈয়েই পদ্মকুমাৰীয়ে সৰুকালৰ সেই অতি মৰমৰ গীতটো গালে "সইতে কৃষ্ণ দেৱ গোপিনীক নেৰিবা।"

তাৰ পিছতে কলে—বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰ! তোৰ কোলাত মোক ঠাই দে। মাই ঔ! ৰবি, মইও যাব লাগিছো।

পিছতে আকৌ "গালে—অক্ৰুৰে লৈয়া গল ৰথতে তুলি—গোপিনী কান্দে মোৰ হা কৃষ্ণ বুলি"। জেঠ মহীয়া অলপ সপ পানীৰ বেগত গড়া খহিব ধৰিছিল। গীত গাই গাই পিছুৱাই পিছুৱাই গৈ পদ্মকুমাৰী গড়াৰ পাৰ পালে। এনেতে পানীৰ সোঁতত তেওঁ ঠিয় হোৱা গড়াটো হুকম কৰে খহি পৰিল। তেওঁ আৰু তেওঁৰ পিতাকৰ শৰও শূলে সমন্বিতে পানীত পৰিল। প্ৰজাই হাঁয়! হাঁয়! কৰিব ধৰিলে। পানীৰ সোঁতত গড়া, মানুহ, শূল, পদ্মকুমাৰী সোপায়ে ডুবিল। এবাৰ নৈৰ পাকত প্ৰায় দহ নলমান আতৰত পদ্মকুমাৰী পানীৰ তলৰ পৰা ওপঙি উঠিছিল তেতিয়াও তেওঁ গাইছিলঃ——

"সইতে কৃষ্ণ দেৱ গোপিনীক নেৰিবা।" আকৌ পদ্মকুমাৰী ডুবিল। এইবাৰ আৰু তেওঁৰ দেহ কলৈ গল কেৱে নেদেখিলে। আন কি, তেওঁৰ দেহ বা শৱ আৰু কেৱে দেখা নাছিল।

সামৰণী।

এইদৰে ১৭৯৫ শকত দন্দুৱা-দ্ৰোহৰ ওৰ পৰিল। এই দ্ৰোহ দমন কৰাৰ বাবে বৰফুকনে বঙ্গাৰ পৰা শলাগনি পালে। বৰফুকনে হৰদত্তক বেয়া বুজাবলৈ তেওঁৰ শত্ৰু পক্ষৰ হতুৱাই এনেবিলাক গীত ৰচাই গোৱাইছিল।

১।

হৰদত্তৰ বাৰিতে বৰ বৰ বাঁহ
ঠনবাই পৰি বল হৰদত্তৰ হাঁহ
বাচা! কিয়লৈ বকৰা হলি।

২।

হৰদত্তৰ বাৰিতে বৰ বৰ ইৰি
ঠনবাই পৰি বল হৰদত্তৰ তিৰী
বাচা! কিয়লৈ বকৰা হলি।

৩।

হৰদত্তৰ জীয়াৰী পদ্মকুমাৰী
ধনবাত নাখালে ভাত
হাতত ধৰি নি উমাদত্ত বঙালে
পদ্ম বিচাৰে গাত।

পাঠক ! কুমেদান চৰ্দ্দাৰ বৰফুকনৰ বেজ বৰুৱাৰ দ্বাৰাই চিকিৎসিত হৈ সঁচি সঁচি বাচিল। তেওঁ এমাহ মানৰ মূৰত ভাল হৈ বৰফুকনৰ পৰা প্ৰতিশ্ৰুত ৰূপ শ বটা লৈ তেওঁৰ শিখ সকলক বৰফুকনৰ চাকৰিতে এৰি ভটিয়াই গল ; কোনো কয়,পদ্মকুমাৰী আৰু বৰুৱাৰ মৃত্যুতে তেওঁৰ অনুতাপ উপস্থিত হৈ পাপৰ পৰাচিত কৰিবলৈ বীৰ বেশ ত্যাগ কৰি হেনো উদাসী হৈ তীৰ্থে তীৰ্থে ভ্ৰমি ফুৰিছিল। কোনো কয়, তেওঁ পঞ্জাবলৈ গৈ তাতে ৰল গৈ আৰু উলটি নাহিল। কোনো কয় তেওঁ হেনো তেওঁৰ ১৫০ শিখে সৈতে বৰফুকনৰ পৰা নিস্কৰকৈ মাটি বৃত্তি লৈ অসমীয়া ছোৱালী বিয়া কৰাই অসমতে ৰল। আমি হলে কোনটো সঠিক কব নোৱাৰো ;• কিন্তু কুমেদানৰ নামটো উমাদত কৰি এতিয়াও কামৰূপৰ ঠায়ে ঠায়ে ঢুলীয়াহঁতে কেতিয়াবা কেতিয়াবা ওপৰত দিয়া তিনটা গীতত বাজেও আন গীত গায়। পদ্মকুমাৰীৰ সম্পৰ্কেও মানুহে কয় যে কুমেদানে পদ্মকুমাৰীৰ ৰূপত মুগ্ধ হৈ তেওঁক অঙ্কলক্ষ্মী কৰিব খুজিহে ধৰিব গৈছিল। আৰু মহীৰামেও হেনো সেইটো ভাবকে মনত লৈহে কুমেদানে সৈতে যুজ কৰি প্ৰাণ হেৰুৱাইছিল। নহলে কিজানি মহীৰামৰ প্ৰাণ নগল হেতেন আৰু পদ্মকুমাৰীও ৰক্ষা পৰিল হেঁতেন। কিন্তু আমি উপন্যাস কাৰকে জানো, যে বীৰ কুমেদানে পদ্মকুমাৰীক সাক্ষাৎ দেবী ভগবতীৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন দেখিহে তেওঁক মা বুলি মৃত্যুৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ ধৰিব গৈছিল।

কুমোদনৰ দোষৰ ভিতৰত তেওঁ টকাৰ লোভী হৈ হৰদত্তক ধৰি দিব নালাগিছিল। কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ দোষ নাই। যত দোষ সেই দেশ দ্ৰোহী বদন বৰফুকনৰেই। বিদ্ৰোহৰ গুৰিত বদনেই; অৱশ্যে বদনে সেই বিদ্ৰোহ দমন কৰিব নোৱাৰাতহে ৰজাই কলীয়া ভোমোৰাক বদনৰ ঠাইত পঠিয়ায় আৰু বিচক্ষণ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে ছলে বলে, কৌশলে, বীৰত্বে, হৰদত্তক পৰাস্ত কৰি ধৰিছিল আৰু ৰাজ আজ্ঞাত তেওঁক শূলত দিছিল। আমি জানো যে বীৰ প্ৰবৰ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনো দেবী উপাসক শাক্ত আছিল। তেওঁ পদ্মকুমাৰীৰ সেই সোণৰ বৰণ, ৰূপ, মুক্ত কেশ দেখি ইমান স্তম্ভিত হৈছিল যে তেওঁ যেন সাক্ষাত দেবীকেহে দেখিছিল। সেই কাৰণেহে তেওঁ কুমেদানৰ আৰু মহীৰামৰ হঠাতে হোৱা যুজখন থমাব নোৱাৰিলে। কামৰূপীয়া মানুহে জানিছিল যে হৰদত্ত বৰুৱা ঘোৰ শাক্ত আছিল। তেওঁলোকে জনাছিল যে হৰদত্তৰ এনেকুৱা পৰিণাম হব। তেওঁলোকে জানিছিল, যে হৰদত্তক মা দুৰ্গাই চিৰকালেই ৰক্ষা কৰি থাকিব। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে মা দুৰ্গাই তেওঁক এনেকুৱা পৰিণামৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে, তেতিয়াৰে পৰা কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ মাজত দেবী পূজাৰ কথা ওলালেই ফকৰা ওলায় "এঃ! দেবীক পূজিলেনো হব কি? দেখা নাইনে, মাক বলি দিলে মায়ে সেই বলিও খায় অথচ ছলিও (সন্তান) মাৰে"। পাঠক!

আমি হৰদত্ত বৰুৱাৰ শোকলগা 'আচল বুৰঞ্জী মূলক কাহ্নি শেষ কৰিলোঁ। আমাৰ বঢ়া-টুটা সমস্ত দোষ যেন ক্ষ কৰে।

BIJOY LIBRARY.
No. 28: ...
Date 29:3:36.

অন্ত।

CURZON HALL LIBRARY.
MAY. 1952
GAUHATI—ASSAM.